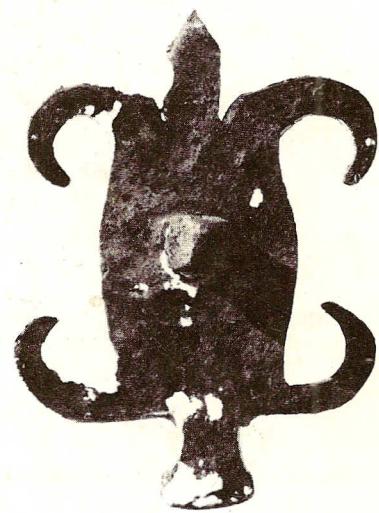


ΑΡΜΟΔΙΛÓΙ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΜΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΡΩ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ



αρμολόι

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΜΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗ
ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΡΩ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ

Έκδιδεται άπο συντακτική έπιτροπή
με τή συμπαράσταση τής Προοδευτικής
'Ενώσεως Πυρσόγιαννης

'Υπεύθυνος Σύνταξης
Βασίλης Παπαγεωργίου
Θεσσαλονίκη

'Επιμέλεια - Σελιδοποίηση
Κλέαρχος Τσαουσίδης
Θεσσαλονίκη

Γραφεία Περιοδικοῦ
Καραϊσκάκη καὶ Γυμναστηρίου 8
τηλ. 229-321 (041)
Λάρισα

Έτησια συνδρομή:
'Εσωτερικοῦ δρχ. 250
'Εξωτερικοῦ δολ. 50

Άλληλογραφία — Έγγραφές
συνδρομητῶν καὶ ἐμβάσματα:
Θανάσης Παπαγεωργίου
Καραϊσκάκη & Γυμναστηρίου 8
Λάρισα

Φωτοστοιχειοθεσία:
Θεοδ. Γεωργιάδης & Σία
Βασ. "Ολγας 42
τηλ. 846-288
Θεσσαλονίκη

Φωτογράφηση:
Γ. Κόκκορης - Ι. Μπλάνας Ο.Ε.
'Ανδρομάχης 51 — Χαροκόπου
τηλ. 9592039
Καλλιθέα - Αθήνα

Έκτύπωση:
PHOTO & GRAPHIC
'Α. Κασαπίδης
'Αρχ. Λητής 2 καὶ Κρήτης
τηλ. 656576
Σταυρούπολη - Θεσσαλονίκη

Περιεχόμενα

Αἰώνια ἐπίκαιρο (τῆς Σύνταξης)	3
Ἡ ἡλληνικὴ ἐπαρχία, ὅπως τῇ «βλέπουν» ὁ ἡμερήσιος καὶ ὁ περιοδικός τύπος τῆς πρωτεύουσας	4
Πόρτες, δέξιώπορτες, τσινέτια, κρικέλες	9
Γκούρ μέ γκούρ ('Α. Εὐθυμίου)	19
Μιά Γκόλφω στά Λέλοβα — 1938	20
Τό μάτι τοῦ βοδιοῦ ('Η. Πετρόπουλον)	25
Πυρσογιαννίτικες πίτες	43
Διακονιό ἢ σιντίλα	46
Τά τοπικά οἰκοδομικά ἔργαστηρια τῆς νεοελληνικῆς παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς στήν Πελοπόννησο ('Α. Πετρονώτη)	53
Προοδευτική "Ενωση Πυρσόγιαννης	63
Εἰδήσεις	68

αιώνια ἐπίκαιρο

*Αἰώνια ἐπίκαιρο: Πόση, δηλαδή, δύναμη ἀντιστάσεως
ἔχει ἡ κάθε τοπική – προφορική παράδοση σάν
ἐκφραση καί διεκδίκηση αὐτονομίας καί ἀνεξαρτησίας
σέ σχέση μέ τήν ἰσοπεδωτική μανία γιά ἀφομοίωση
καί ὁμαλοποίηση πού ἐπιδιώκουν οἱ πάσης φύσεως
κεντρικές ἔξουσίες δημιουργώντας τίς γνωστές ἐνοχές
καί ντροπές σέ ὅλους ἐκείνους πού δέν ξέρουν
νά μιλᾶνε ὅπως «ὅλος ὁ κόσμος».*

*Γιατί βέβαια ἀν ὅλος ὁ κόσμος μιλοῦσε σάν
«ὅλο τὸν κόσμο», λησμονώντας τίς ἱστορικές
ἰδιαιτερότητες τῆς καταγωγῆς του τότε θά πεθαίναμε
ὅλοι ἀπό πλήξη, κενότητα, μίμηση γελοία καί τελικά
πλήρη ἀσυνεννοησία. "Ολα αὐτά μέσα σέ μιάν
ἀφάνταστη γλωσσική φτώχεια καί μιάν
ἀπολίθωση τῆς ἐπικοινωνίας.*

'Η σύνταξη

Η έλληνική έπαρχία ὅπως τή «βλέπουν» ό νημερήσιος καί ό περιοδικός τύπος τῆς πρωτεύουσας

Tά άποσπάσματα είναι άπό τήν Ούμπερτο Έκο στό συνέδριο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ, Μιλάνο 1979.

Τό σημείωμά μας δέ φιλοδοξεῖ νά ύποδείξει λύσεις. Περιορισμένη ή έκτασή του, θέλει άπλα νά διακρίνει μερικά σημεία πού άφοροῦν τήν άντιμετώπιση τῆς έλληνικής έπαρχίας άπό τόν ήμερήσιο καί περιοδικό τύπο τῆς Αθήνας. Οι παρατηρήσεις μας είναι προφανεῖς καί μπορεῖ κανείς νά τίς διαπιστώσει άπό γεγονότα τῶν όποίων είμαστε καθημερινά μάρτυρες. Η δροια

έπιθετικότητά μας (ᾶν έτσι διαβαστεῖ) είναι σαφέστατη καί δέ φοβόμαστε νά τό παραδεχτοῦμε. Η έλληνική έπαρχία, «ώς γνωστόν», άπασχολεῖ συχνά καί σέ έκταση τίς καθημερινές έφημερίδες. Η άπασχόληση αὐτή καταλαβαίνει καί παραπέμπει σέ ἔνα καί μόνο χρῶμα: τό γκρίζο. Η έπαρχία λοιπόν γκρίζα, οι ἄνθρωποι της γκρίζοι, ή άτμοσφαιρά της γκρίζα, τό παρόν καί τό μέλλον της γκρίζο, γενικά γκρίζο χρῶμα παντού χωρίς καμιά φωτεινότερη άπόχρωση.

Σ' αὐτή λοιπόν τήν άπέραντη τοιχογραφία τοῦ γκρίζου οί δημοσιογράφοι ὅλων τῶν ειδικοτήτων δέ βλέπουν καμιά ἐλπίδα. Τά δημοσιογραφικά μυαλά, πολύ πιό πλούσια σέ βεβαιότητα παρά σέ θεμελιωμένες γνώσεις, συστηματικά ἀγνοοῦν τήν ύπογεια σκληρότητα τῆς έπαρχίας καί τής ίστορίας της. Η λέξη δόδοιπορικό είναι ό πιο εὔχρηστος τίτλος στήν κάθε ἀνίχνευσή τους. Οδοιπορικά λοιπόν τής θλίψης, τής νοσταλγίας, τῶν σκανδάλων καί τής σαβουράς κατακλύζουν καθημερινά τίς έφημερίδες καί μέ τό ἀζημίωτο ισχυρίζονται τό καλό καί τήν προκοπή τής έλληνικής έπαρχίας.

Οδοιπορικά τής θλίψης ή πολιτικο-οικονομικο-κοινωνιολογική σαλάτα. Γραφικά καί ἀνώδυνα κείμενα στό σύνολό τους γεμίζουν συχνά τά μεσαῖα καί μόνο (ἔχει σημασία αὐτό) φύλλα τῶν ἀθηναϊκῶν έφημερίδων.

Τίτλοι ήχηροι καί μεγαλόστομοι παραπέμπουν στή χρυσή κινηματογραφική ἐποχή τοῦ μελό: «ΠΕΡΠΑΤΗΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΘΡΑΚΗ ΣΤΟ ΤΑΙΝΑΡΟ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗ», «ΤΑ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ ΠΕΘΑΙΝΟΥΝ», «ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑ: ΙΨΕΝΙΚΟ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ (!) ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ», «ΕΡΗΜΩΣΣΕ Ο ΚΑΜ-

Είναι δυνατό νά συζήσουν σήμερα, μέσα σέ μία έφημερίδα, ή έπινυχία καί τό κύρος, ή σοφαρότητα τοῦ στίλ καί τά μεγάλα τιράξ, ή βαθυτόχαστη ἐπιχειρηματολογία καί ή ἀποδοχή άπό ἔνα μαζικό κοινό;

ΠΟΣ... ΘΑ ΦΥΓΟΥΜΕ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ», «ΓΗΡΟΚΟΜΕΙΑ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΜΑΣ», «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ... ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ», «ΣΤΟ ΠΛΕΥΡΟ ΤΟΥ ΠΡΟΔΟΜΕΝΟΥ ΑΓΡΟΤΗ...». Κάθε σχόλιο σέ τέτοιους τίτλους είναι περιττό.

‘Ο δημοκρατικός λεγόμενος τύπος μονοπωλεῖ σταθερά τήν παραπάνω ἀρθρογραφία. ‘Ο στατιστικός κατήφορος τῆς ἐπαρχίας δέν είναι σύγχρονο φαινόμενο οὐτε μεταπολεμικό. Οἱ ρίζες του φτάνουν στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα. Οἱ τελευταῖοι πόλεμοι αὔξησαν τήν κρίση καὶ ἐπιτάχυναν τήν παρακμή ἀλλά δέν τήν προκάλεσαν. ‘Η μόνιμη στατιστική εἰκόνα τῆς παρακμῆς διευκολύνει τήν «τεκμηρίωση» τοῦ θανάτου τῆς ἐπαρχίας. Τά χωριά ἐμφανίζονται νεκρά, ἀσήμαντα, ἀκίνητα. Οἱ ὁδοιποροῦντες δημοσιογράφοι ξεμοναχιάζουν στά καφενεῖα τῶν χωριῶν μερικούς συνταξιούχους, φωτογραφίζουν καμιά γερόντισσα μέ ζαρωμένα χαρακτηριστικά (πάντοτε σέ γκρό-πλάν), κρατοῦν σημειώσεις γιά αἰτήματα(!), παραγοντίζουν, φιλοξενοῦνται ἀπό λαχταρισμένους γιά ἀνταπόκριση προέδρους καὶ ἐπιστρέφουν στήν ’Αθήνα. Λίγο πολύ πιστεύουν ὅτι ἐκμαιεύουν τό διάλογο ἢ ἀκόμα καὶ τό βίαιο ἀντίλογο. ‘Ο λυρισμός τῶν εἰκόνων καὶ ἡ ρεαλιστική ἀληθοφάνεια διατρέχουν μόνιμα τά ὁδοιπορικά τῆς «θλίψης».

‘Οδοιπορικά τῆς νοσταλγίας. ‘Εποχή μνήμης, συνεχοῦς ἀναφορᾶς, τύψης καὶ νοσταλγίας. Μέσα σέ πρόχειρα σχολιασμένα κείμενα ἀναπολοῦν ἥθογραφίες τοῦ προηγούμενου αἰώνα, θλίβονται γιά χαμένες πατρίδες καὶ ἐπιμένουν γιά ἐπιστροφή στίς ρίζες.

Περιώνυμα φαράγγια, κάστρα καὶ τοξωτά γιοφύρια, δύνομαστά ὀρεινά πολίσματα, πετρόχιστα ἀρχοντικά καὶ δημόσια κτίρια τῆς μετεπαναστατικῆς Ἑλλάδας ἀποτελοῦν συνήθως τά θέματά τους. Βλέπουν τή «συντήρηση» τῆς παράδοσης μέ τά μάτια τῶν τουριστικῶν γραφείων. Πριμοδοτοῦν τήν τρέχουσα ἀρχιτεκτονική ύστερία γιά ἀναπαραστάσεις ἢ διατήρηση κατασκευῶν σέ ἄλλες ἐποχές.

« ’Αγνοοῦν’ ὅτι πρόκειται γιά ἀπλές ἀπομιμήσεις ἀφοῦ ἡ Ἰδια τους ἡ ζωντάνια, ἡ βαθύτερη ἀξία τους ἔξαφανίστηκε. Σέ τελευταία ἀνάλυση σκέφτονται πᾶς ἢ ἀρχιτεκτονική φυσιογνωμία τοῦ τόπου μας θά φωτογραφηθεῖ ἀπό περισσότερους τουρίστες.

‘Ανώδυνα δημοσιογραφικά κείμενα ἀναζητοῦν τήν παράδοση ἀνάμεσα στούς πεθαμένους καὶ ἀγνοοῦν τούς ζωντανούς. ‘Η ἐμμονή στήν παράδοση χωρίς ἔνα πνευματικό παρόν καταντᾶ τέχνασμα πού ἔξυπηρετεῖ ἄλλους σκοπούς. « ’Αδυνατοῦν’ νά δοῦν ὅτι μέχρι τώρα «κά-

‘Αντικειμενικότητα; Καλύτερα θά ἡταν νά μιλήσουμε γιά μύθο τῆς ἀντικειμενικότητας πού δέν είναι παρά ἔνα δστικό ἰδεολογικό προϊόν, ἔνα ἀλλοι γιά τίς λεγόμενες ἀνεξάρτητες ἐφημερίδες. Πῶς είναι δυνατό νά μιλάμε γιά ἀντικειμενικότητα σταν ὁ τίτλος πού βάζουμε σ’ ἔνα ἄρθρο, ἡ θέση στήν όποια τό δημοσιεύουμε καὶ ἡ ἐπιλογή τῶν εἰδήσεων ἀποτελοῦν μιά πυκνή σειρά ἀπό ἰδεολογικά φίλτρα; Μιά εἰδηση ἀποκτάει διαφορετική σημασία σταν μπαίνει στήν πρώτη σελίδα καὶ δχι στίς ἐσωτερικές.

ποιοι» διαλέγουν τά θνητιγενή στοιχεῖα τῆς παράδοσης καὶ τά χρησιμοποιούν γιά νά κατασκευάζουν τούς νοσταλγικούς της ρόλους καὶ νά διαμορφώνουν τά γοῦστα καὶ τά μοντέλα μιᾶς κοινωνικῆς κατηγορίας.

‘Οδοιπορικά τῶν σκανδάλων ἡ τά ὀμαρτήματα τῆς ἐπαρχίας. Γεγονότα ἀσήμαντα, παλιά καὶ καινούρια, μετατρέπονται ἔντεχνα μέ βαρβάτους τίτλους (προέχουν τά τιράζ) σέ πρωτοσέλιδα θέματα. ’Εδῶ συχνάζουν βιασμοί, αἴμομιξίες, σκοτωμοί γιά κτηματικές διαφορές, βεντέτες γιά ἔρωτες. “Ολα αὐτά κι ἄλλα πολλά, συμβαίνουν σταθερά γιά τίς ἐφημερίδες μας πάντοτε στήν ἐπαρχία. Λίγο πολύ ἐπιρρίπονται εύθυνες στήν ἐπαρχία γιά τό μουντζούρωμα τῆς νεοελληνικῆς ἡθικῆς καὶ τό πέσιμο τῆς ταρίφας της στίς εύρωπαικές πιάτσες. ’Η σύγχρονη εύρωπαική ’Ελλάδα δέν ἀνέχεται τέτοια ἐξευτελιστικά γεγονότα καὶ μάλιστα χωρίς τήν ἀθηναϊκή πρωτοβουλία. ’Αθήνα καὶ ἀστικά κέντρα σημαίνουν «πολιτισμός», «ἐξέλιξη», «λεπτότητα στούς τρόπους» καὶ προπαντός «εύρωπαική φινέτσα». Μεταθέτοντας τό πρόβλημα στήν πλάτη τῆς «ἄτακτης» καὶ «καθυστερημένης» ἐπαρχίας διασφαλίζουν τό μοντέρνο τους προσωπεῖο καὶ τά μεγάλα τους τιράζ.

Πρόσφατο παράδειγμα ἡ ἄρρωστη κοπέλα ἀπό τό χωριό Κωσταλέξι τῆς Λαμίας. Θέμα ἐκπληκτικῆς μεταχείρισης καὶ εύνουχισμοῦ ἀπό ὅλον τόν ἐλληνικό τύπο. ’Ενέδωσαν ἀκόμα καὶ οἱ «σοβαρότερες δημοκρατικές» ἐφημερίδες μέ πολυσέλιδα καὶ πρωτοσέλιδα ρεπορτάζ ὅπως παλιότερα καὶ στό περίφημο νερό τοῦ Καματεροῦ.

‘Υψηλόμισθοι δημοσιογράφοι μέ ὄνομα καὶ ὑπερφυσικές ίκανότητες, κάτι μεταξύ δαίμονα καὶ Τζέιμς Μπόντ (κάπως ἔτσι πλασάρονται ἀπό τίς ἐφημερίδες) ἀναλαμβάνουν τά θέματα αὐτά, ἄλλως «λαυράκια». Είδαν τά μάτια μας γιά τήν κοπέλα τοῦ Κωσταλέξι ἥλιθιες συνεντεύξεις ἀναγνωστῶν, σοβαροφανεῖς βλακείες μέ ψευτοεπιστημονική ἀμφίεση, ἐξευτελισμούς τῶν ψυχικῶν καὶ δημιουργικῶν ίκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, ἐμετικές συγκρίσεις καὶ ἀληθοφάνειες. ’Άλλοι ὀθηκαν καὶ παραμορφώθηκαν γεγονότα καὶ ἀνθρώπινες καταστάσεις καὶ ἀπό ἀγνοια καὶ ἀπό κακοπιστία. Οἱ ρίζες τους είναι κοινές. Τό πράγμα ὅμως ἀρχίζει νά γίνεται ἐπικίνδυνο ὅταν ἡ ἀγνοια ἐπικαλεῖται τήν εἰλικρίνεια. ’Η εἰλικρίνεια ὅμως σπάνια ἔξηγει καὶ οὐδέποτε δικαιολογεῖ.

‘Υπάρχουν τόσα ὑπόπτα συμφέροντα, τόσες ἀπληστες προθέσεις γύρω ἀπό τόν τύπο πού μοιάζει μέ μπερδεμένο κόμπο ἡ ἴστορία.

‘Οδοιπορικά τῆς σαβούρας ἡ πολιτιστική ἐξαγωγή. ’Η

Καὶ κάτι ἀκόμη. ’Η ἵδια ἡ φύση τοῦ μέσου πληροφόρησης, ἡ φύση τῆς ἐφημερίδας πού κάθε μέρα είναι ὑποχρεωμένη νά γεμίζει τόν ἰδιο χῶρο, εἴτε συμβαίνει κάτι τό ἐξαιρετικό, εἴτε δχι, ἐπιβάλλει τελικά στή βιομηχανία τῆς πληροφόρησης τήν ἀνάγκη νά δημιουργεῖ μέ κάθε θυσία τό ἐντυπωσιακό γεγονός, ἀκόμη καὶ ὅταν δέν ὑπάρχει.

’Η πληροφόρηση ὑπάρχει κίνδυνος νά ἀγνοήσει τόν κόσμο επειδή ἔχει τήν τάση νά μιλάει μόνο γιά τό τμῆμα ἑκεῖνο τοῦ κόσμου πού κατασκευάζεται γιά νά μεταβληθεῖ σέ εἰδηση, ἡ πληροφόρηση μιλάει γιά τήν πληροφόρηση, τό σκάνδαλο γίνεται γιά λόγους διαφημιστικούς καὶ συχνά γιά τούς ἰδίους λόγους γίνεται μιά ἀπεργία πείνας, μιά διαδήλωση, μιά ἀπεργία, ἡ μιά ὑπουργική δήλωση. Τό σύμπαν μεταβάλλεται σέ συνέντευξη Τύπου.

κριτική στή μεταπολεμική 'Ελλάδα γιά τά πολιτιστικά πράγματα διέφθειρε τήν πολιτιστική συνείδηση μιᾶς όλοκληρης γενιᾶς καί κατέστρεψε δλες τίς ιδέες, τίς γνῶμες καί τίς θέσεις γιά ποιοτική έξέλιξη. Τά χρόνια πέρασαν, ή πολιτιστική σκέψη ἀλλάζει διαρκώς, οι σχολιαστές της ἀρνοῦνται νά ἀντιληφθοῦν αὐτές τίς μεταβολές καί παραμένουν ἀδιόρθωτα στάσιμοι.

'Η ὁποιαδήποτε δημιουργική δραστηριότητα στήν ἐπαρχία συνθλίβεται ἀπό τό καπέλωμα τοῦ ἐνημερωμένου κέντρου (πηγή). 'Η ἐπαρχία δέν μπορεῖ νά ὑπερασπίσει δυναμικά τή δουλειά της καί πολύ περισσότερο νά ἀναμετρηθεῖ. Μία αὐτοδύναμη καλλιτεχνική παραγωγή ή προσπαθεῖ νά ἐπιβιώσει ὁδυνηρά ή ἀρχιζοντας τίς χειραγώγεις μέ τό κέντρο κινδυνεύει ἀνεπανόρθωτα.

Σπάνια οι ἐφημερίδες θά ἐρμηνεύσουν σωστά καί σέ βάθος ἀπόπειρες, γεγονότα πνευματικῆς δουλειᾶς πού συμβαίνουν μακριά ἀπό τήν πρωτεύουσα. 'Αντίθετα εύνοοῦν ἀναφανδόν κάθε «πολιτιστική έξαγωγή» πρός τήν ἐπαρχία. Καθημερινά οι πνευματικές-καλλιτεχνικές στήλες τῶν ἐφημερίδων ἐκθειάζουν πάντος τύπου ἔξαγωγή καί ίσχυρίζονται εὐεργετικά ἀποτελέσματα γιά τήν περιφέρεια. Σπάνια θά γραφτοῦν κείμενα γιά τήν ποιότητα τῶν ἔργων πού βλέπει ή ἐπαρχία καί σπανιότερα θά ἐπισημανθοῦν οι σκοπιμότητες μιᾶς τέτοιας έξαγωγῆς. Δέν είναι τυχαῖο ὅτι ποτέ ὁ ἡμερήσιος καί περιοδικός τύπος τοῦ κέντρου δέ θέλησε ή δέν «μπόρεσε» νά ἀναγνώσει τή δυσφορία τῶν ντόπιων.

'Έξαγωγή λοιπόν θεαμάτων, στό σύνολό τους σαβούρα, κατακλύζουν τήν ἐπαρχιακή 'Ελλάδα ιδίως τούς καλοκαιρινούς μῆνες καί «χαροποιοῦν» τό σοφό κέντρο.

'Ο ἡμερήσιος τύπος «ἐπιμένει» νά ἐκθειάζει τήν «προσέγγιση» αὐτή διαθέτοντας ἀτσιγκούνευτα δίστηλα καί τρίστηλα γιά ἀνιαρές καί ὑποπτες συνεντεύξεις σαλτιμπάγκων «δημιουργῶν» πού «ἀγωνιοῦν» καί «πάσχουν» νά φωτίσουν τό ἐπαρχιακό «τέλμα». 'Απέραντο φεστιβάλ ή ἐπαρχιακή 'Ελλάδα δέχεται παντός εἰδους ἐπιβήτορες πού στήνουν μέ ἀσυνήθιστη εύκολιά «πνευματικές γιορτές», θεατρικές σαλατοπαραστάσεις (συμφέρουν λόγω τουρισμού οι τραγωδίες), παπατζίδικες συναυλίες, τουριστικές ἀναπαραστάσεις τοπικῶν ἔθιμων, ἄθλιους λόγους καί προσφωνήσεις ἀπό μακάριους ἀκαδημαϊκούς καί μικρονοϊκούς ἐπαγγελματίες, μνημόσυνα καί πανηγύρια καί... τής 'Αθήνας τό κάγκελο. (Τί κάγκελο; μαῦρο, κόκκινο, πράσινο, κυβερνητικό, ἀντικυβερνητικό, δεξιό καί ἀριστερό, πάντως κάγκελο... κεντρικό).

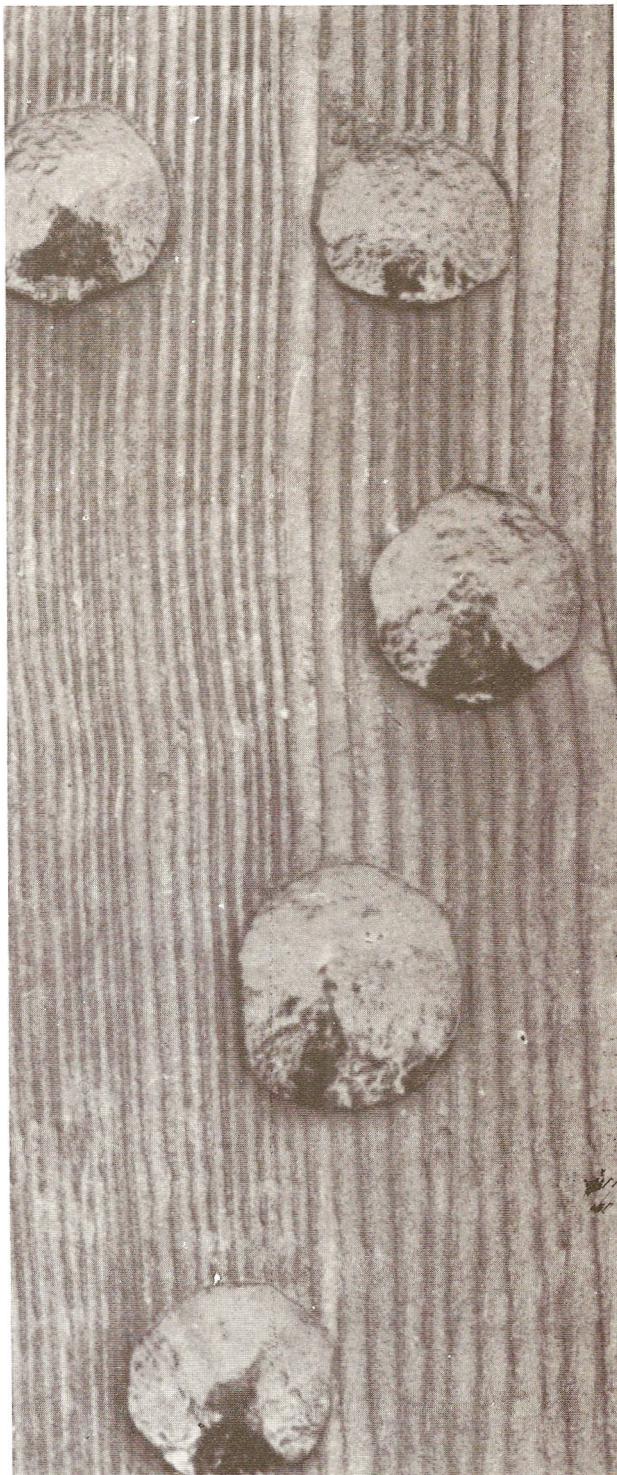
Oι ἐφημερίδες καταγράφουν τούς ὑπερβολικούς πυρετούς καί ἀρνοῦνται νά δσχοληθοῦν μέ τά σσα «περιλαμβάνονται στόν κανόνα». Καί ὅχι μόνο αὐτό ἀλλά ἔχουμε φτάσει καί στό φαινομενικό παράδοξο νά προκαλοῦνται δηλαδή γεγονότα πού στή συνέχεια μετατρέπονται σε ειδήσεις. 'Απόδειξη τό δραματικό μάθημα τῶν τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν.



πόρτες όξωπορτες τσινέτια κρικέλες

Κόρη μέ τά ξανθά μαλλιά καί μέ τά μαῦρα μάτια
κατέβα κάτω κι ἀνοιξε τήν πόρτα τήν καρένια
κι ἔχω δύο λόγια νά σοῦ πᾶ γλυκά καί ζαχαρένια.

(Πυρσογιαννίτικο τραγούδι)



**διηγεῖται, γράφει καὶ σχεδιάζει
οὐ μάστορας Θύμιος Βατσκαλῆς**

Πρίν άναφερθῶ στίς αὐλόπορτες ἥ δξώπορτες, δπως τίς λέμε, θά πῶ μερικές μου σκέψεις γιά τήν κύρια εἰσοδο τοῦ σπιτιοῦ.

Αύτή χτιζόταν σέ δύο τύπους· ὁ ἔνας εἶναι σέ λαμπαδιά καὶ μέ ζέχη πού κρύβει τήν κάσα καὶ φαίνεται μόνο ἀπό τίς δυό μεριές καὶ ὁ ἄλλος λέγεται γαλλικός (ὄνομασία παλιακά). Στό γαλλικό τύπο ἡ κάσα φαίνεται ἀπό τρεῖς μεριές καὶ χωρίς κεφαλοκόλόνα (κιονόκρανα) ἐνῶ στά λαμπαδιά βάζουν κεφαλοκόλονα καὶ χτίζονται στό πάχος τοῦ τοίχου.

Μπαίνοντας στήν κύρια εἰσοδο συναντοῦμε ἔνα μεγάλο πλατύσκαλο καὶ γύρω ἔνα μεγάλο τόξο μέ πολεμίστρες. Στό κέντρο τοῦ θόλου κρεμόταν ἔνα φανάρι πού ἔκαιγε μέ στουπί βουτηγμένο σέ πετρέλαιο ἥ μέ μιά χειρά δαδί γιά νά βλέπουν καθαρά ἀπό τίς πολεμίστρες τούς ληστές. Αύτά βέβαια γίνονταν στά παλιά τά χρόνια καὶ τέτοιες πόρτες είχαν τά Παγνέικα σπίτια ἀπό τή μεριά τοῦ Ζήκου Ψεύτη καὶ ἀπό τή μεριά πού ἔβλεπε στόν "Αγιο Μηνᾶ καὶ πού κάθονταν ὁ Βασίλης Σιάσος καὶ Γιοβάνης. "Ιδιες ἀκριβῶς πόρτες καὶ καλύτερες είχαν τά Σουρλέικα τής Κυρά-μάνας καὶ τοῦ Ζήση Κύρκα Σούρλα.

Οἱ αὐλόπορτες ἥ δξώπορτες διακρίνονται σέ τρεῖς τύπους.

"Ο ἔνας εἶναι στό πάχος τοῦ τοίχου μέ λαμπαδιά καὶ γιά σκεπή μόνο τόν τοίχο γιά νά φυλάει τήν πόρτα ἀπό τή βροχή μόνον ὅταν είναι κλειστή.

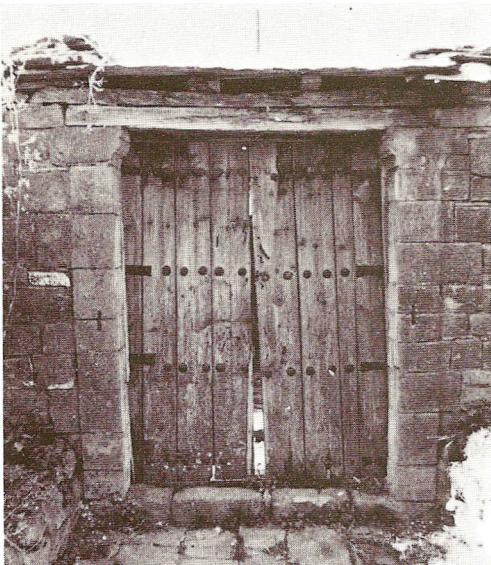
Δεύτερος τύπος είναι οἱ μονές οἱ πόρτες πού ἔρχονται στήν ἔσωτερική περασιά τοῦ τοίχου μέ λαμπαδιά, κεφαλοκόλονα καὶ ζέχη. "Από τό ἔσωτερικό μέρος κάνουν μεγαλύτερες κολόνες ὥστε ὅταν ἀνοίγουν τά φύλλα τής πόρτας νά μή βρέχονται. Τέτοιες πόρτες είναι τοῦ Καρακώστα, τοῦ Χαρίλαου Παπαδημητρίου, τῶν ἀδελφῶν Σούρλα κι ἄλλες πολλές.

"Άλλος τύπος είναι οἱ διπλές πόρτες πού καλύπτονται ἀπό τό ἔσωτερικό μέ τίς κολόνες καὶ ἀπό τό ἔσωτερικό μέ τά καθίσματα. "Η σκεπή πιάνει μέσα καὶ ἔξω καὶ δέ βρέχεται ἥ πόρτα στό ἀνοιγμά της, οὔτε τά καθίσματα, ἥ λόντζια ὅπως τή λέμε στά χωριά μας. "Εκεῖ ἔβγαιναν οἱ γυναῖκες τά παλιά τά χρόνια τά καλοκαίρια καὶ κουβέντιαζαν γνέθοντας ἥ πλέκοντας. Τέτοιες πόρτες ήταν πολλές ἄλλα καταστράφηκαν. Σήμερα σώζεται ἀκόμα τοῦ "Αντρέα Χρυσάφη καὶ τοῦ Λάμπρου Γκάσιου. Θυμιέμαι μιά τέτοια πόρτα πού τήν είχε πελε-

Πορτοπούλα 'Αγίου Νικολάου (1774)



κήσει ό Γιώργος Βατσκαλῆς, πατέρας τοῦ Μίχου, πού κατά τή γνώμη μου ἦταν ἡ καλύτερη στό είδος της, δηλαδή ἀπό τεχνική καὶ καθαροπελέκημα. Εἶχε ὑψος τρία μέτρα καὶ πλάτος 2,10· δηλαδή, ἀνοίγοντας τά φύλλα τῆς πόρτας περνοῦσε ἄνετα ἓνα φορτωμένο ζῶο. Τό κάτω πρέκι καὶ τό πάνω ἦταν μονοκόμματες πέτρες πελεκημένες μὲν σπουδαίᾳ τεχνικῇ. Τέτοιο πανωπρέκι ἔχει καὶ ἡ πόρτα τοῦ Παπαδημητρίου πού σώζεται ἀκόμα. Μάλιστα, στό πανωπρέκι εἶχε σκαλισμένο ὥραιοτατο σταυρό μέν περικύκλωμα καὶ ἔγραφε «'Ιησοῦς Χριστός Νικᾶ». Ἀπό κάθε μεριά εἶχε τρία λαμπαδιά, Νικᾶ».



'Εξώπορτα Σουρλα (18ος αιώνας)

δηλαδή τρεῖς πέτρες 28x20 ἡ καθεμιά. Εἶχε καὶ βάση λαμπαδί καὶ κεφαλοκόλονα. Τίς πέτρες τίς ἔφερε ό Γιώργος Βατσκαλῆς ἀπό τό λάκκο τῶν Ταξιαρχῶν. Τίς μεγάλες τίς ξεχόντρισε ἐπιτόπου καὶ τίς κουβάλησαν μέ τριχιές καὶ ξύλα. Τίς ἄλλες τίς φόρτωσαν στά ζῶα ἀφοῦ τίς ξεχόντρισε γιά νά τίς ἀλαφρύνει στή μεταφορά.

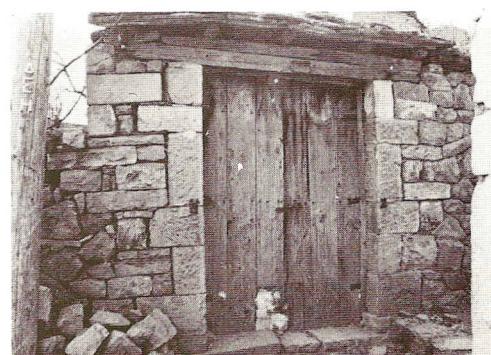
“Ολες αὐτές οι δέξια πόρτες ἦταν ἀριστες καὶ καλοφκιαγμένες μέ πολλές πέτρες, 6-7 συνήθως. Γι’ αὐτό ἀναφέρθηκα στήν πόρτα τοῦ Γιώργου Βατσκαλῆς πού εἶχε μόνο τρεῖς πέτρες. Συνήθως εἶχαν ξύλινο τό πάνω πρέκι καὶ τό κάτω πού πατούσαμε γιά νά μποῦμε στό σπίτι την κομματιαστό, ἀπό τρεῖς συνήθως πέτρες.



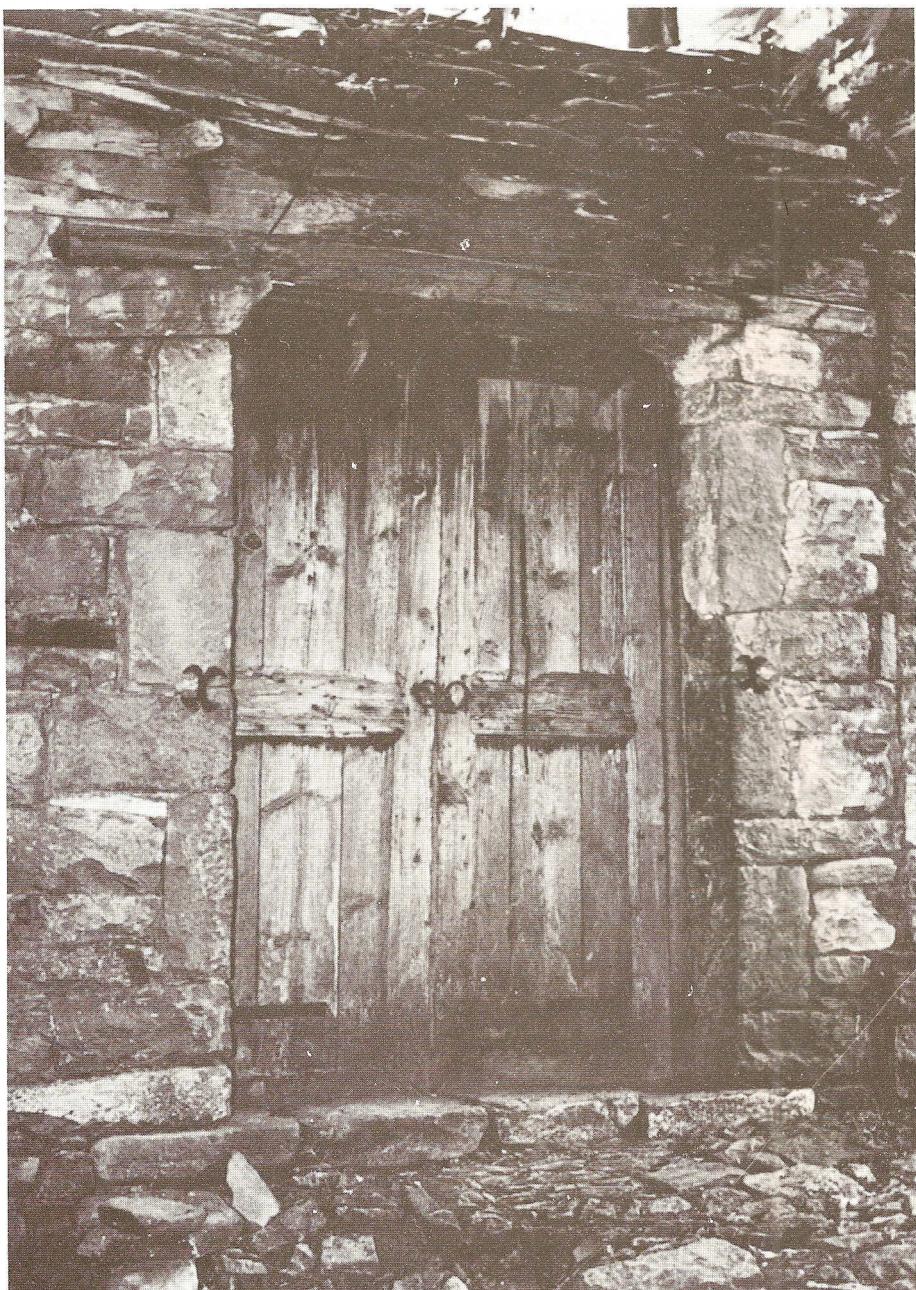
'Εξώπορτα Καρακώστα (1851)



'Εξώπορτα Παπαδημητραίκου (1861)



'Εξώπορτα Γκουντή (1849)



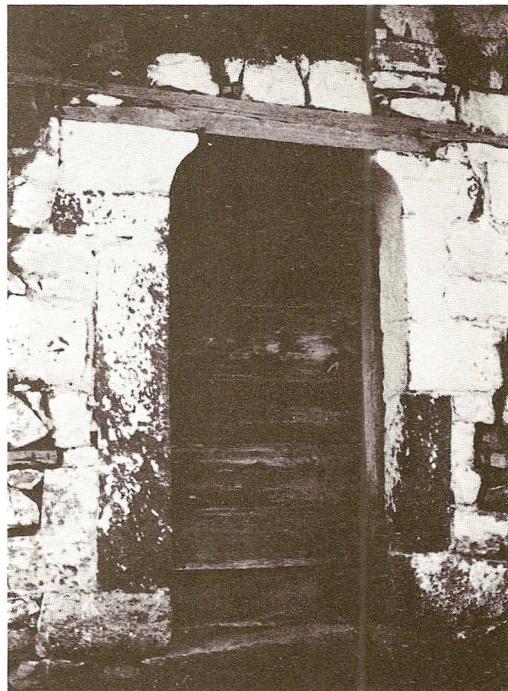
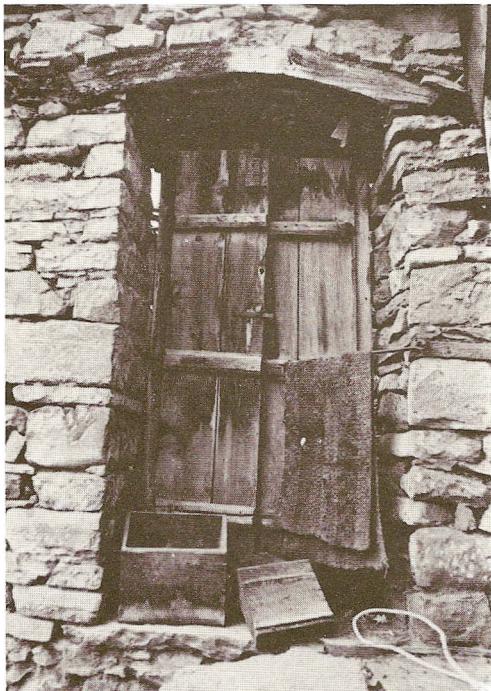
Ἐξώπορτα
Γ. Κοσμᾶ
(19ος αιώνας)

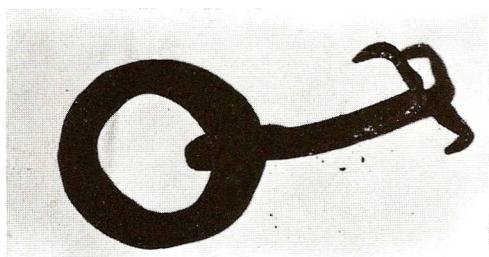
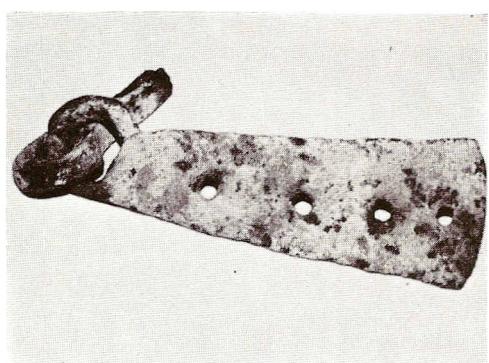
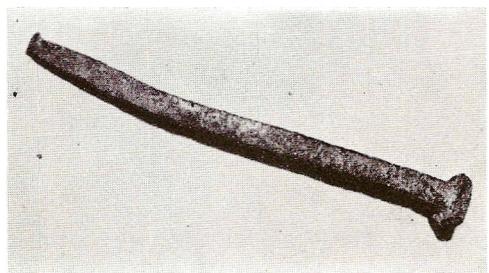
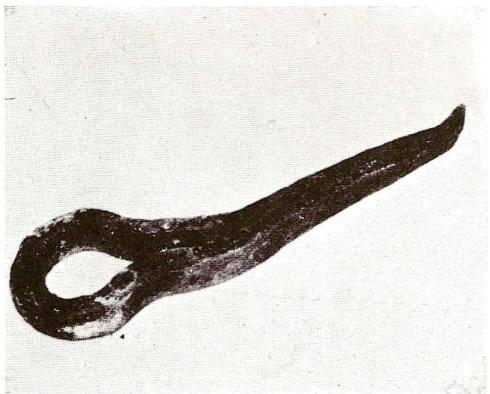


Πόρτα
στό
Τσανέικο
σπίτι
(19ος
αιώνας)

Έσωτερικό έξωπορτας του Μπατσκέικου. Τό
ξύλινο περαστάρι είναι άπο δόγες καρούτας
(19ος αιώνας)

Πορτοπούλα Εύαγγελου (Ζάτση) (18ος αιώνας)





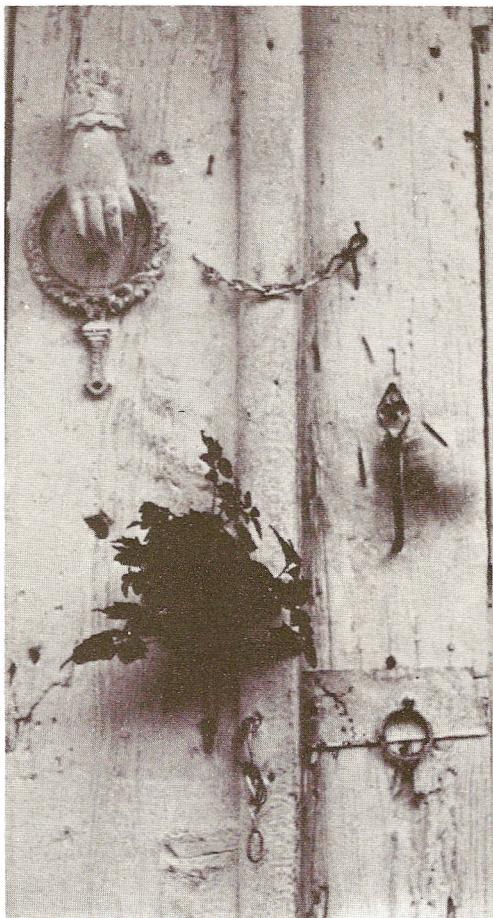
Γυφτόκαρφα και συνδετήρες έξωπορτας

Τοῦ Βατσκαλῆ και τό πάνω και τό κάτω ήταν μονοκόμματη πέτρα. Ἔξω ἀπό τήν δέξιά πορτα ἔστρωναν πλάκες και μετά ἐφκιαχναν τό καλντερίμι.

Ἡ συμφωνία γιά τίς δέξιά πορτες γινόταν χωριστά ἀπό τό υπόλοιπο σπίτι. Τίς πόρτες τίς συμφωνούσαν μαζί με τίς μάντρες. Ὑπολόγιζαν τίς μάντρες μέ τόν πήχη και τίς πόρτες ἀνάλογα με τή δουλειά γιατί ὁ κάθε πελεκάνος ἔβγαζε μιά, τό πολύ δυό πέτρες τήν ήμέρα. Ἡθελαν περίπου 20 μεροκάματα νά πελεκηθοῦν μόνο οἱ πέτρες ἑκτός τήν τοποθέτηση, τό χτίσιμο και τήν ἐργασία τής σκεπῆς. Πελεκάνοι γιά πόρτες ύπηρξαν πολλοί και σπουδαῖοι μαστόροι παλιότερα. Ἐγώ λίγους πρόλαβα ὅπως τόν Πέτρο Κοντοζήση πού ἔκανε τή σκαλονάδα τοῦ Ἀγιώρη και πολλές πόρτες στό χωριό μας και στά Πωγώνια. Στή Στράτιανη ἔκανε μιά σπουδαία δέξιά πορτα μέ τόξο, στό σπίτι τοῦ Πρωτόπαπα μαζί και τά δυό τζάκια. Ἄλλος καλός πελεκάνος γιά πόρτες ήταν ὁ Βασίλης Στύλος πού ἔκανε τήν πόρτα τοῦ Λάμπρου Γκάσιου. Αύτοί, και οἱ δυό είναι σχετικά νεότεροι και μέ τεχνική καλῆ ἀλλά ὅχι ὅπως οἱ παλιοί μαστόροι πού ἔραβαν τήν πέτρα ὅπως οἱ γυναικες ράβουν τό ροῦχο.

Θά ἥθελα νά ἔξηγησω, γιατί ἵσως δέν είμαι κατανοητός, ὅτι λαμπαδιά ἡ λαπάδες λέμε τίς πέτρες πού συνήθως είναι 6-7 και μπαίνουν ἡ μιά πάνω στήν ἄλλη γιά νά ἀποτελέσουν τήν κύρια κατασκευή. Ἡ ἄλλη τοιχοποιία ἔχει δευτερότερη πέτρα και λιγότερη δουλειά. Αύτά λοιπόν τά λαμπαδιά ἡ λαπάδες χωρίζονται σέ ισοκέφαλα και ισόμετρα. Τά ισοκέφαλα μπαίνουν ἀπό τό μέρος τής κάσας και ἔχουν διαστάσεις 18x20 ἑκατοστά. Τά ισόμετρα ύπολογιζόνται ἀπό τό ὑψος τής πόρτας, δηλαδή ἡν μιά πόρτα ἔχει ὑψος 2,50 μ. γίνεται ἡ βάση 0,30 ἑκατοστά, τό κεφαλοκόλονο 0,25 ἑκατοστά και τό υπόλοιπο τό μοιράζουν σέ δύσες πέτρες χωράει, ἀλλά ἵσιες μεταξύ τους. Τέτοια πόρτα είναι ἡ Σουρλέικη στής Κοκοβίνος.

Τά τζινέτια δέν μπαίνουν μόνο γιά φιγούρα. Μπορεῖ μέ τά χρόνια νά τελειοποιήθηκε ἡ δμορφιά τους ἀλλά πάντοτε παίζουν καθοριστικό ρόλο στήν κατασκευή τής δέξιά πορτας. Τά τζινέτια είναι ἔνα ἡ δυό ἀπό κάθε πλευρά και μπαίνουν γιά νά στηρίζουν τούς λαπάδες γιατί τό ὑψος τής πόρτας είναι μεγάλο και πρέπει νά δέσουν μεταξύ τους οἱ πέτρες (λαπάδες). Τά παλιά τζινέτια πού σώζονται στίς παλιές τίς



Έξωπορτα Λεωνίδα Γκάσιου (Παπαγεωργίου)

Δυό φύλλα ἔχει ἡ πόρτα σου
δέν ξέρω ποιό ν' ἀνοίξω.
Πίξε νερό στήν πόρτα σου
νά μπῶ νά χαγλιστρίσω
νά βρῶ ἀφορμή τῆς μάνας σου
νά μπῶ νά σέ φιλήσω.

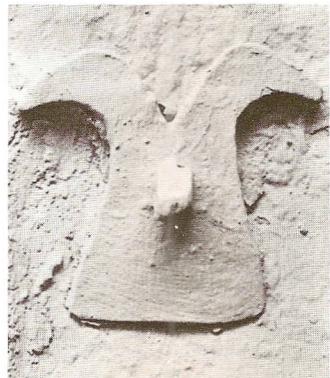
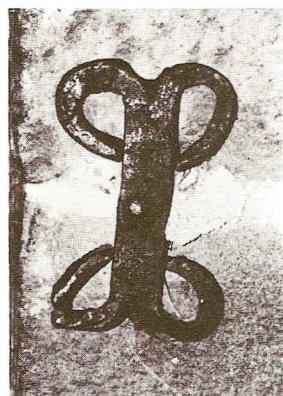
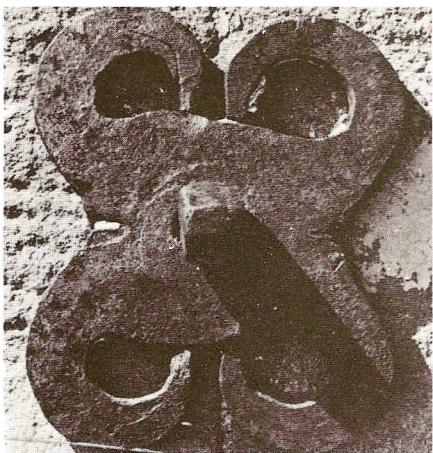
(Πυρσογιαννίτικο τραγούδι)

Η Παγνέικη
πορτάρα
(18ος αιώνας)

Στήν πόρτα σου στ' ἀλώνι σου κι ὅξω στό πε-
ριβόλι σου
τρανός χορός πού γίνεται τρανός καί πισωγύριστος.

(Πυρσογιαννίτικο τραγούδι)



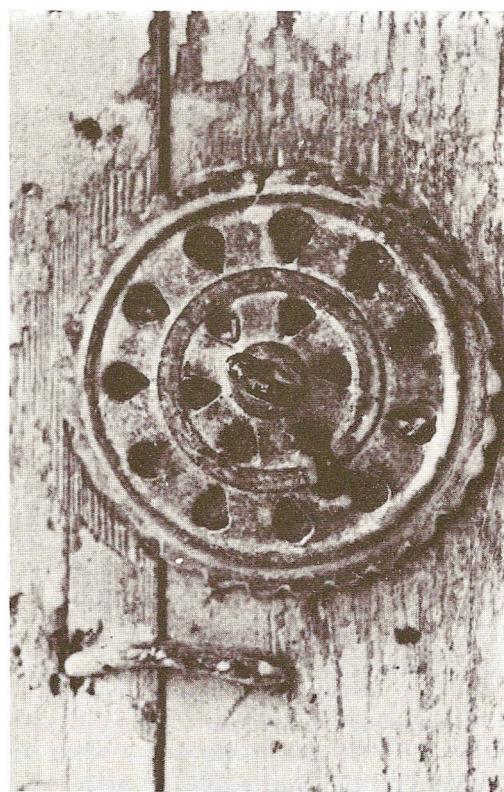


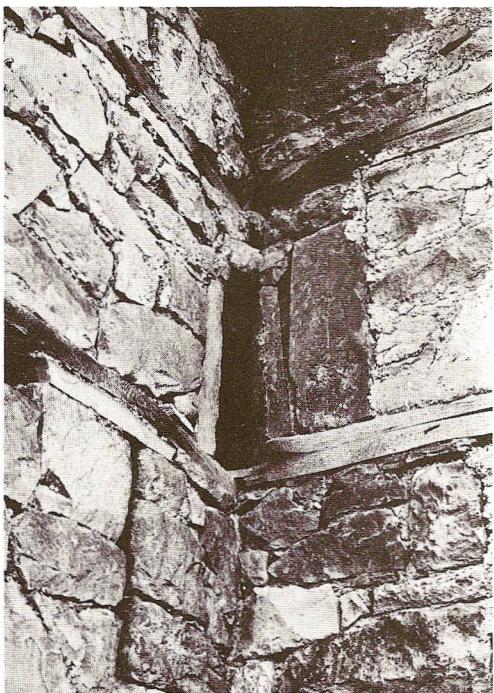
Τσινέτια άπο παλιές πυρσογιαννίτικες πόρτες





Κρικέλες
και
χτυπητάρι
ἀπό
πυρσογιαννί-
τικες
πόρτες





Πολεμίστρα
σέ γωνία τοιχοποιίας
πού βλέπει
στήν έξωπορτα
(Σπίτι 'Α. Γκουντή, 1841)

πόρτες τά έφκιαχναν οί γύφτοι τοῦ χωριοῦ μας, οί Χαλκιάδες, καί συγκεκριμένα ὁ Χριστούλης καί ὁ Βασίλης. Ἀργότερα, συνέχισαν καί τά παιδιά τους ὁ Κώτσιος καί ὁ Νάσιος μέχρι τίς μέρες πού ἔγινα καί ἔγώ μάστορας. Θυμιέμαι πού είχαν στά καμίνια τους διάφορους τύπους ἀπό τζινέτια καί, ἀνάλογα μέ τήν προτίμηση τοῦ νοικοκύρη καί τήν οἰκονομική του θέση, γινόταν ἡ παραγγελία. Τό τζινέτι δέν είναι μόνο αὐτό πού φαίνεται ἀλλά ἔχει πίσω του οὐρά. Τρυπούσαν οί μαστόροι τήν κάσα μέ ἀρίδα καί ἀφοῦ ἐφάρμοζε καλά τό τζινέτι τό στράβωναν ἀπό τήν πίσω μεριά τῆς κάσας καί σταθεροποιοῦσαν τούς λαπάδες. Ἀλλά στίς μέρες μας τά φκιάχναμε κρυφά, δηλαδή τρυπούσαμε στίς δυό πέτρες, δπου ἐφαπτόταν τό τζινέτι, δυό τρύπες μέ τό καλέμι καί ἔτσι μπαίναν χωνευτά καί δέ φαινόταν ἀπό πουθενά ἡ οὐρά τους. Ἀπό περιοχή σέ περιοχή ὑπήρχε μιά διαφορά στίς πόρτες γιατί παίζει μεγάλο

ρόλο τό ύλικό, δηλαδή ἡ πέτρα. Στά Ζαγόρια ἔχει σκληρή πέτρα καί ἀραδωτή, στά Πωγώνια ὅπως καί ἡ δικιά μας καί λίγο καλύτερη. Πάντως, ἐδῶ στήν "Ηπειρο, οί διαφορές είναι σχετικά ἐλάχιστες.

Παλιά, τίς σκεπές τίς ἔκαναν οί μαστόροι. Πρῶτα βάζανε τά ταμπάνια δηλαδή τά μεγάλα δέντρινα ἔύλα πού ἀκουμποῦνε ἀπό πλευρά σέ πλευρά. ? Απάνω στά ταμπάνια καρφώνανε καθέτως τά κοντογρέντια γιά νά σφίξουν καί νά δέσουν τή βάση. "Υστερα καρφώνανε ἀνάλογα μέ τό μῆκος 2-3 παπάδες πού είναι κάθετοι στά κοντογρέντια γιά νά στηρίξουν ἀπάνω τους τόν καβαλάρη πού μπαίνει μονοκόμματος ἀπό τή μιά πλευρά μέχρι τήν ἄλλη. Τώρα ἀπάνω στόν καβαλάρη καρφώνανε τίς ψαλίδες καί ὕστερα τά πέταβρα γιά νά ἀκουμπήσουν οί πλάκες. Τίς κάσες καί τά φύλλα τής πόρτας τά ἔκαναν οί μαραγκοί. Τά παλιά τά χρόνια ὅμως τά ἔκαναν μόνοι τους οί μαστόροι. Καρφώνανε μέχρι τήν τουρκοκρατία ἐκεῖνα τά παλιά γυφτόκαρφα γιατί δέν είχαν πρόκες. Τά γυφτόκαρφα ᾔ περόνια τά ἔκαναν οί γύφτοι στά καμίνια τους. Χρειαζόταν καλή δουλειά γιατί αὐτά τά γυφτόκαρφα ἔδεναν γερά τά ἔύλα καί τότε οί δξώπορτες δέν ἥταν γιά φιγούρα γιατί οί ἄνθρωποι κινδύνευαν συχνά ἀπό τούς ληστές, Ἀρβανίτες καί "Ελληνες. Ἀπό τή μέσα μεριά ἀσφαλίζαν τήν πόρτα μέ ἔνα χοντρό ἔύλο πού ἔμπαινε πέρα πέρα, ἀπό πλευρά σέ πλευρά, καί χώνευε σέ μιά μεγάλη τρύπα πού ἄφηναν εἰδικά οί μαστόροι μέσα στήν τοιχοποιία. Ἀργότερα ἐπικράτησαν τά σίδερα ᾔ γκατινάτσα, ἔνα ἀπό τό ἔνα φύλλο τής πόρτας καί ἔνα ἀπό τό ἄλλο.

Πάνω στό δεξί φύλλο τής πόρτας καρφώνανε τίς κρικέλες ᾔ ρόπτρα ὅπως τά λένε σήμερα οί ἀρχιτέκτονες. Τά παλιά τά ἔκαναν οί γύφτοι στά καμίνια. Ἀργότερα ὅμως τά ἀγόραζαν οί νοικοκυραῖοι ἀπό μαγαζιά στίς πολιτεῖς ᾔ τάφερναν στό χωριό τά μπακάλικα. "Ηθελα τελειώνοντας νά τονίσω ὅτι ἡ τέχνη τής δξώπορτας ἥταν ἰδιαίτερη καί σπουδαία. Σήμερα χάθηκαν τέτοιοι μαστόροι καί είναι δύσκολο νά πελεκήσεις δξώπορτες. Πάντως ἡ σπουδαιότερη δουλειά γινόταν στά κεφαλοκόλονα ᾔ κιονόκρανα ᾔ ἐπίκρανα ὅπως τά λένε οἱ ἀρχιτέκτονες σήμερα. Τό πελέκημα γίνεται μέ τέχνη γιά νά γίνουν ἐκεῖνα τά κυμάτια καί οἱ ἔλικες πού φκιάχνονται στό κεφαλοκόλονο. Ἐκεῖ δίναμε ἰδιαίτερη προσοχή γιατί ἥταν καί τό διακοσμητικό σήμειο τής δξώπορτας.

Γκούρ μέ γκούρ

(Άνεκδοτα τῶν παλιῶν μαστόρων)

γράφει ὁ Ἀναστάσιος Εὐθυμίου

1813



Ήταν κάποτε ἔνα μπουλούκι μαστόρων ἀπό τό Κάντσικο (τώρα Δροσοπηγή) πού είχε γιά ἀρχηγό του κάποιον πού ἡταν πολυλογάς και φαφλατάς. Ἀσος στό νά παζαρεύει και νά κάνει συμφωνίες μέτ τ' ἀφεντικά· ἀλλά ἡ εἰδικότητά του ἡταν λατόμος. Δούλευε δλο στά νταμάρια κι ἔβγαζε καλή πέτρα, κι ἐτοίμαζε ἀγκωνάρια, πρέκια, φουρούσια και τά παρόμοια γιά τούς πελεκάνους. Ἀπό χτίσιμο δέ σκάμπαζε τῆς προκοπῆς· ἡταν πέρα γιά πέρα ντραγάτης.

Μιά φορά, δούλευαν σ' ἔναν μπέη μέσα στήν Ἀρβανιτιά πού είχε πολύ πέτρα ἀπό ἔνα παλιό σαράι και δέ χρειαζόταν καθόλου νά βγάλουν ἀπό τό νταμάρι. Ἀναγκάστηκε λοιπόν κι ὁ ἀρχηγός τοῦ μπουλουκιοῦ νά μπει στό χτίσιμο. Ἐπειδή δμως ἡταν ἀτζαμῆς, δπως εἶπαμε, δέν κατόρθωνε νά βάζει μέ τό πρῶτο τήν κάθε πέτρα στήν περασιά της· τές ἔβανε ἄλλες μέσα κι ἄλλες δξω. Κατόπι, σάν ἔβλεπε τά σφάλματά του, ἐπαιρνε δλλο λιθάρι και τές χτυποῦσε δυνατά (ἀντό τό κάνουν πολλοί) ἐκεῖνες πού προεξεῖχαν γιά νά ῥχονται στήν περασιά. Πολλές φορές και ἀπό πάνω γιά νά στρώνουν, ἀντί μέ τό τσιοκάνι, τές χτυποῦσε μ' ἄλλη πέτρα.

Τό ἀφεντικό, ὁ μπέης, πού ἡταν περίεργος, παρατήρησε αὐτή τή λεπτομέρεια και κοντοζύγωσε ρωτώντας.

— Πώ ώρέ μάστορα, πώ γιατί χτυπᾶς δλο γκούρ μέ γκούρ (πέτρα μέ πέτρα) και δκι μέ τό τσιοκάνι!

— Γιά νά στρώνουν και νά σφίγγουν καλύτερα μπέη μου, ἀπάντησε δ πάντα ἐτοιμόλογος Καντσιώτης.

Αύτό ἡταν! Ἀπό κείνη τή στιγμή δ περίεργος και ιδιότροπος μπέης πρόσταξε δλους νά μιμηθοῦν τόν... «πρωτομάστορα».

— Γκούρ μέ γκούρ τούς ἔλεγε, γιά νά γιένεται τό τοῖχο γερότερο.

Σάν ἥθελαν ἄς ἔκαναν κι ἀλλιώτικα

Βλαστημοῦσαν κρυφά και φανερά τόν ἀρχηγό τους, γιατί ὅσο ἡταν παρόν τό ἀφεντικό μεταχειρίζουνταν πολύ λίγο τό τσιοκάνι. Ἀλλά δταν δμως ἔφευγε δούλευαν φυσικά δπως πρῶτα. Ἀμα δμως ἀγνάντευαν τό μπέη ἀπό μακριά νά ῥχεται, ἀκουγόταν ἀμέσως και μεταδινόταν ἀπό στόμα σέ στόμα, σάν σύνθημα και παρασύνθημα σ' ὅλη τήν οίκοδομή·

— Ξεσέρνετ δ μπαρός (ἔρχεται τ' ἀφεντικό), γκούρ μέ γκούρ.



ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΙΤΕΣ ΜΑΣΤΟΡΟΙ
ΠΑΙΖΟΥΝ ΘΕΑΤΡΟ

Θεατρικότητα: "Εννοια που δέν ταυτίζεται μέ τό θέατρο. Διευρυμένη, όριζεται σάν ή Αϊσθηση-πηγή δλων τῶν τεχνῶν ἀπό καταβολῆς Ἀνθρώπου. Δέν κωδικοποιεῖται, ἀπλῶς προσδιορίζεται σάν τό «κάτι ἄλλο», κάτι σάν ψυχανέμισμα, μεταδίδεται ὅμως κατά τρόπο ἀκαριαῖο. Ἀποτελεῖ τό σπέρμα τοῦ θεάτρου, στήν πιό γνήσια μορφή του, τό μεδούλι, τήν πεμπτουσία. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐνῶ σπανίζει σέ κείμενα πού ἔχουν μορφή θεατρική, καταφεύγει σέ μορφές παρα-αντι-εξωθεατρικές, ὑπόστασης μυστήριας καί αἰσθητικῆς ιδιόρυθμης καί εύμετάβλητης.

(ΘΕΑΤΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ «ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ»)
ΣΠ. ΒΡΑΧ. — Θεατρική Λέσχη Βόλου



Διηγοῦνται οἱ μαστόροι Σπύρος καὶ Χρῆστος Ντόβας (ἔπαιξαν στήν Γκόλφω τούς ρόλους τῆς Γκόλφως καὶ τοῦ Γιάννου)



οὐλεύαμε στά Λέλοβα σ' ἔνα χωριό, Νικολίτσι, τό '38 ή '39 θά σέ γελάσω, δέ θυμιέμαι καὶ καλά. Πήγαμε χειμώνα καιρό νά φκιάσουμε μιά ἐκκλησιά καὶ δέν είχε καλό καιρό γιά δουλειά. Λέμε τοῦ δάσκαλου: μωρέ δέ φκιάνουμε ἔνα θέατρο! Κόκαλο δάσκαλος: ἀπόρησε καὶ μᾶς κοιτοῦσε περίεργα. Μαστόροι, σκέφτηκε, καὶ θέατρο, τί στό διάολο μ' ἀνακατώνουν ἔτσι. 'Εμεῖς τό χαβά μας, ἐπιμέναμε κι ὁ δάσκαλος ξεροκατάπινε ἀπορώντας. Ποιός ωρέ θά φκιάσ' θέατρο; 'Εμεῖς τοῦ λέμε ξαναπαίξαμε καὶ τοῦ εἴπαμε τό καὶ τό, δτὶ στό χωριό μας παίξαμε πολλές φορές θέατρο. "Ετυχε βέβαια ἐγώ νά ζέρω τό ρόλο τῆς Γκόλφως, δ Κήτος τό Γιάννο καὶ δ Σωτήρ' Γαλάνης τόν Τάσιο. "Οπως ἀκριβῶς παίξαμε στήν Πυρσόγιαννη, οἱ πρωταγωνιστές τοῦ ἔργου εἴμασταν πάλι μαζί στά Λέλοβα. Εἴχαμε μιά ὅρεξη ἄλλο πράγμα. Χειμώνας ἡταν, δουλειά δέν εἴχαμαν, δέ μᾶς κρατοῦσε τίποτα. Στήν ἀρχῇ δάσκαλος δέν ἤθελε, φοβόταν. «Θά μοῦ κάνουν ἀναφορά στόν ἐπιθεωρητή», λέει κι ἄρχισε νά τά γυρνάει. «Χέσκε ή φοράδα στ' ἄλλων», τοῦ λέμε ἐμεῖς: «μή φοβᾶσαι, ἐμεῖς εἴμαστε ἐδῶ». Τί νά πεῖς σουρβιές βακούφκες γιά νά τ' ἄλλαξουμε τά μυαλά. «Ρέ καλέ μου, ρέ χρυσέ μου θά βγάλουμε λεφτά», τ' λέμε, «θά ἀγοράσουμε κιμωλίες καὶ μολύβια γιά τά παιδιά· δέν ντρέπεσαι, δάσκαλος εἰσαι σύ νά μή θέλεις νά βοηθήσεις τά παιδιά». Τελικά μέ τοῦτα καὶ μέ κείνα τόν καταφέραμε. Πήραμε καὶ τό γραμματέα καὶ μερικούς ντόπιους καὶ συμπληρώθηκαν οἱ ρόλοι. 'Αμέσως τήν ἄλλη μέρα στρώθκαμαν στή δουλειά. Φκιάσαμε τή σκηνή ἔξω ἀπ' τό σχολεῖο γιατί δέ χωροῦσε μέσα. Βάλαμε κάτι παλιοιστρώματα γιά αὐλαία. "Επρεπε ὅμως ν' ἀνοιγοκλείνει. «'Αφῆστε το σέ μένα αὐτό» λέει ὁ Τόλ· Μπαλτάς. "Εβαλε ἔνα καρφί στό κέντρο καὶ κρατοῦσαν δυό μέ τίς γκλίτσες, ἔνας ἀπ' τή μεριά κι δ ἄλλος ἀπ' τήν ἄλλη. «Μόλις σᾶς δίνω τό σύνθημα», λέει ὁ Τόλης, «μέ τρία χτυπήματα, θά τραβᾶτε μέ τίς γκλίτσες τά στρώματα». Είχε βρεῖ μιά ἔύλινη παλιούσουρτσα πού βάφαν τό σχολεῖο καὶ μ' αὐτή χτυποῦσε καὶ ἔδινε τό σύνθημα: μπάμ-μπούμ μᾶς ξεκούφανε καὶ γκρίνιαζε κι ἀπό πάνω. Κι ὅπως καταλαβαίνεις, στόν Τόλη δέ σήκωνε δεύτερη κουβέντα, ἡταν λίγο ἀγρίγιος. Κάναμε καὶ καναδύρ πρόβες γιά τούς ἄλλους ρόλους γιατί ἐμεῖς τά ξέραμε. Αὐτοί οἱ διασόλοι ντρέπονταν, δέν καταλάβαιναν. Ποῦ νά ἀνοίξουν τό κλειδοπίνακο. Θυμιέμαι, τή μέρα πού παίξαμε τήν Γκόλφω, ἔκανε ἔνα ξεροβόρι φαρμάκι· ἔριχνε ἔνα χιόνι ψιλό κι οἱ χωριανοί ἡταν ὅλοι μαζεμένοι, μικροί καὶ τρανοί, σκεπασμένοι μέ τίς κάπες. "Εκατσαν ἐκεῖ μέχρι τό τέλος καὶ ξεπάγιασαν, τόσο πολύ τούς συγκλόνισε τό ἔργο. 'Αφοῦ χουχάλιζαν τά χέρια τους μέ τά χνῶτα γιά νά τά ζεστάνουν. Βαροῦσαν παλαμάκια, ἄλλο καλό. Θρίαμβος σοῦ λέω, θρίαμβος. Χτυποῦσαν τίς γκλίτσες καταΐ καὶ γινόταν πανδαιμόνιο, μᾶς ξεκούφαναν. Οἱ ἄνθρωποι, ἐδᾶ πού τά λέμε, πρώτη φορά ἔβλεπαν θέατρο. Ζοῦσαν μακριά ἀπ' τόν κόσμο μέ κάτι λιόπες στά ποδάρια, χειρότεροι κι ἀπό Μπλισγιανίτες.



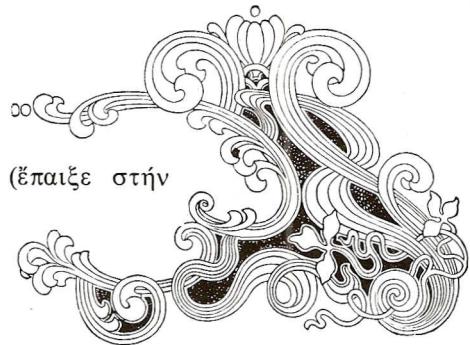
μεῖς γιά νά είμαστε εἰλικρινεῖς δέ θέλαμε οὕτε τίς ἐλιές οὕτε τό λάδι· μάνο νά παιξουμε θέατρο θέλαμαν. Εἴχαμαν ὅρεξη πολλή, πᾶς νά στό περιγράψω. 'Εγώ είχα μπει στό πετσί τοῦ ρόλου πάρα πολύ. 'Αφοῦ ἔνιωθα σάν νά ἥμουν ή ἵδια ή Γκόλφω. "Ελεγα μέσα μου δτι πρέπει ὀπωσδήποτε δταν φτάσει ό ρόλος στό σημείο πού πρέπει νά κλάψει ή Γκόλφω, ἔγώ θά είμαι ἔτοιμος ἀπό πρίν. "Ἐπρεπε ν' ἀρχίσει ή συγκίνηση ἀπό νωρίτερα καί ἔφτανε τό σημείο πού ἔπρεπε νά κλάψω καί ἔκλαιγα. Αἰσθανόμουν ἔνα ρίγος σάν νά σοῦ ρίχνουν παγωμένο νερό στήν πλάτη. Πρέπει νά παιξεις θέατρο γιά νά καταλάβεις αὐτά πού σοῦ λέω. Γιατί αὐτοί οι ἔπαιγγελματίες οι ήθοποιοί τά κάνουν ὅλα ψεύτικα, δέν τά αἰσθάνονται. 'Ενω ἔμεις είμασταν ἐρασιτέχνες, γιατί παιζάμε γιά τό κέφι μας ἀφοῦ ή δουλειά μας ήταν ἄλλη, είμασταν μαστόροι. 'Εμένα προσωπικά δέ μ' ἐνδιέφεραν τά χειροκροτήματα. Βέβαια, νιώθεις ίκανοποίηση, δέ λέω, ἀλλά τό βασικό είναι νά παιξεις θέατρο. Θυμιέμαι τήν ἄλλη μέρα, πού δουλεύαμε στήν ἐκκλησιά, πέρασαν δυό γυναίκες γιά νά πᾶν στή βρύση. Κοντοστάθηκαν ἐκεὶ δίπλα μας κι ἔδειχνε ή μιά στήν ἄλλη, πού ήταν ἔγκυος καί δέ θά ἤρθε στήν παράσταση, ἐμένα, δτι δηλαδή νά, αὐτός ἔκανε τήν Γκόλφω. Μέ κοιτοῦσαν μέ ἀπορία, μέ θαυμασμό μπορῶ νά σοῦ πῶ, καί μέ περιεργάζονταν πολλήν ὥρα. Δέν είχαν ξαναδεῖ ἄντρα νά παρασταίνει τή γυναίκα καί τούς ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση.

Στό χωριό μας παλιά, δταν πρωτόπαιξαν τήν Γκόλφω, θυμιέμαι τόν 'Αντρέα Καραγκιόζη, πατέρα τοῦ πρωταγωνιστῆ, καθόταν στήν πρώτη θέση· δταν δι γιός του πάνω στή σκηνή ἀρνήθηκε τήν Γκόλφω, ἀρχισε νά φωνάζει: «Φτάνει ρέ παιδί μου μήν τήν τυραννάς ἄλλο». Στό τέλος πού ή Γκόλφω ἔτεύλιξε τό χαρτί μέ τό δηλητήριο — πού ήταν σκέτη ζάχαρη — φώναξε καναδύ φορές «μή, μή». Κάποιος πού καθόταν δίπλα του τοῦ είπε «σώπα» καί τοῦ ἀπάντησε δυνατά «τί σώπα καί σώπα ρέ, γιά τό θέατρο νά χάσω ἔγώ τή νύφη μου». 'Η πρωταγωνίστρια ήταν ή νύφη του, ή μακαρίτισσα ή Βικτωρία Καραγκιόζη. Τράβηξε ό γέρος μέ τό μπαστούνι του τό χαρτί πού είχε πετάξει ή Γκόλφω γιά νά δεῖ τί είχε μέσα. Τέτοιο φόβο είχε πάρει ό γέρος.

Τότε στά Λέλοβα μᾶς παρακαλοῦσαν νά παιξουμε καί στ' ἄλλα τά χωριά. Είχαν ἐνθουσιαστεῖ καί μᾶς ἔκαναν τραπέζια, τόσο πολύ μᾶς ἐκτίμησαν. Πάντως ἀπό τήν παράσταση πήραμε μερικούς ντενεκέδες λάδι καί ἐλιές. Δώσαμε καί στό δάσκαλο, ὅπως τοῦ είχαμαν ὑποσχεθεῖ, γιά νά ἐπισκευάσει τά τζάμια τοῦ σχολείου καί νά ἀγοράσει κιμωλίες καί μολύβια στά παιδιά. 'Ο Τόλης ό Μπαλτάς είχε κάνει σπουδαῖο κουμάντο. Καθόταν στήν πόρτα, ἔπαιρνε τόν τρουβά μέ τίς ἐλιές, τόν κρατοῦσε στά χέρια του κι ἔλεγε «τράβατράβα, βάλε κι ἄλλες».



άτι πού ξέχασα νά σᾶς πῶ. "Οταν χρειαστήκαμε ροῦχα γιά τούς ρόλους πήραμε κάτι σπούνες καί σιλιβάρια. "Ενα παλιοσιλιβάρ' τό πήρε ό Κήτος ἀπό κοτέτσι. 'Ωρέ ψείρα καί κακό, μᾶς πελέκησαν. Εἴχαμε γεμίσει κοτόψειρες, κι ό Κήτος τρωγόταν στή φαγούρα. 'Από τότε πέρασαν σαράντα χρόνια, γεράσαμαν, ἀλλά ή καρδιά μου τό λέει ἀκόμα καί συγκινοῦμαι μόλις ἀκούσω γιά θέατρο.



Διηγεῖται ὁ μάστορας Σωτήρης Γαλάνης (ἔπαιξε στήν Γκόλφω τό ρόλο τοῦ Τάσιου).



ότε, στά χρόνια τοῦ πολέμου καὶ λίγο πρίν, μᾶς βρῆκε ὁ χειμώνας στό Νικολίτσι, στά Λέλοβα. Φκιάχναμε μιὰ ἐκκλησιά μέ τόν Τόλη Μπαλτᾶ, τό Σπύρο Ντόβα καὶ τόν Κήτο, τόν ἀδερφό του. Λίγες οἱ δουλειές, δύσκολα τά χρόνια κι ἡ πείνα θέριζε. Γνωριστήκαμε μέ τούς χωριανούς καὶ γενομένης συζητήσεως εἴπαμε δτὶ ἐμεῖς παιξαμε πολλές φορές θέατρο στό χωριό μας. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἡταν μακριά ἀπ' τόν κόσμο, πολύ μακρύτερα ἀπό μᾶς.

Μᾶς παρακάλεσαν λοιπόν, τό θέλαμε καὶ ἐμεῖς, καὶ πήραμε τήν ἀπόφαση νά παιξουμε. Βάλαμε τό δάσκαλο, τό γραμματέα καὶ μερικά παιδιά τοῦ σχολείου γιά τούς μικρότερους ρόλους. Εἶχαμε καλές ἐπιτυχίες ἀφοῦ κάναμε καὶ κάτι πρόβες τήν ὥρα τῆς δουλειᾶς πάνω στό τραγούδι καὶ στό μίστρισμα. 'Ο Τόλης ὁ Μπαλτᾶς ἡταν ὁ σκηνοθέτης καὶ κανόνιζε πού θά κάτσει ὁ κόσμος. "Εκανε πολύ καλό κουμάντο γιατί ὁ κόσμος δέν είχε ξαναδεῖ θέατρο κι ἐμπαινε στήν πρόχειρη σκηνή πού κάναμε μέ κάτι παλιόξυλα. Μέ τά πολλά τούς ἔκανε ζάπ' γιατί ἄλλοι χάζευαν ἀπό δᾶ κι ἄλλοι γυρνοῦσαν πίσω ἀπ' τή σκηνή. "Εβαλε μπροστά τούς γερόντους καὶ τά μικρά παιδιά κι ὀχπίσω τίς γυναίκες καὶ τούς τρανούς. Γιά εἰσιτήρια λάδι καὶ ἐλιές, γιατί παράς δέν υπῆρχε. 'Εδδο πού τά λέμε, εἶχαμε ἀνάγκη ἄλλα πιό πολύ θέλαμε νά παιξουμε θέατρο. Μεγάλη ὑπόθεση νά παιζεις θέατρο κι ἄς εϊμασταν μαστόροι. Νά σοῦ πῶ κάτι, τό θέατρο είναι μεγάλο σαράκι. Εύχαριστιέσαι νά παιζεις καὶ μερακλώνεις σάν μεθυσμένος. Βέβαια, ἄλλο θέατρο δέν είδα καὶ οὔτε ξέραμε τίποτα.

Τέλος πάντων, κουμάντο στά εἰσιτήρια εἴπαμε δ τόλης. Εἶχαμε ἔναν ντενεκέ στήν εἰσοδο κι ὅποιος ἔμπαινε, ἄλλος λίγο ἄλλος πολύ, ἀνάλογα μέ τή δύναμή του δικαθένας, ἐριχναν τό λάδι στόν ντενεκέ κι δ τόλης τό φύλαγε σάν τά μάτια του. Μαζέψαμε τρία δοχεῖα λάδι καὶ τρία δοχεῖα ἐλιές καὶ τοῦτο χάριν τῆς ψυχαγωγίας.

Θριαμβέψαμε στήν παράσταση κι ἐγώ στό ρόλο τοῦ Τάσου κι δ σπύρος Ντόβας στό ρόλο τῆς Γκόλφως. 'Ο Κήτος, ως κωμικός, τά πήγε πολύ σπουδαῖα ἀφοῦ κατουρήθηκε ὅλο τό χωριό στά γέλια.



έβαια, καθώς γνωρίζετε, τό ἔργο είναι συγκινητικό. Νά φανταστεῖτε ότι
ὅταν πλέον μετανοεῖ ὁ Τάσος καὶ πηγαίνει νά συναντήσει τήν Γκόλφω, ή
ὅποια ἔχει πάρει τό δηλητήριο χωρίς νά τό γνωρίζει ὁ Τάσος, τή βρίσκει στή
βρύνση ὅπου ἀνταμώναν ὅταν ἡταν ἐρωτευμένοι καὶ τῆς λέει τίς ἔξῆς λέξεις:
Καὶ πάλιν πίσω ἔρχομαι πουλί μου πλανεμένο
στά πρῶτα τά λημέρια μου,
στήν πρώτη τή φωλιά μου.
στή φουντωτή τριανταφυλιά πού τόσες φορές ζαπόστασαν τά τρυφερά φτερά
(μου)

ἔρχομαι πίσω πάλι στόν δροσερό τόν ἵσκιο σου, νά μέ σχωρέσεις σοῦ ζητῶ.

Τότε γυρίζει ή Γκόλφω δακρυσμένη καὶ μοῦ λέει:

Καὶ τί ζητᾶς, τί θέλεις τώρα;

Ἐγώ, βλέποντας τήν Γκόλφω δακρυσμένη, δάκρυσα στήν πραγματικότητα καὶ θυμάμαι τίς λέξεις ὅπου τῆς ἀπάντησα:

Θέλω ἀπ' τή βρύση πόπινα, νερό πάλιν ποθῶ νά πιῶ νερό.

Αὐτή ή στιγμή τοῦ ἔργου είναι ή πιό συγκινητική καὶ, χαρακτηριστικά, ἔβλεπα τόν κόσμο νά μήν παίρνει οὔτε ἀναπνοή.

Τότε, στά Λέλοβα, θυμιέμαι ὁ κόσμος μᾶς ἀγάπησε καὶ μᾶς εἶχε στά ὄπα-ὄπα ἐπειδή παίζαμε θέατρο. Πάντως, ἐδῶ πού τά λέμε, καὶ τώρα ἀκόμα μοῦρχεται νά ξαναπαιξω θέατρο.



Γιά τίς συνδρομές σας

Ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ ἄλλαξε.

Ἐτσι, τώρα πιά θά πρέπει νά στέλνετε τίς συνδρομές σας στή νέα διεύθυνση πού είναι:

Θανάσης Παπαγεωργίου

Περιοδικό ΑΡΜΟΛΟΪ

Καραϊσκάκη & Γυμναστηρίου 8

Λάρισα

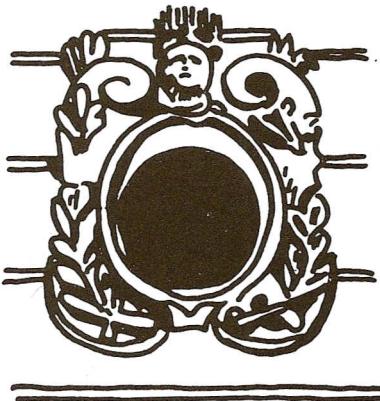


΄Ηλίας Πετρόπουλος

ΤΟ ΜΑΤΙ ΤΟΥ ΒΟΔΙΟΥ

Τό μάτι τοῦ βοδιοῦ, σάν εκφραση, εἶναι ἄγνωστο στήν Ἑλλάδα. Ἀλλά, σάν εἶδος, εἶναι γνωστό. Δανειζόμαι τήν ἔκφραση ἀπ' τή γαλική γλώσσα. Τό *oeil-de-boeuf* σημαίνει: παράθυρο στρογγυλό, ἥ διβάλ. Ὡστόσο, ύπαρχουν καί πολυγωνικά μάτια τοῦ βοδιοῦ. Ή ἔκφραση *oeil-de-boeuf* ἐδήλωνε, ἐπίσης, τήν ἀντικάμαρα τοῦ βασιλιά, στίς Βερσαλίες. Ἐδῶ, δέν θά χρησιμοποιήσω τήν λέξη φεγγίτης, ούτε καμιάν ἄλλη περιφραστικήν ἀπόδοση. Τό μάτι τοῦ βοδιοῦ – συνήθως – δέν εἶναι φεγγίτης (μέ τήν σημασία πού ἔχει ἥ λέξη στή γλώσσα μας). Συνάντησα μάτια τοῦ βοδιοῦ σ' δῆλη τήν Ἑλλάδα. Καί φρονῶ διτέ μάτι τοῦ βοδιοῦ μᾶς ἡρθε, βασικῶς, ἀπό τήν Δύση. Στήν Εὐρώπη τό *oeil-de-boeuf* εἶναι σύνηθες ἀρχιτεκτονικό μέλος. Οἱ εὐρωπαῖοι ἀρχιτέκτονες, πολύ νωρίς, ἔλυσαν ἐπιτυχῶς τά αἰσθητικά καί στατικά προβλήματα πού ἔθεσε τό *oeil-de-boeuf*. Γιατί, σέ τελική ἀνάλυση ἀκόμα καί τό *rose* τῶν καθεδρικῶν ναῦν δέν εἶναι παρά ἔνα τεράστιο δαντελωτό *oeil-de-boeuf*. Ἡ σχετική προβληματική στήν Ἑλλάδα ὑπήρξεν ἀφαντάστως πιό ἀπλή. Καί, ἐνίστε, ἀπλοϊκή.

“Ενα συνηθισμένο *oeil-de-boeuf* τής Εὐρώπης παρουσιάζει, περίπου, αὐτή τήν δψη:



Στήν Ἑλλάδα, τό μάτι τοῦ βοδιοῦ ἐμφανίζεται μέ τίς ἔξης μορφές:

1. Σάν δυτικο-ευρωπαϊκό μάτι τοῦ βοδιοῦ ὅπως ἀπορέει ἥ μέ σως καί ε ὑ θέ ως μέσα ἀπό τά κτίσματα τής φραγκοκρατίας.
2. Σάν μάτι τοῦ βοδιοῦ πού ἀποτελεῖ δευτερογενές προϊόν τής εὐρωπαϊκής ἐπιδράσεως.

3. Σάν μάτι τοῦ βοδιοῦ πού γενήθηκε ἀπό τόν θυροφεγγίτη, ἥ τόν παραθυροφεγγίτη.

4. Σάν μάτι τοῦ βοδιοῦ πού δέν εἶναι παρά μιά σχηματοποιημένη τρύπα.

5. Σάν τό μάτι τοῦ βοδιοῦ καθώς παρουσιάζεται στήν σημερινή ἀρχιτεκτονική.

Δέν θά ἐπιμείνω στήν πρώτη περίπτωση. Σέ πολλά μέρη τής χώρας μας – κυρίως Ἑπτάνησα καί Κρήτη – βλέπουμε, σέ ἐκλησίες καί σέ δημόσια κτίρια, μάτια τοῦ βοδιοῦ νά μᾶς σημαδεύουν ἀπό τήν οίκεία τους θέση: ψηλά ἀπό τό ἀέτωμα, πάνω ἀπό μιά πύλη, πάνω ἀπό κάποιο παράθυρο.

Αὐτό, τό καθαρῶς εὐρωπαϊκό μάτι τοῦ βοδιοῦ, βλέπουμε νά διοιλισθαίνει (κάπως στραπαταρισμένο), πρός τήν λαϊκή μας ἀρχιτεκτονική. Πάμπολλες ἐκλησίες τής τουρκοκρατίας διαθέτουν ἔνα, ἥ δύο, μάτια τοῦ βοδιοῦ. Συναντάμε τό ἴδιο μάτι τοῦ βοδιοῦ (συνήθως στρογγυλό, ἥ κάθετο διβάλ) καί σέ πολλά ἀρχοντόσπιτα. Στήν ἴδια περίπτωση ἐντάσεται καί τό μάτι τοῦ βοδιοῦ τής λαϊκίζουσας ψευτο-νεοκλασικής ἀρχιτεκτονικής, πού ἔπειδησε ἀπό τήν λόγια ψευτονεοκλασική ἀρχιτεκτονική.

Η περίπτωση τοῦ ματιοῦ τοῦ βοδιοῦ πού προήλθεν ἀπό τόν θυροφεγγίτη (ἥ παραθυροφεγγίτη) εἶναι ἔξοχας ρευστή. Κατ' ἀρχήν, τό ἐκ παραδόσεως στρογγυλό (ἥ διβάλ) σχῆμα ὑποχωρεῖ. Τό μάτι τοῦ βοδιοῦ αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι ἀψιδωτό, ἥ σέ σχῆμα μηνίσκου – δηλαδή, τό μάτι τοῦ βοδιοῦ καταλήγει σέ κλειστό διέφαρο. Ὁ λαϊκός θυροφεγγίτης (ἀνεξαρτήτως τής τυχόν ἐπιδράσεως τής λαϊκίζουσας, ἥ λόγιας, ψευτο-νεοκλασικής ἀρχιτεκτονικής) στεφανώνει μιά κατάκλειστη πόρτα, καλύπτοντας τήν ἀνάγκη φωτισμοῦ τοῦ διπισθεν τής ἔξωπορτας διαδρόμου. Αὐτός δ θυροφεγγίτης, ἐνεκά λόγων ἀσφαλείας, εἶναι διπλοσμένος μέ μιά γερή σιδεριά. Ἀργότερα, πού τό ἰσόγειο κερδίζει ὑψος, δ θυροφεγγίτης μετατοπίζεται πρός τά πάνω – ἥ – ἀποχτάει ἔναν δεύτερον ὑπέρ-θυροφεγγίτη (πιθανότατα, γιά νά φωτίζεται τό κλιμακοστάσιο). Θυροφεγγίτης καί ὑπέρ-θυροφεγγίτης λειτουργοῦν, στατικῶς, ώς ἀνακουφιστικά τόξα. Ὁ ὑπερ-θυροφεγγίτης τείνει νά ἀποκτήσει τήν αὐτοτέλεια τοῦ ἴδιαιτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους. Καί ὄντως, σέ ἀρκετά μέρη, εἶδα μάτια τοῦ βοδιοῦ σέ σχῆμα ἀψιδωτό, πού ἀποτελούσαν ἴδια μορφήν παραθύρου, καί, πού δέν εἶχαν καμιάν ἔξαρτηση ἀπό τόρτα, ἥ παραθυρο, ἥ μπαλκόνι, ἥ στέγαστρο. Τό ἴδιο φαινόμενο παρετήρησα καί στήν γενεαλογία τοῦ παραθύρου. Δηλαδή, δ

παραθυροφεγγίτης, διαδοχικῶς: ξεκολλάει ἀπό τό παράθυρο δι' ἀνυψώσεως > μεταβάλεται σέ υπέρ-παραθυροφεγγίτη > καταλήγει σέ ἀνεξάρτητο μάτι τοῦ βοδιοῦ. "Οταν τά μαγαζία ἀπέχητσαν μόνιμο (καὶ προβλεπόμενο) στέγαστρο οἱ ἀρχιμάστορες ἔδοσαν μιάν ἄλλη λύση στό ἴδιο πρόβλημα: οἱ πόρτες-βιτρίνες (μέ τά κεπέγκια) κάτω ἀπό τό στέγαστρο· οἱ θυροφεγγίτες ἀρκετά ψηλότερα ἀπό τό στέγαστρο.

Ἐρχομαι στήν τρίτη περίπτωση. 'Υπάρχουν μάτια τοῦ βοδιοῦ πού δέν ἀποτελοῦν εἰμή μιάν ὅπή στρογγυλεμένην. Πρόκειται, σχεδόν πάντα, γιά μιά λύση ἀνάγκης, βεβαίως στό πλαίσιο τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Καταχρηστικῶς, ἐντάσω αὐτή τήν περίπτωση στήν ταξινόμηση τῶν ματιῶν τοῦ βοδιοῦ. "Ομως, ἔνα τέτιο μάτι τοῦ βοδιοῦ (πού, ἵσως, εἶναι μιά ἀπλή τρύπα ἐξαερισμοῦ, ἢ φωτισμοῦ) ἐξωτερικῶς δίνει τήν ἐντύπωση τοῦ αὐτοσχέδιου *oeil-de-boeuf*, ἐγχωρίου κατασκευῆς.

Στήν σύγχρονη ἀρχιτεκτονική τό μάτι τοῦ βοδιοῦ ἐπανακάμπτει, ὑποκύπτοντας σέ πρακτικές ἀνάγκες, καὶ, ἀντιτιθέμενο σέ κάθε ἔνια αἰσθητικής. Στήν σημερινή πολυκατοικία, πάντοτε, μιά σειρά ἐπαλλήλων ματιῶν τοῦ βοδιοῦ ἀποκαλύπτει τήν ὑπαρξή τῆς ἀπανωτῆς σειρᾶς τῶν ἀποχωρητηρίων. Φυσικά, διμιλῶ εἰρωνικῶς.

Ο σύγχρονος ἔλλην ἀρχιτέκτων κρατάει μιά στάση αἰσθητικῆς ἀμηχανίας ἀπέναντι στό μάτι τοῦ βοδιοῦ. 'Ο κύκλος (κι ἀκόμα χειρότερα, τό δύτιλ) εἶναι ἔνα παμπάλαιο σχῆμα, φορτωμένο μέ μιά βαριά παράδοση. 'Ο κύκλος – ἀφ' ἕαυτοῦ – ἐγγράφεται πέριξ ἐνός κέντρου, ὁπόθεν ἔπειδοῦν (διαδοχικῶς καὶ νοερῶς) ἔνας σταυρός, ἔνα X, μιὰ ἀπειρία ἀκτίνων. 'Ιδού:



Αὐτό ἀποδεικνύεται καὶ μέ τίς λαϊκές σιδεριές τῶν ματιῶν τοῦ βοδιοῦ. Οἱ σύγχρονοι μας ἀρχιτέκτονες ἀπάντησαν διά τῆς κλοπῆς τοῦ προβλήματος: καλύπτουν τό μάτι τοῦ βοδιοῦ μ' ἔνα σκέτο τζάμι. Ἀλλά, τούς προδίδει ὁ ἀναίτιος συσχετισμός τοῦ ματιοῦ τοῦ βοδιοῦ πρός τά γύρο ἀρχιτεκτονικά μέλη ἐν ὀνόματι τῆς προσόψεως. Στήν Ἐλλάδα, ἡ πολυκατοικία ὑπήρξε ἡ καρμανιόλα τῆς τρισδιάστατης ἀρχιτεκτονικῆς. "Αλλωστε, ἡ αἰσθητική τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου συμπιέστηκε μέχρις ἐξαφανίσεως της. Τώρα κερδίζει τή σημασία της ἡ ἐπιμονή τοῦ Δημή-

τρη Φατούρου πάνω στά ζητήματα τῆς ἐσωτερικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Τό λαϊκό μάτι τοῦ βοδιοῦ δέν φοβάται τούς αἰσθητικούς συσχετισμούς, γιαυτό καὶ ξεφυτρώνει δόπου δεῖ. "Ο λαός ἀντιμετωπίζει τό μάτι τοῦ βοδιοῦ σάν ἐτεροθαλή ἀδερφό τοῦ μικροῦ παράθυρου. "Ομως, τό μάτι τοῦ βοδιοῦ ἐκπέμπει μιάν ἀνασφαλή περιδινούμενη στατική. "Ο λαός ξέρει θαυμάσια νά ἐπικαλύψει ἔνα παραθυράκι-μασγάλι, ἀλλά δέν καταφέρνει νά σώσει τήν σταθερότητα τοῦ τοίχου πάνω ἀπό ἔνα μάτι τοῦ βοδιοῦ. "Εξ οὐ καὶ οἱ σχετικές ραγισματιές, πού βλέπουμε τόσο συχνά. Γενικότερα, ἡ λαϊκή ἀρχιτεκτονική δέν τά πάει καλά – ἐκ στατικῆς ἀπόψεως – μέ τίς κυκλικές κατασκευές. Κλασικό παράδειγμα οἱ ἀνεμόμυλοι. "Ο ἀχανής κύλινδρος τῆς Ροιόντας, τῆς Θεσσαλονίκης, ἀντέχει στό βάρος τοῦ θόλου ἐπί χίλια-έφτακόσια χρονία. Οι μυλωνάδες μας, γιά νά μήν σωριαστοῦν χάμω σί μύλοι, τούς δένουν μέ σιδερένια ζωνάρια. "Ο λαός ξέρει ἀριστα τήν σημασία τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου, μά ἀδυνατεῖ νά προβλέψει τίς, πρός τά ἔξω, ροπές τοῦ ἐπιθαρυμένου κυλίνδρου.

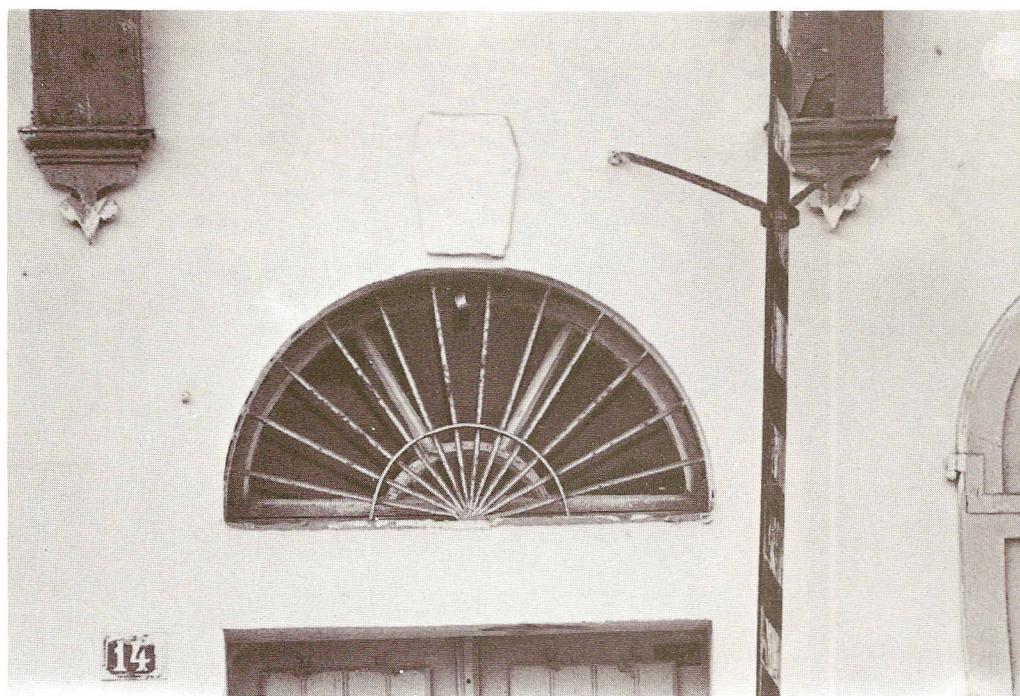
Δημοσιεύω, ἐδῶ, λίγες σχετικές φωτογραφίες ἀπό τό ἀρχείο μου, σύν τῇ διαθεβαιώσει δτι, δέν ἀντικρύζω τήν λαϊκή μας ἀρχιτεκτονική σάν ἔνιαίο καὶ ἀδιαίρετο σύνολο. Δέν ὑφίσταται ἐλληνικό σπίτι. "Υπάρχουν λογῆς-λογῆς λαϊκές ἀρχιτεκτονικές στόν ἐλλαδικό χώρο. Γιά τήν ώρα, προέχει ἡ συγκέντρωση-διάσωση τοῦ ὄλικοῦ. "Ἄς ἀφήσουμε τίς παρλαπίπες γιά ἀργότερα...



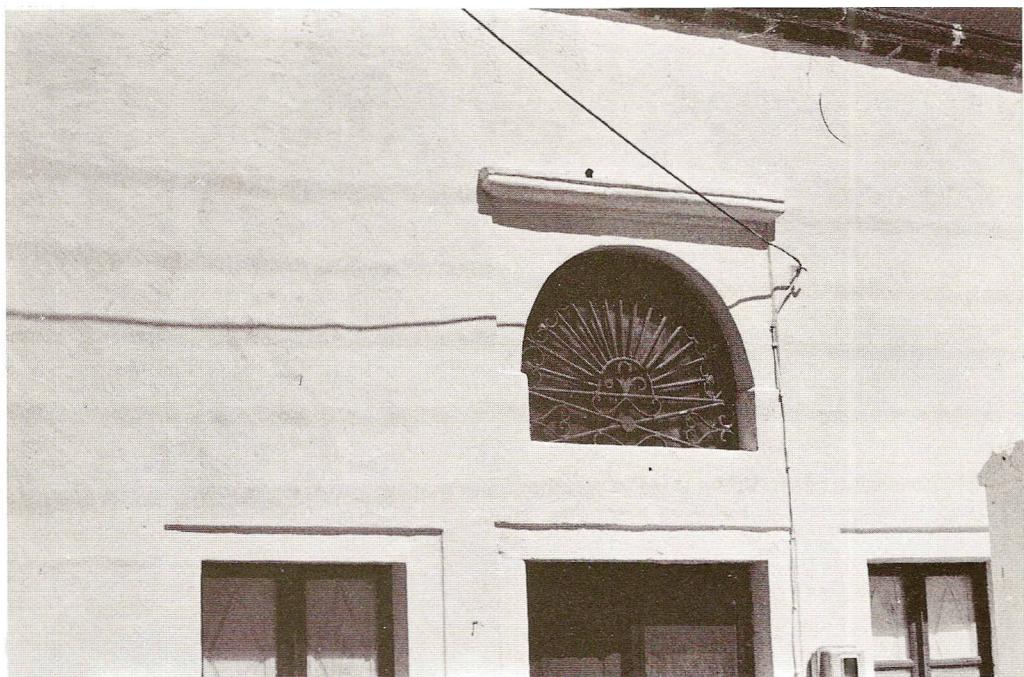
Χορτιάτης/Θεσσαλονίκης, 6-10-1974. Κάθετο δθάλ μάτι του θοδιού στήν έκλησιά του χωριού



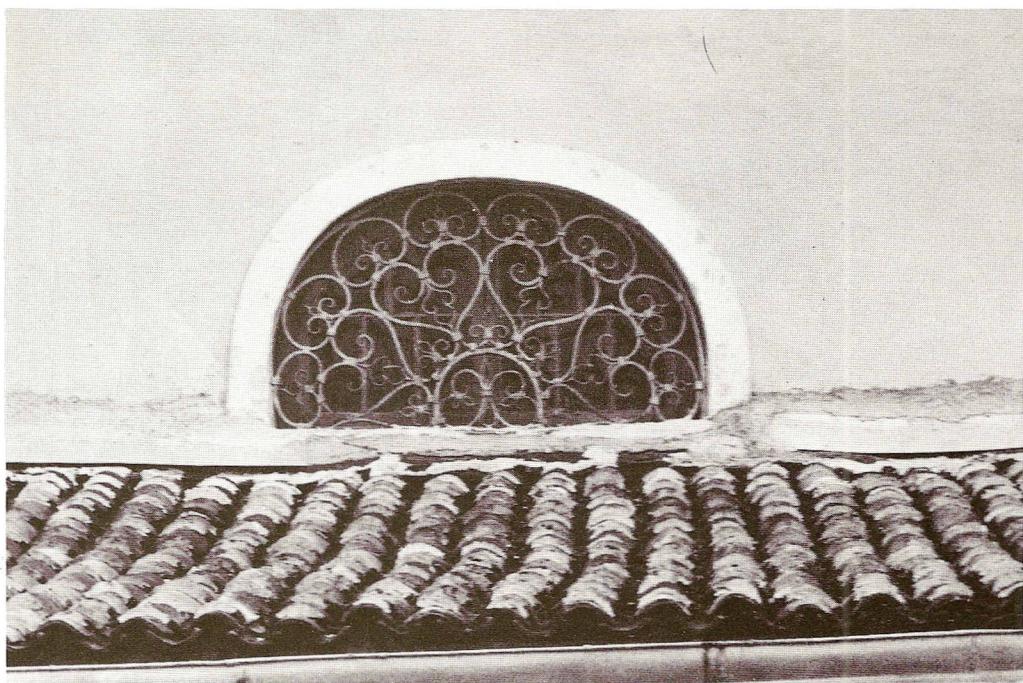
Έρμούπολη/Σύρου, 5-4-1975. Θυροφεγγίτης πού τείνει νά γίνει άνεξάρτητος



Ηράκλειο/Κρήτης, 22-3-1975. Τυπικός θυροφεγγίτης λαϊκής έξωπορτας



Οία/Σαντορίνης, 3-9-1974. Θυροφεγγίτης πού σχεδόν άπέχτησε την άνεξαρτησία του



Κέρκυρα, 2-1-1975. Παραθυροφεγγίτης έκλησίας πού ξέμεινε πάνω άπό τό πρόσκτισμα, κατέχοντας έτσι μιάν έντεχνως αύτοτελή θέση



Αμφισσα, 4-1-1975. Άψιδωτός ύπέρθυροφεγγίτης



Χανιά, 25-3-1975. Έντελώς άνεξάρτητο λαϊκό μάτι του θοδιού



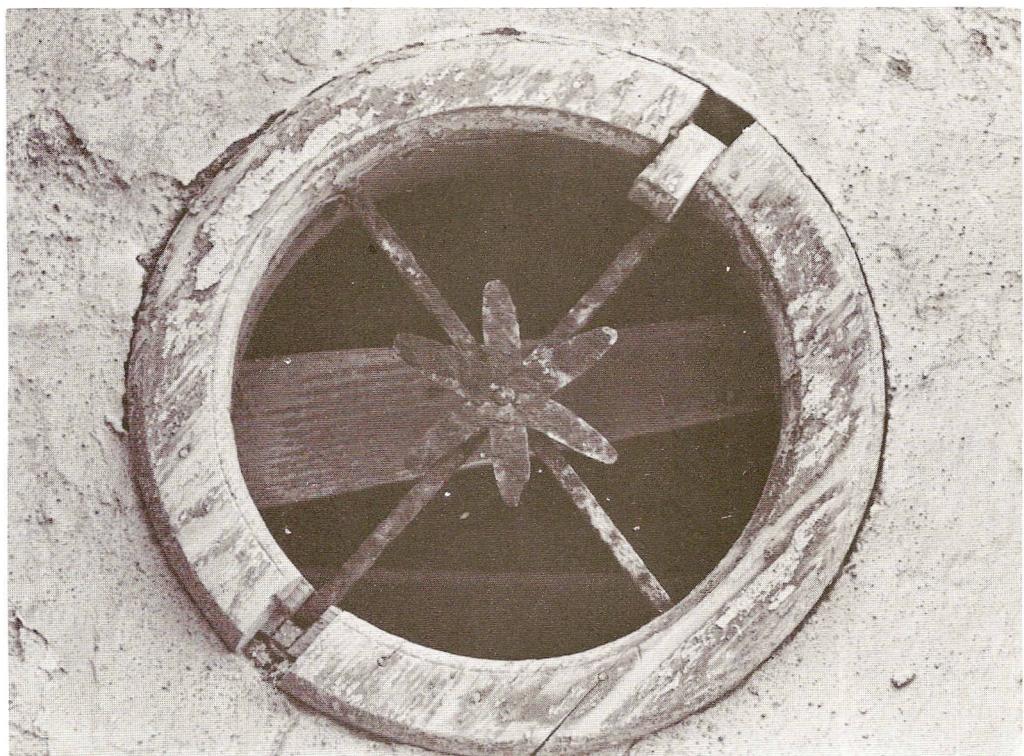
Γύθειο, 3-5-1975. Στρογγυλό μάτι του θοδιού



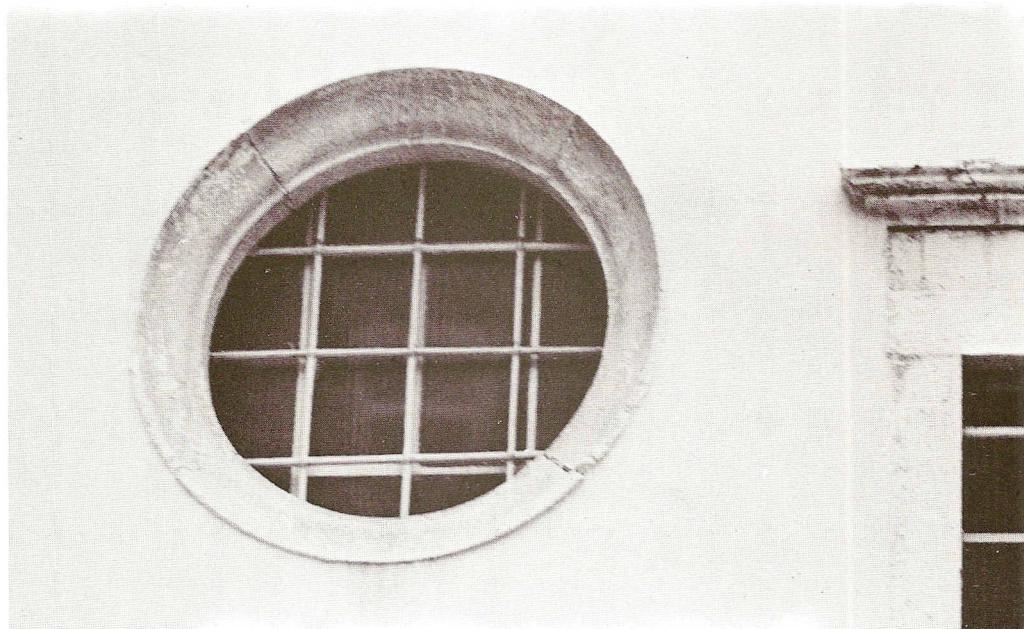
Κάστρο/Σίφνου, 29-8-1974. Θαυμαστό σύμπλεγμα πόρτας, παραθυριδών, θυροφεγγίτη και παραθυροφεγγίτων



Ναύπλιο, 20-10-1974. Αψιδωτοί θυροφεγγίτης (-εικονοστάσι) και ύπερ-θυροφεγγίτης



Χανιά/Κρήτης, 26-3-1975. Στρογγυλό λαϊκό μάτι του θοδιού, με ξύλινο πλαίσιο και σιδεριά



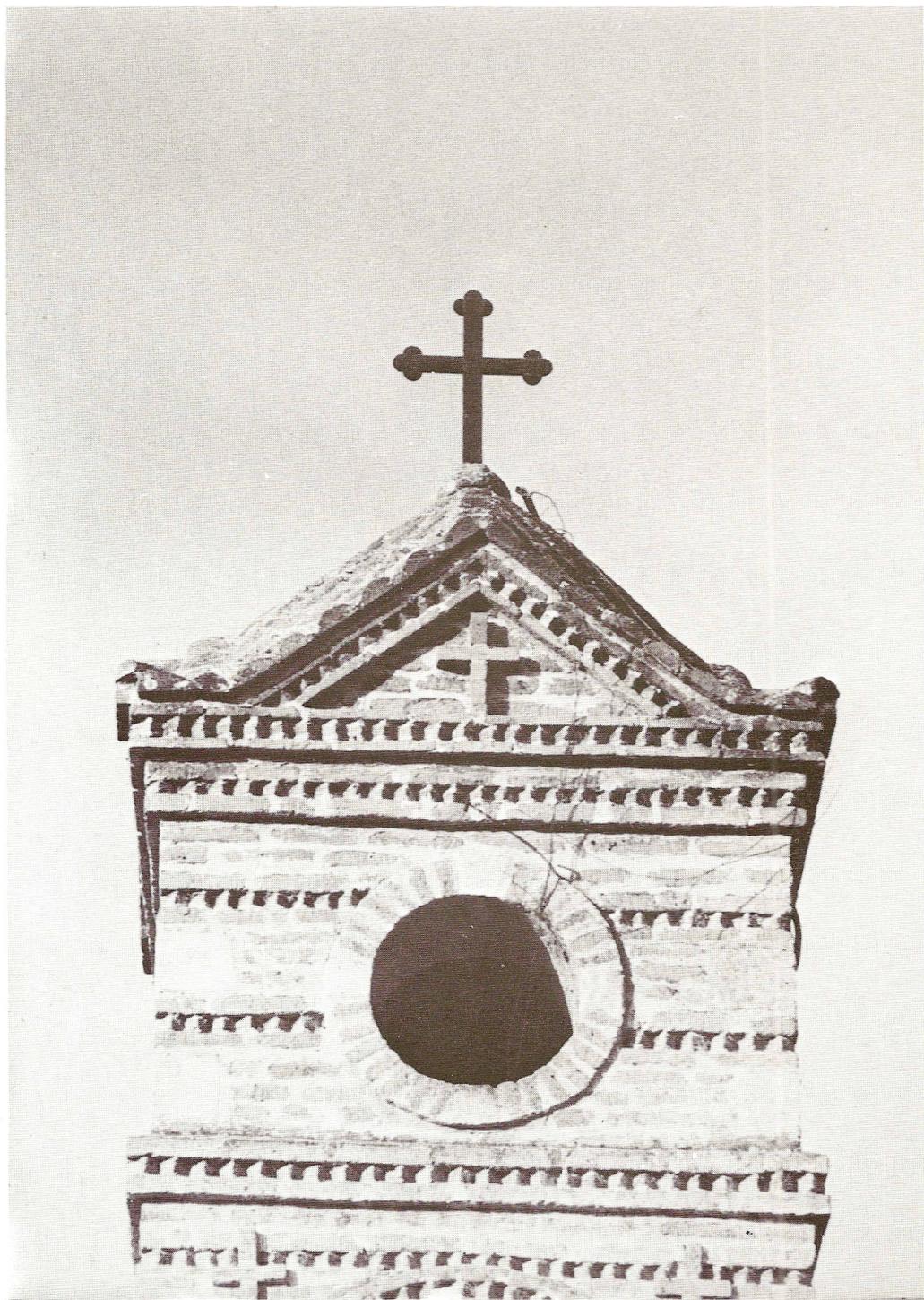
Κέρκυρα, 2-1-1975. Μάτι του θοδιού φράγκικης έπιδράσεως



Λευκάδα, 3-1-1975. Φράγκικο μάτι του βοδιού σε φράγκικο κτίσμα



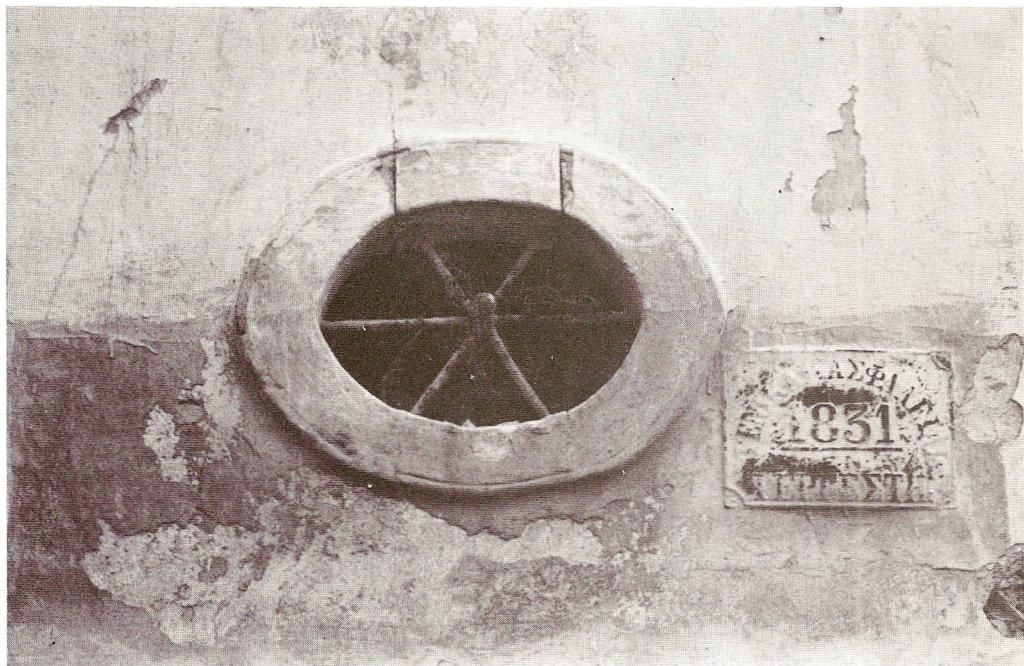
Ρέθυμνο/Κρήτης, 25-3-1975. Μάτι του βοδιού φράγκικης έπιδράσεως



Σέρες, 22-12-1974. Μάτι τοῦ θωδίου – δπή, σὲ βυζαντινίζον κτίσμα



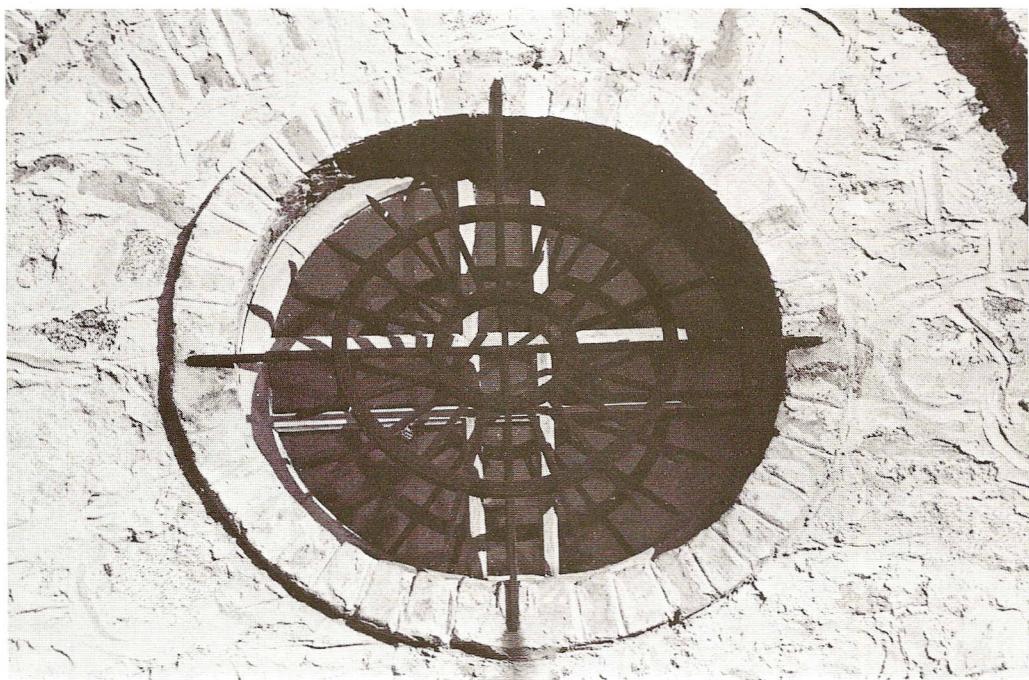
Μυτιλήνη/Λέσβος, 28-6-1975. Περίτεχνο σπίτι με παπαφίγκο. Δεξιά ένας φεγγίτης σέ σχήμα ματιού τοῦ θοδιοῦ



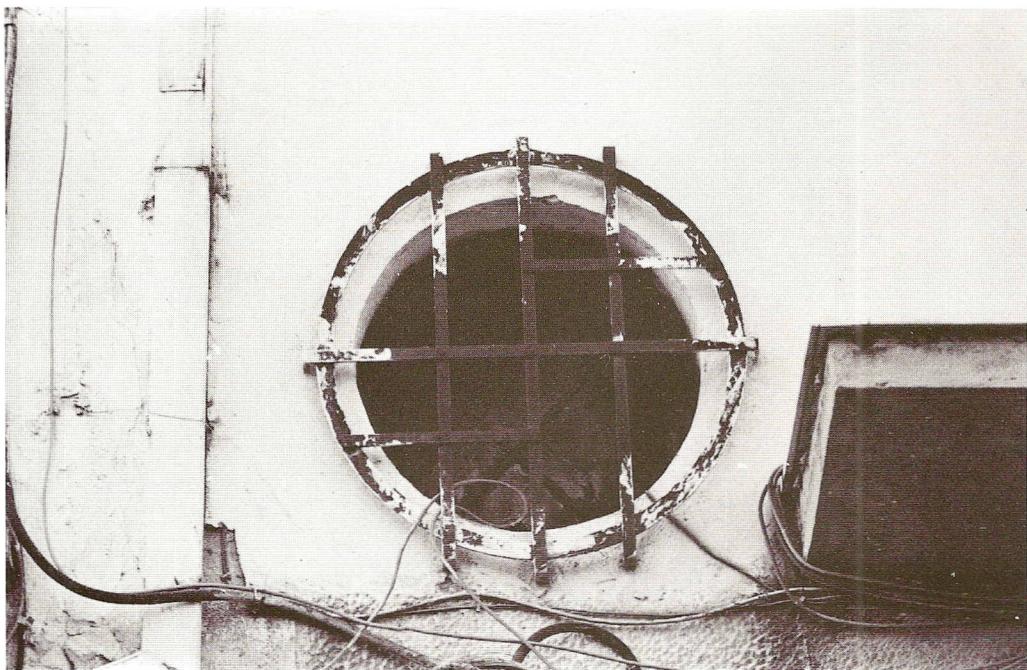
Ηράκλειο/Κρήτης, 22-3-1975. Πλάγιο δθάλ, μάτι τοῦ θοδιοῦ



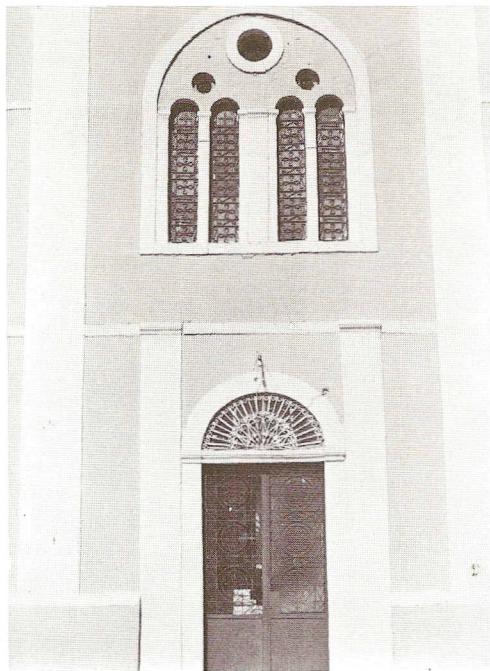
Χανιά/Κρήτης, 26-3-1975. Δυό μάτια τοῦ θοδιοῦ, ἐνθεν καὶ ἐνθεν τῆς ἑξώπορτας



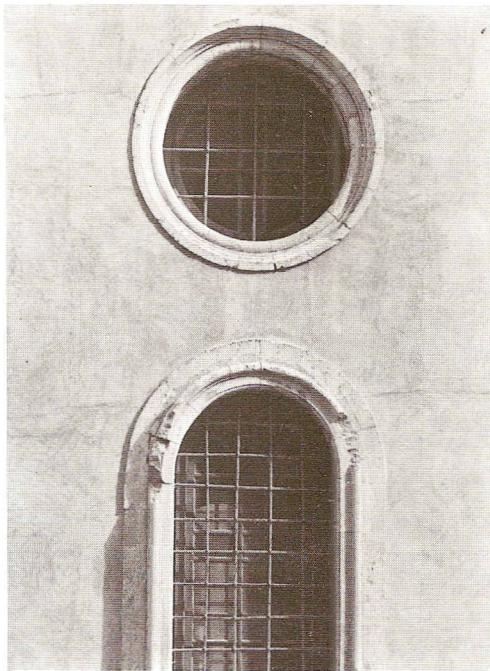
Σέρες, 22-12-1974. Πλάγιο δθάλ μάτι του βοδιού με σιδεριά



Άρτα, 3-1-1975. Σύγχρονο μάτι του βοδιού. Τό σαστισμένο σχήμα της σιδεριᾶς δέν καταφέρνει νά άπομακρυνθεί από τόν σταυρό



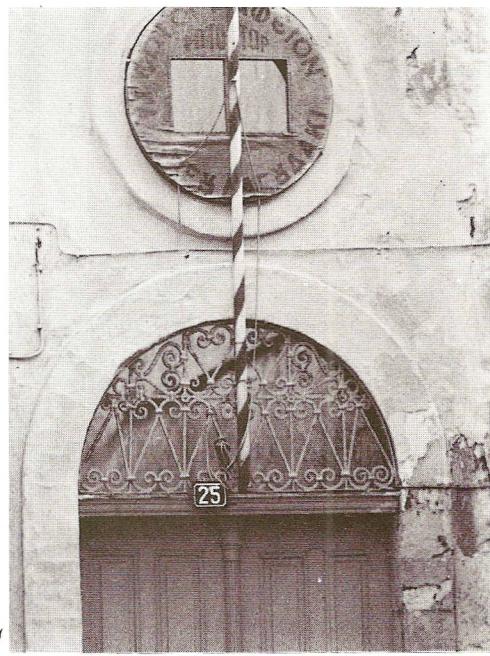
Ζαχάρω, 2-11-1974. Σύνολο άπό δύο δίλοιθα παράθυρα και τρία μάτια τοῦ θοδιοῦ



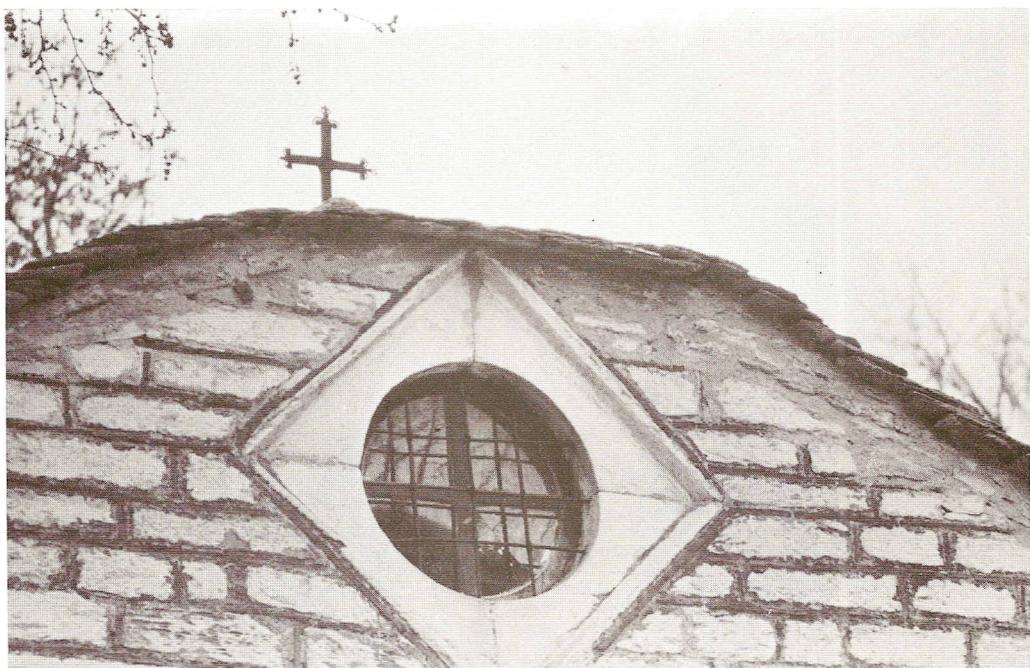
Ηράκλειο/Κρήτης, 22-3-1975. Τέως παραθυροφεγγίτης που άπειθη πλέον τέλειο μάτι τοῦ θοδιοῦ. Τό παράδειγμα προέρχεται άπό κτίσμα φράγκικης έπιροής



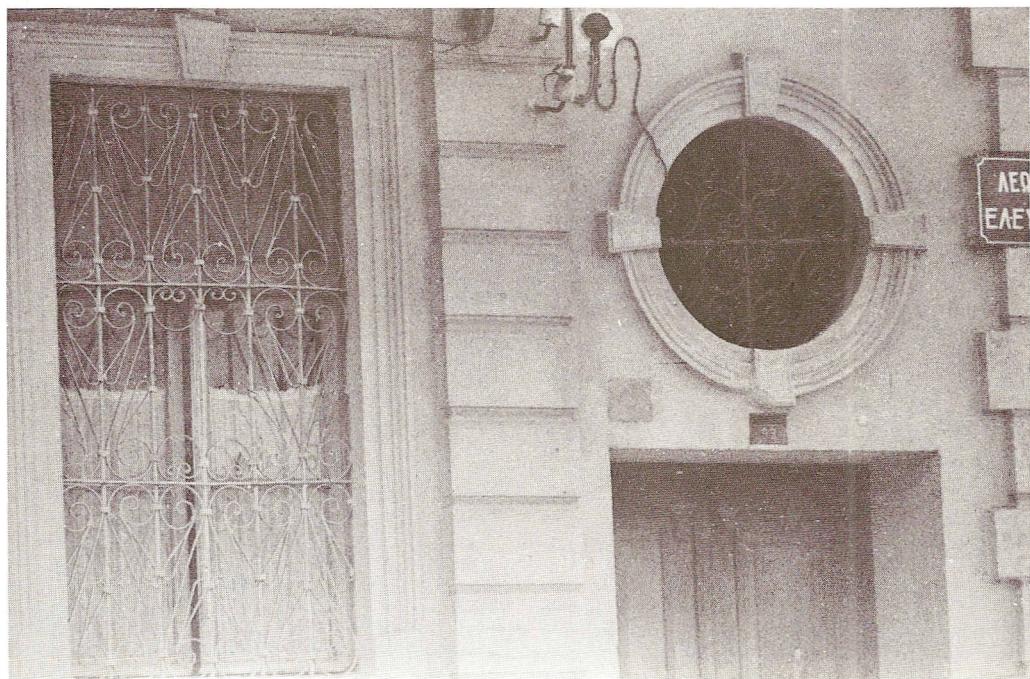
Ηράκλειο/Κρήτης, 22-3-1975. Μάτι τοῦ θοδιοῦ πάνω άπό εξώθυρα φράγκικου κτίσματος



Ρέθυμνο/Κρήτης, 25-3-1975. Μάτι τοῦ θοδιοῦ πάνω άπό θυροφεγγίτη



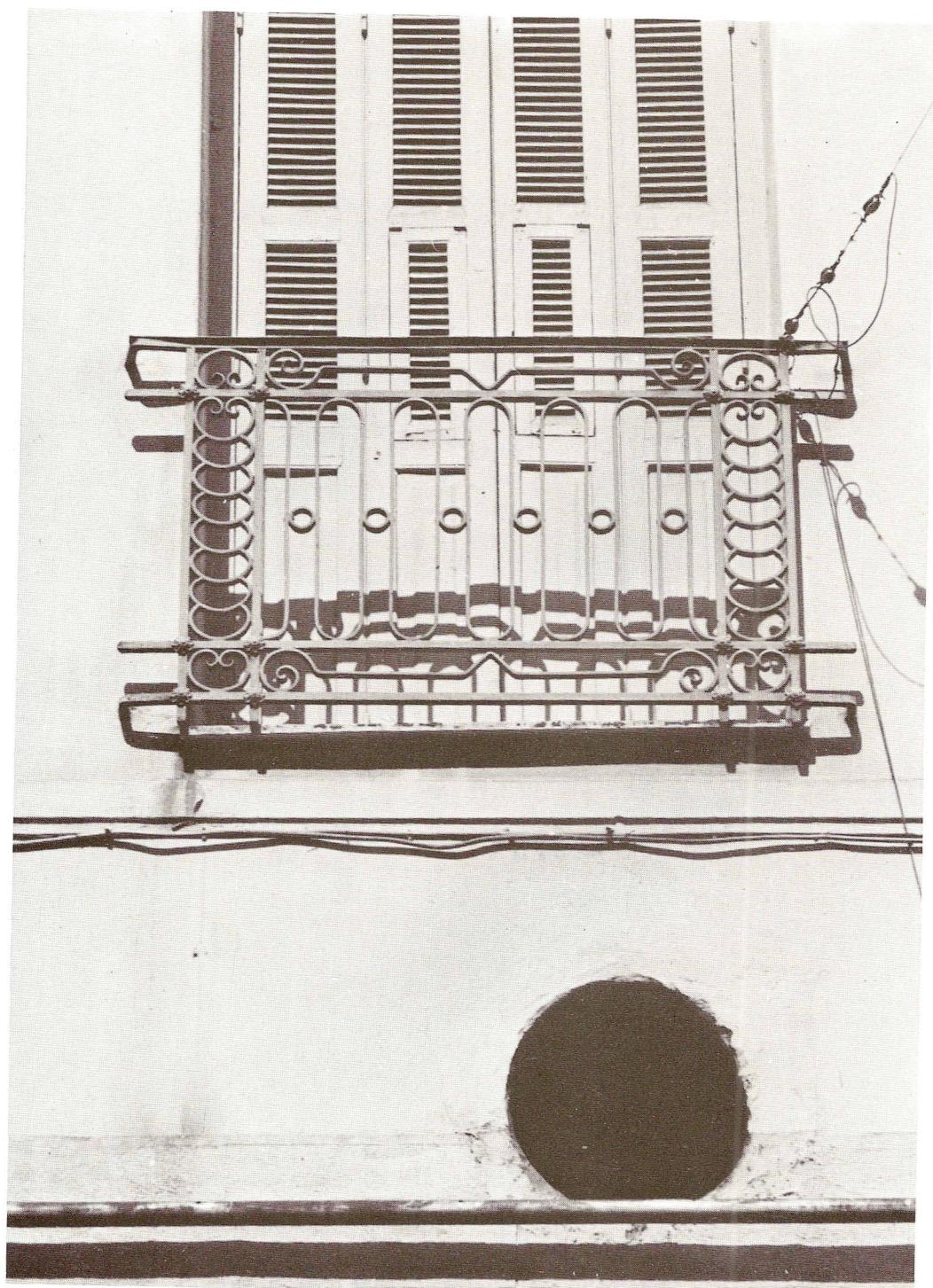
Μακρυνίτσα, 1-4-1975. Μάτι του βοδιού σέ έκλησιά τής τουρκοκρατίας



Φλώρινα, 28-12-1974. Μάτι του βοδιού πού κατέχει, εισέτει, τήν θέση του θυροφεγγίτη



Καστοριά, 29-12-1974. Λαικό μάτι του θοδιού πάνω από είσοδο καταστήματος



Λαμία, 17-3-1975. Μάτι των θοδιού πού δέν είναι παρά μιά στρογγυλεμένη τρύπα

ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΙΤΙΚΕΣ ΠΙΤΕΣ

"Άλλο ή πίτα
κι άλλο ή πίτσα

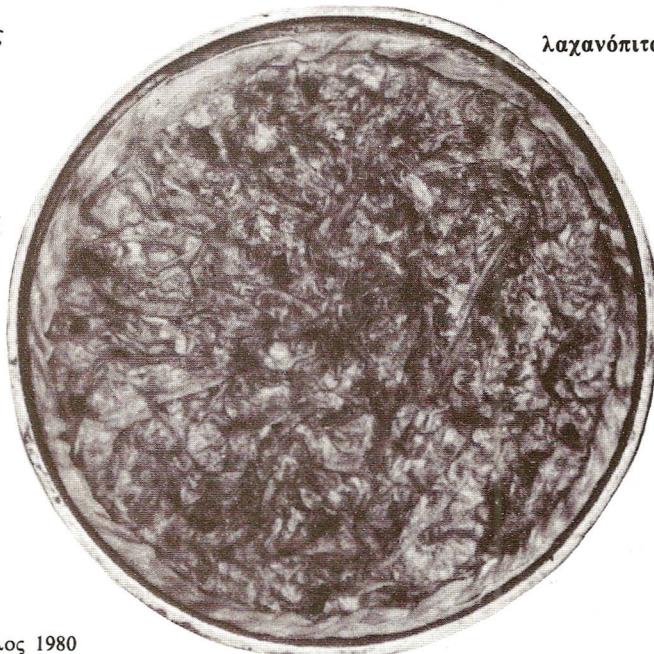
γιαγιά μου σέ ξεχάσαμε!
πρίν γεράσεις, σέ χάσαμε!
μᾶς παράτησες άφού σέ παρατήσαμε
Θυμᾶσαι! Σωστός πλάστης, έσύ
έπλαθες, έπλαθες
έπλαθες παιδιά
έγγονια
δισέγγονα
τρισέγγονα
κουλούρια
χριστόψωμα
έφταζυμα
πίτες, πολλές πίτες
πίτες μεγάλες
πίτες μικρές

"Όταν σου ζητήσαμε νά φτιάσεις
πίτσες
έσύ φώναξες: ως έδω και
μή παρέκει, νισάφι

Καί χάθηκες
σέ ψάχνουμε σ' όλα τά βουνά
σ' όλα τά λαγκάδια
δέν άφήσαμε άνεμη
γιά άνεμη
ρόκα γιά ρόκα
άργαλειό γιά άργαλειό
πού νά μή ρωτήσουμε
μήπως σέ είδαν πουθενά

Χάθηκες άφήνοντάς μας
αύτό τό μήνυμα:
άλλο ή πίτα πίτα
κι άλλο ή πίτσα.

λαχανόπιτα





γαλατόπιτα



Καί στό νοῦν θέ νά πᾶμε
τηγανίτες θέ νά φᾶμε
τηγανίτες μέ τό μέλι
καί ή τζούκα μ' δέν τίς θέλει.

(Πυρσογιαννίτικο τραγούδι)

Μανανί μωρ' μανανί θέλω πίτα κριτσανή
καί ψωμί μέ γκίζα.
(διήγηση Θεόφιλου Βούρη)



κλωστό

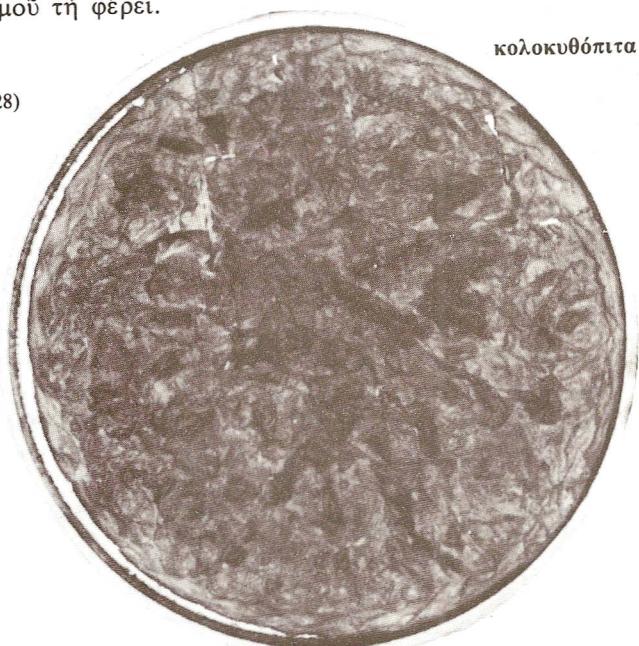


κρεατόπιτα

Μάνα ἔχω ἀπ' ὅλα. Τίποτα δέ θέλω νά μοῦ
στείλεις. Μόνο μωρό μάνα πεθύμησα μιά
λαχανόπτα μ' ἔνα πέτρο καί μέ χοντρό¹
κόθαρο καί μπόλικα λάπατα.

“Ο Τόλης θά κατηφορίσει μέ τά γομάρια
μετά τήν Πανίγια. Δόστου νά μοῦ τή φέρει.
Θά φχαριστηθῶ πολύ...”

(ἀπόσπασμα ἀπό γράμμα
Πυρσογιαννίτη μάστορα, Πωγώνια 1928)



κολοκυθόπιτα

διακονιό ἡ σιντίλα



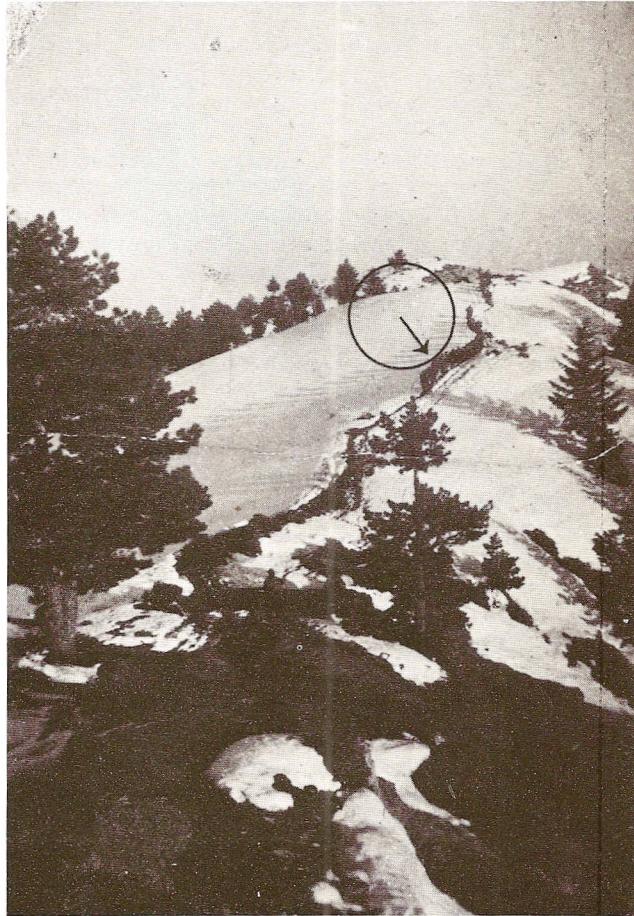
Τό χάνι τῆς Ἀσφάκας
κι ὁ παλιός δρόμος.
'', Εδῶ ξαποσταίναμαν στά^{τά}
ταξίδια γιά τό Τσιάμκο''

Τσαρούχια τιλιτίνι καί φοῦστα κόκκινη
τά βάζει ἡ Μυγδάλω καί πάει στό διακονιό.
Χτυπάει τή μιά τήν πόρτα τή βρίσκει σφαλιστή
πάει στήν παραπέρα τήν τρώει τό σκυλί.
— Βαρέθηκα μωρ' μάνα σακούλια νά κρατῶ
και θά τά παρατήσω νά πάω νά παντρευτῶ.
— Βάστα κόρη μ' βάστα καί τούτη τή χρονιά
και γώ θά σέ παντρέψω μέσα στήν Κορυτσά.
(Τραγούδι τοῦ διακονιοῦ—φκιάχτηκε καί τραγουδήθηκε ἀπό Πυρσογιαννίτες στά χρόνια τῆς Κατοχῆς)

Τά κατοχικά χρόνια είναι μιά άνοιχτή σκηνή, δημοσίευση τόπου πάλαι πάλι πρόσωπο έχει νά παίξει ένα ρόλο λίγο πολύ τραγικό και αγριο. 'Η βιαιότητα τῆς πείνας χαρακτηρίζει καθοριστικά τής ζωής έκεινων τῶν ήμερῶν. Οι ἄνθρωποι προσαρμόζονται στή νέα κατάσταση και ἀντιλαμβάνονται πώς ή ίστορία τούς δίνει ἀσταμάτητα νέο περιεχόμενο.

Στίς πολιτείες τῆς κατοχικῆς Ἑλλάδας οἱ ἄνθρωποι τουμπάνιαζαν στούς δρόμους ἀπό τήν πείνα, πουλοῦσαν τά νοικοκυριά τους γιά ένα κομμάτι ψωμί καὶ ἐπέζησαν μέ τήν ψυχή στό στόμα. Τά χωριά μας πείνασαν τό ὕδιο —ἴσως καὶ περισσότερο— μέ τήν ἄλλη Ἑλλάδα. Τά μπλούκια τῶν μαστόρων, ἀνεργα καὶ ἀπελπισμένα, πρόσφεραν τήν ἐργασία τους γιά ένα πιάτο φαΐ καὶ στήν καλύτερη περίπτωση γιά ένα δύο κιλά καλαμπόκι. 'Η ἀνταλλαγή μέ εἰδος στά παζάρια τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἀνέστειλε γιά ένα μικρό χρονικό διάστημα τήν ἐπερχόμενη πείνα. Τό διακονιό στή γειτονική Ἀλβανία είναι ή ἀρχή τοῦ τέλους. Οι ἄνθρωποι καὶ σήμερα ἀκόμα «τρομάζουν» στήν ἀνάμνησή του. Διακονιό σημαίνει ἀπλώνω χέρι, ζητιανεύω. 'Η φτώχεια τόν καιρό ἔκεινο είχε ένα ὑπαρξιακό περίγραμμα πού σήμερα ἀκόμα καὶ νά τό ἐντοπίσεις είναι δύσκολο. Οι ἄνθρωποι ἀναγκάζονται νά παραμερίσουν τήν ντροπή, καταπονοῦν τά κορμιά τους σέ δλονύχτιες δόδυνηρές πορείες, ἔξορίζουν τόν ὅπνο, μερικοί «ἐγκαταλείπουν» τά παιδιά τους ἀπό μεγάλη ἀνάγκη καὶ ξεπουλᾶν τά νοικοκυριά τους. Κι ὅμως τά γλέντια κι οί χαρές τῆς περιόδου αὐτῆς είχαν μιάν ἀσυνήθιστη ἔνταση. Χλευάζουν τά προσωπικά τους δράματα μέ ἔξοντωτικά ἀνέκδοτα καὶ τραγούδια μέ ἀσυνήθιστη εὐκολία. Οἱ χαλασμοί κι οἱ μπόρες τέντωσαν τό σχοινί, θά πεῖ ή Δημητρούλα Παπανικολάου. Οἱ μετακινήσεις σέ δόλο τό βορειοδυτικό τρίγωνο ἀλλάζουν τίς παραστάσεις καὶ προσθέτουν καινούριες ἐμπειρίες στή ζωή τῶν ντόπιων. Εἰδικότερα οἱ γυναίκες γιά πρώτη φορά βγαίνουν ξέω ἀπό τά σύνορα τῆς περιοχῆς. 'Η «παλιά» ἀτμόσφαιρα τοῦ χωριοῦ περνάει στήν ίστορία. "Ἐκτοτε ἔμπασε νερά τό τουλούμι, πῆρε κατήφορο πολύ τό ρέμα, θά πεῖ μέ σιγουριά ὁ Χρῆστος Ντόβας.

'Η ἀγριότητα τοῦ καιροῦ ἀφιδατώνεται στίς σημερινές τους διηγήσεις. Τά γεγονότα αὐτά σημάδεψαν γιά πάντα τή ζωή τους. 'Ελάχιστοι προσφέρθηκαν νά βοηθήσουν, καὶ αὐ-



Πυρσογιαννίτες ἀνηφορίζουν τή χιονισμένη κορυφή τοῦ Ρουσιοτάρ. Χρόνια τῆς πείνας. ('Αρχείο Γ. Μαυρομάτη. - Πρωτοχρονιά 1942)

τοί μέ ἐπιφύλαξη καὶ ύποψία. Καλοί μας φίλοι πού πάσχισαν ώς τά σήμερα δυνατά γιά τό περιοδικό, ὅχι μόνο ἀρνήθηκαν νά βοηθήσουν, ἀλλά ἐσπειυσαν «πανικόβλητοι» νά ύποδειξουν νά ἀποφύγουμε τό διακονιό. Τί τά θέλετε αὐτά; 'Αφῆστε, μήν ζύνετε πληγές· δύσκολα χρόνια, ζοριστήκαμε κι ἀπλώσαμε ντροπιασμένοι τό χέρι.

Διηγεῖται ἡ Δημητρούλα Παπανικολάου

"Αν πήγα λέει στό διακονιό! "Α μωρ' έρμε, σάμα γλίτωσε κανένας. Πλούσιοι καί φτωχοί πάεινε ἡ πείνα δυό παράδες. Κάτι τρανοί πού τώρα κοκορεύονται μέ παλάτια στά Γιάννενα καί στήν 'Αθήνα, περπατοῦσε ποτάμι ἡ ψείρα στό κορμί τους καί τζιρίκωναν πίτες ἀπ' τή γάστρα.

Διακόνεψα ἀπ' τόν 'Απρίλη ὡς τό Νοέμβρη· είλαι παειμένη ὡς τόν κάμπο τῆς Ντερόπολης. Ἐκεῖ πού λέει καί τό τραγούδι «στῆς Ντερόπολης τόν κάμπο...». Ἐκεῖ καμπόσοι ἔδιναν στάρι. Κινούσαμαν ἀπό δῶ μέ τά πόδια στό Πληκάτ', ἀπό κεῖ σκαπετούσαμεν στό 2520 στό Γράμμο κι ἡταν ἔνα μοναστήρι πάνω ἀπ' τήν Κορυτσά καί ριχνόμασταν πέρα μεριά καί βγαίναμαν στό Μαλίκ μέ τά ποδάρια. Είδαν τά μάτια μου πόλεις καί χωριά, ἀλλά ποιός κοιτοῦσε τέτοια· ὁ νοῦς μας ἡταν στό στάρι καί δέν περίσσευε γιά ἀλλοῦ.

Νύχτα μέρα περπάτημα μέ 40-50 ὀκάδες φορτωμένοι κι ἀιντε γυρνούσαμαν δχπίσω πάλι. Χτυπούσαμαν πόρτες καί μᾶς ἔλεγαν «δέν ἔχει, δέν ἔχει, πέρασαν πολλοί, πέρασαν πολλοί»· ἀλλά μᾶς ἔδιναν οἱ καημένοι οἱ 'Αρβανίτες, μᾶς ἔδιναν καλή τους ὥρα.

'Οχτώ μῆνες ψωμί διακονεμένο φάγαμε ἀπ' τήν 'Αλβανία. Πουλούσαμαν τά θκά μας καμιά φορά. "Αν σοῦβλεπαν δαχτυλίδι, οὐ νά στό πάρουν ἀμέσως. Είχαμαν καί τά μικρά τά παιδιά μᾶς μέ τά σακούλια· γιατί λέν «βαρέθηκα μωρ' μάνα σακούλια νά κρατῶ», τότε βγῆκε αὐτό τό τραγούδ' ἀπό τόν Τάκη τό Φλίντρη.

Τί τά θέλεις, τί τά μολογᾶς. Κοιμούμασταν δπου κουρνιάζαμε· νά σέ τίποτε ρεματίες, ἄμα βρίσκαμαν κανένα μοναστήρι. Σάμα σοῦλεγε καί κανένας ποῦ πᾶς καί τί κάνεις. Μιά φορά νυχτώσαμαν σ' ἔνα τούρκικο χωριό. 'Ακουμπήσαμαν νά ξαποστάσουμε σ' ἔνα τζαμί στό προαύλιο. 'Ηρθε ἔνας κακός Τούρκος καί μᾶς ἔλεγε ικ-ικ, δηλαδή ἐδῶ είναι ιερός τόπος καί πρέπει νά φύγουμε. 'Αρπάζει ἡ ἀδερφή μου ἔνα ξύλο καί τόν φοβέριξε. Σκώθηκε ὁ Τούρκος κι ἔφυγε, ἄμα τ' κόταγιε ἃς ἔκανε κι ἀλλιδᾶς.

Ζοριστήκαμαν καμάρ' πολύ πεινάσαμαν γιατί ἀπό πουθενά δέν είχαμαν ἀπολαβή. Οι ἀντρες δέν είχαν δουλειές. Είχα τήν προίκα τῆς κοπέλας μ' καί τήν πούλησα. Πορέψαμε λίγο μέ τό τριμήνι τό στάρι πού σπέρναμαν στό βουνό. 'Ανέβηκε ὅλο τό χωριό δυό ώρες δρόμο στό Λιβάδι καί στίς Λίμνες ψηλά στό Ταμπούρ' κι ἔσπειρε. Είχε καλή σοδειά γιατί ἡταν κοπρισμένα χρόνια ἀπ' τά βλάχικα κοπάδια. "Οπου περίσσευε βραγιά, λίγο χῶμα, τό σπέρναμαν. Τί νά κάνουμε! 'Εσύ πείνασες ποτέ; 'Ἐκεῖ νά σέ δῶ τί γλύκα ἔχει. "Οχι δπως τώρα πού ἔχετε ἀπ' ὅλα τά καλά καί τοῦτο δέ μ' ἀρέσει καί κείνο μ' βρωμάσι. Τότε ἔλειπαν ὅλα κι ἡ ντροπή ἡταν μεγάλη. Πῶς ν' ἀπλώσεις τό χέρι, πῶς νά διακονέψεις; Τί νά κάναμαν ὅμως, τά παιδιά πεινούσαν. Μοῦ λέει μιά μέρα ἔνας μπακάλης, μακαρίτης τώρα, πῶς θά τά βγάλεις πέρα μ' ἔνα ζαλίκι καλαμπόκι μωρ' Τούλα; "Α μωρ' έρμε, τοῦπα, δέ κοιτᾶς τήν κατάντια σου πού κρύβεις τά πράματα στά τσουβάλια καί θέλεις δέκα ὀκάδες καλαμπόκι γιά ἔναν πήχη ύφασμα. Κάτι τέτοιοι σάν αὐτόν καλοπόρεψαν ἔκεινο τόν καιρό.

Πηγαίναμαν κι ἔρχόμασταν κάθε βδομάδα. Κινούσαμαν Δευτέρα, τό Σάββατο ἔπρεπε νῦρθουμε. "Επρεπε νά ξεκινοῦμε νύχτα γιά νά μη μᾶς βροῦν οἱ 'Ιταλοί γιατί δέ μᾶς ἄφναν νά περάσουμε τήν 'Αλβανία.

Τί παπούτσια μωρ' έρμε, ἔλα στά συγκαλά σου. Νά τίποτα πασμιάκια ἀπό βελέντζες, κάνα ζευγάρι ἔτοι σάν πέδιλα, οἱ περισσότεροι ξυπολιαταριό. Τά δέναμαν μέ τίποτα σχοινιά κι ἔμπαινε νερό καί χιόνι ἀπ' ὅλες τίς μεριές. Περνούσαμαν τό Ρουσιοτάρ' γιά νά σκαπετήσουμε πέρα στό Τσιοτύλ' μέ τρία μέτρα χιόνι. "Οχι σάν τώρα πού πηγαίνετε γιά βόλτα μέ τ' αὐτοκίνητα! "Ετσι κι ἔγω πηγαίνω. Τί νά σ' κάνω, ἔπρεπε νά σ' είχα τότε καί νά σέ φορτώσω μέ σαράντα ὀκάδες καλαμπόκι καί τό χιόνι ἔνα μπότι.

Δέν ξέρω ποιά χρονολογία είχαν σκοτωθεῖ τά Περωνούλια στό Τσιάμικο. Κίνησαν τόν κατήφορο νά κάνουν ἀνταλλαγή στάρι μέ λάδι καί τά σκότωσαν οἱ Τσιάμηδες. Νά ρώτα τό Θόδωρα τόν Περώνη καί τήν Κούλα. Αύτοί μόνο γλίτωσαν. Θέε μ' βοήθησε ἡ Παναγία κι δπως τούς είχαν δεμένους ξελύθηκαν καί σώθηκαν. 'Ηρθαν στό χωριό κι είπαν τό κακό. Θρήνος, τόσα βλαστάρια πάησαν χαμένα, τάριξαν οἱ 'Αρβανίτες στό μπγάδ', ὅλα Περω-

νούλια. Δυό παιδιά ἔχασε ή καημένη ή Κωσταντίγενα. Κι υστερα πάλι σκότωσαν οι Ἀρβανίτες, ποῦ νά ξεμυτίσεις κάτω ἀπ' τά Γιάννενα! Μέ τήν ψυχή στό στόμα πάεινε δύκόσμος γιά λίγο λάδι, ἀλάτι καὶ φορτωμένος γυρνούνσε δύσ καὶ τρεῖς μέρες δρόμο.

“Α μωρό” ἔρμε εἶσύ ρωτᾶς κι ἐγώ στενοχωριέμαι πού τά θυμιέμαι. Τί νά σου κάνω, τώρα ἔχουμε ἀπ' ὅλα, παντεσπάνι καὶ τά ξεχάσαμαν.

Μία φορά, ἀποκριές ήταν, ξεπεζέψαμαν στό Ἐπταχώρι. Ἀνάψαμαν φωτιά στό σχολειό, εἴμασταν καμιά σαρανταριά Πυρσογιαννίτες. Μ' λέει δι μακαρίτης δι Κοπανάκος: «Α μωρό Τούλα θά πάω νά ντυθᾶ μασκαράς». — «Τρανύτερος μασκαράς μωρό χαμένε», τ' λέω, «ἀποκλείεται νά γίνεις ἔτσι πού είσαι ντυμένος μέ τά τσόλια».

Πάγηνε τό γέλιο καὶ τό τραγούδι, ἔναν παρά. Ποῦ ξέρω; ‘Ο Θεός μᾶς τόχε δώκει τόσο κουράγιο; ‘Αμα ἔφεγγε ή μέρα σέ περίμενε ἐκεῖνο τό ἔρμο τό Ρουσιοτάρ’ σάν τό διάσολο ἀπέραστο.

Βοηθόμασταν δῆμας καὶ προσέχαμαν δένας τόν ἄλλον πολύ. Μπροστά καὶ πίσω

ἄντρες, στή μέση οἱ γυναικες κι ἀνηφορίζαμαν τό βουνό ζαλικωμένοι. Κι όπου καθόμασταν γιά ξεκούραση ἀρχίζαμε τό τραγούδη καὶ τά λανάρια. «”Αν δέ γελάσω καὶ δέν τραγουδήσω», ἔλεγε δι Κοπανάκος, «μέ τί κουράγιο μωρό Τούλα θά περάσω φορτωμένος σαράντα δύκαδες τό Ρουσιοτάρ; Πῶς νά τό κουβαλήσω;»

Σαράντα δύκαδες είναι μιά μεριά μπλαρίσια καὶ νάχεις καμιά στάλα ψωμί, νάχεις καὶ τό τσιόλ’ γιά τόν ὑπνο, νάχεις καὶ τό ντενεκέ γιά τό λάδ’. “Οπου καθόμασταν γιά ξεκούραση κουρκουτιάζαμαν. Κουρκούτ’ καὶ κατσιαμάκι πού πάηνε ἀντάρα. Λίγο νερό κι ἀλεύρι, μ’ αὐτό κρατηθήκαμαν θεέ μ’, μ’ αὐτό, γεροί στήν πείνα καὶ ἐμεῖς καὶ τά παιδιά μας. Περνούσαμαν τήν Παναγία στό Ἐπταχώρι μέρα νύχτα μέ βροχή καὶ χιόνι καὶ νάμαστε, ὅλοι ζήσαμαν, κανείς μας δέν ἔπαθε τίποτα. Μωρό ἐκείνο ήταν θαῦμα. Καὶ κουβαλούσαμαν καὶ τά παιδιά μαζί μας στό διακονιό. Διακονούσαν καλύτερα γιατί τά λυπόντουσαν οι Ἀρβανίτες καὶ δέν τάδιωχναν. Μερικά ἀπόμκαν στήν Ἀλβανία ἀπ’ τήν πείνα, κλείστηκε ή Ἀλβανία, ἀπόμκαν ἐκεῖ καὶ παντρεύτηκαν.

Διηγεῖται ἡ Ἀλεξάνδρα Βαλτᾶ

Μετά πού ήρθαν οι Ἰταλοί, ἔπεισε μεγάλη πείνα. Πάει τό ψωμί. “Ε, υστερα πάει καὶ τό στάρι, δέν ήταν τίποτες. Κίνσαν δύκόσμος νά πᾶν στήν Ἀλβανία. Κινοῦμε καὶ μεῖς μιά παρέα ἀπό τό μαχαλά μας: ἐγώ, ή Πέτρινα τ’ Γκουντῆ, ξέρα καὶ γώ ποιοί ἄλλοι ήταν, γιά τήν Ἀλβανία. Πήραμαν τά ροῦχα νά πᾶμε νά τ’ ἄλλαξουμε μέ στάρι. Μᾶς λέν’ οι Βουρμπιανίτες: «Τί χαμένοι είστε· νά κινεῖστε νά πᾶτε καὶ νά χτυπεῖστε πόρτες νά σᾶς δώσουν». Οι Ἰταλοί δῆμας στήν Ερεσκά μᾶς ἔπιασαν καὶ μᾶς ἔβαλαν ἐκατό ἄτομα φυλακή. Μερικοί ἀπ’ αὐτούς είχαν καὶ καλή καρδιά καὶ μᾶς ἔδιναν ψωμί γιά τά πίκουλα, ἔτσι ἔλεγαν τά παιδιά. Ποῦ νά μᾶς χορτάσουν δῆμας! Εμεῖς εἴμασταν δύλοκληρος στρατός ἀπό διακοναραίους. Μᾶς

ἔφεραν ἀπό τόσγια μπομπότα, ἵσια ἵσια νά μήν πεθάνουμε τής πείνας.

Χτυπούσαμαν τίς πόρτες, μπάμ-μπούμ σέ κάθε πόρτα μέ τήν ἀράδα. Κάθε πόρτα καὶ διακονιάρης. Μᾶς βαρέθηκαν καὶ οἱ Ἀρβανίτες. Σάμα είχαν ἄλλο νά μᾶς δώκουν. Κι αὐτοί φτωχότεροι ἀπό μᾶς ήταν.

Είχαμαν τίς σπούνες φορεμένες καὶ ή Λέγκω τ’ Πύρσου ἔπιακε κι ἔβαλε ἀνάποδα τή φλοκάτα νά μή φαίνονται τά σιρίτια καὶ μᾶς νομίζουν ἀρχοντοκρατημένους. Φορούσαμαν τά κατώτερα φστάνια γιά νά μᾶς λυπᾶνται. ‘Από κάτω δῆμας είχα τό γαλάζιο μ’, τό καλό τό φστάνι.

Πάγημαν ἐκεῖ, τσίκ μίλκ ἔλεγάμαν τ’ ἀλεύρι, τσίκ μίσιερ τό στάρι, τσίκ ντουάν τό τσιγάρο· αὐτά μάθαμαν ἐμεῖς, τίποτ’ ἄλλο. Αὐτά χρειαζόμασταν, αὐτά μάθαμαν. «Μή στενοχωρίεστε», μᾶς ἔλεγαν οἱ Ἰταλοί, «θά τελειώσει, λούφτ, δι πόλεμος μή στενοχωρίεστε».

Κάθονταν οἱ Ἀρβανίτες κι ἔπιαναν τά κρόσια ἀπ’ τό φστάνι, σήκωναν τά φορέματα

κι ἔλεγαν: «Μωρ' αὐτές είναι νοικοκυρές». Δέν ήθελαν νά μᾶς βλέπουν τσιόλαβους. Είχα πάρει μιά φορά καί το μακαρίτ' το θκό μ'. Τί ποιόν θκό μ'; Τί ρωτᾶς καί γελᾶς σά χάχας. «Ετσι τούχαμαν ἐμεῖς τότε, δέν λέγαμαν τόν ἄντρα μέ τ' ὄνομα. Οὕτε διαλέγαμαν. «Εναν πού ἡταν νά πάρουμε, ἀγρίγιος ξαγρίγιος, τόν παίρναμαν. Τσιουλώναμε ἀπ' τό φόβο στήν πεθερά μπροστά. Τά γράμματα τάστελνε ὁ θκός μου στή μάνα μ' καί ὅχι στήν πεθερά μ' γιατί τ' ἀνοιγε κρυφά καί τά διάβαζε. Πάγνα στά κρυφά καί τά διάβαζα στόν κιρτσέλ'. Τί νά διαβάσεις! Νά, τί κάνεις, είσαι καλά κι ἐγώ καλά καί πολλά χαιρετήματα. Μιά φορά ἀντράλεψε τή σύσταση καί τό πήρε ἡ πεθερά μ' καί ντράπηκα πολύ. Τί τά θέλεις, σκρουμαλίδα ἔτσι ηταν ἑκεῖνα τά χρόνια. Νά μιά φορά είχε ἔρθει ὁ θκός μ' ἀπ' τόν κήπο στούς Μύλους. Είχαμαν χάσει μιά γίδα κι ἐγώ ἔλειπα, είχα βγεῖ νά τή βρᾶ. Βγῆκε ὁ θκός μου νά τήν ψάξει πέρα στήν 'Ανάληψη. Γύρσε ὅμως ή γίδα, γύρσα κι ἐγώ. Είπα νά βγῶ νά τόν φωνάξω. Πῶς νά τόν φωνάξω ὅμως; Ντρέπομαν πολύ γιατί ἔπρεπε νά φωνάξω τ' ὄνομά του. Τί νά κάνω, τί νά κάνω; Τό βρῆκα κι ἄρχισα νά φωνάξω τ' ὄνομα τῆς θυγατέρας μου: «'Ιουλία, 'Ιουλία, γύρσε ή γίδα, γύρσε»· κι ἄς ηταν στά Γιάννενα ή 'Ιουλία γιά ψώνια. "Ακουσε αὐτός 'Ιουλία, κατάλαβε καί γύρσε σπίτι.

Γιά νά μήν τά πολυλογῶ, τότε μέ τό διακονιό τούχα τοῦ θκοῦ μ' μιά σακούλα μέ δαντέλα. "Ηξερε λίγο τ' ἄρβανίτκα, τά μιλούσε ἵσια ἵσια γιά συνοννόηση. Τούλεγα, μή ἀνοίγεις τό στόμα γιατί θά σοῦ δοῦν οἱ ἄρβα-

νίτες τά δόντια. Είχε μαλαματένια δόντια κι οἱ 'Αρβανίτες είχαν μανία μέ τά δόντια. "Ενα χρυσό δόντι μ' ἔνα σακί στάρι.

Πάγνης ὁ μακαρίτης ὁ θκός μ', ἀνοιγε τή σακούλα κι ἀρχινούσαν οἱ 'Αρβανίτσες —μωρέ σεγκίν, μωρέ σεγκίν, δηλαδή ἥσουν νοικοκύρης μέ χρυσά δόντια καί τώρα ἥρθες στήν πόρτα μας γιά ἔνα πιάτο φαΐ.

"Ενα χρόνο βάσταξε τό διακονιό. "Υστερα παραπονέθηκαν, ἀπόκαμαν κι οἱ 'Αρβανίτες καί δέν ἔδιναν τόσο· κι ἔπεσε πολύ χαμηλά ὁ κόσμος. 'Αποδῶθε στό Μπεράτι ὃς τό Πρεμέτι δύσκολα ἔδιναν. Είχαν λαχταρήσει ἀπ' τόν πόλεμο τοῦ '40. Πώ-πώ-πώ, ἔλεγαν, γκρέκογκρέκο μᾶς ἔφαγαν τά γίδια. Στό Τεπελένι δέν ἔφκαν γίδια γιά γίδια. Είχαν πολύ δργή γιά τό γκρέκο.

Στό Μπιθκούκ' βρήκαμαν πολλούς βορειοηπειρῶτες. "Ενας μᾶς πήρε σπίτι τ', μᾶς ἔβαλε νά φάμε καί νά κοιμηθοῦμε στά μεταξωτά. Νάναι καλά ὁ ἄνθρωπος, καλή του ώρα. «Πέρασα μιά φορά ἀπ' τήν 'Ελλάδα», μᾶς λέει, «ἔξω ἀπό τό Μπιζτούν' στά Γιάννενα καί δίψασα. Παρακάλεστα κάτ' γυναίκες πού ἔφερναν νερό καί δέ μου ἔδωκαν. Είδες πῶς ἥρθε ή ὥρα, νά ρθει ή 'Ελλάδα γιά ψωμί στήν 'Αλβανία. "Αν μπαίναμε ἐμεῖς στήν 'Ελλάδα, δπως ἔσεις τώρα, θά πεθαίναμεν τῆς πείνας».

Τήν ἄλλη χρονιά ἄρχισαν λίγο οι δουλειές. Πάει καί ὁ θκός μου στό Γυφτοπωγώνι καί δούλευε γιά μιά ὄκα καλαμπόκι τή μέρα. Πάγναμαν κι ἐμεῖς ἀπό δῶ καί τό φορτωνόμασταν μέ τήν πεθερά μ'. "Ετσι πορέψαμαν καμπόσο τό δύσκολο καιρό.

•••

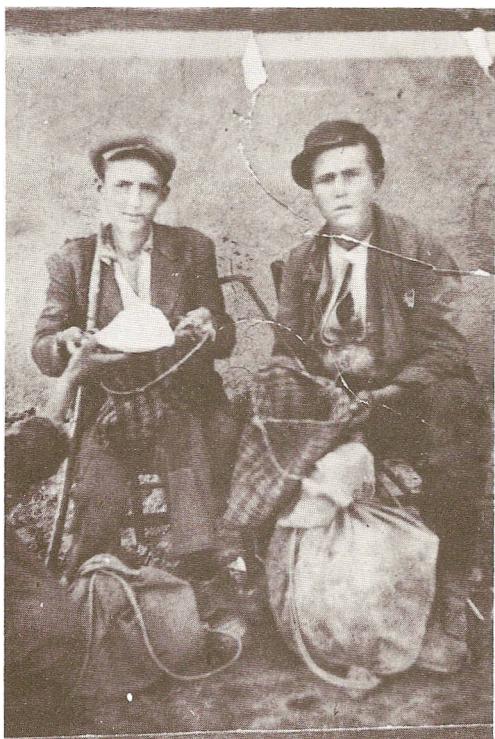
Διηγεῖται ὁ Γιάννης Μαυρομάτης

Αύτές τίς φωτογραφίες τίς ἔβγαλα μέ τή φωτογραφική μου μηχανή παραμονές πρωτοχρονιᾶς τό 1942 καί τίς ἐμφάνισα μετά τήν ἀπελευθέρωση. Θυμούμαι μᾶς βρῆκε ὁ ἥλιος, χάρμα Θεοῦ ή μέρα, κοντά στήν κορυφή τοῦ Ρουσιοτάρ' ἔχπόλυτους καί πεινασμένους. Πήρα τή φωτογραφική μηχανή κι ἔφτασα στήν

ἀπέναντι ράχη γιά νά καδράρω ὅλο τό τοπίο. "Εβλεπαν οἱ χωριανοί πού φωτογράφιζα καί γελούσαν λέγοντας: «Οἱ φωτογραφίες μᾶς ἔλειπαν· ἔδα δέν ἔχουμε μοίρα στόν ἥλιο κι ὁ Μαυρομάτης βγάζει φωτογραφίες τίς φάτσες μας». Είμασταν ὁ Κοπανάκος, ὁ Τόλης ὁ Ζγολόμπης κι ἄλλοι χωριανοί. 'Η κορυφή τοῦ Ρουσιοτάρ' φαίνεται γυμνή ἀπό χιόνι γιατί είχε φοιβερές ἀνεμοθύελλες καί δέν τό κρατοῦσε. 'Αφοῦ γιά νά περάσουμε τήν κορυφή κρατοῦσε δέ ένας τόν ἄλλον ἀλυσίδα καί βάζαμε μαντίλια στό πρόσωπο γιά τά ἀνεμοσούρια.



Φωτογραφίες: Γ. Μαυρομάτη



Διηγεῖται ὁ
Θεμιστοκλῆς
Γκάσιος

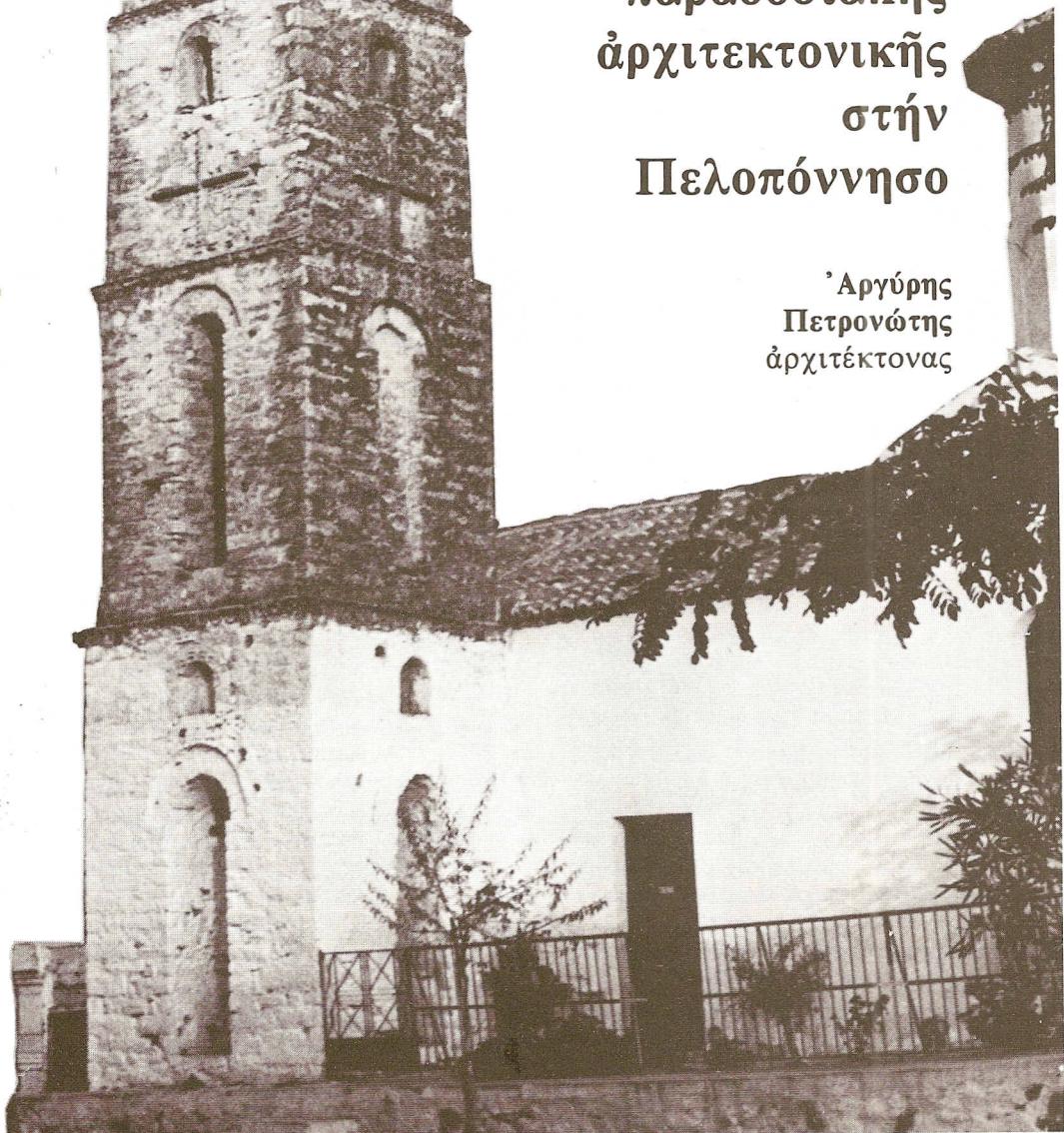
Έγω πήγα μέχρι τά Καλιάρια, τήν Πτολεμαΐδα δηλαδή. Τότε βγήκε καί τό τραγούνδι «οῦστι-οῦστι τά γομάρια πού τραβοῦν γιά τά Καλιάρια...». Κάναμε άνταλλαγή· δίναμε λάδι, άλάτι, κάλτσες, φορέματα καί τ' άλλάζαμε μέ καλαμπόκι καί στάρι. Τό στάρι τό κατεβάζαμε ἀπ' τά Γιάννενα στό Τσιάμκο καί τ' άλλάζαμε μέ λάδι καί τό λάδι πάλι στή Μακεδονία μέ πιό πολύ στάρι. Αὐτή ή διαδρομή γινόταν μέ τά πόδια καί μέ σαράντα δκάδες φορτωμένος· ἀπό Πυρσόγιαννη ως τή Μακεδονία πέντε μέρες νά πᾶς καί νἄρθεις καί άλλες όχτιά μέ δέκα μέρες νά πᾶς καί νἄρθεις ἀπ' τό Τσιάμκο. Ήμουν παιδί ὅμως καί δέν καταλάβαινα τήν κούραση. Λυγοῦσαν τά γόνατα ἀπ' τήν κούραση, δέν μποροῦσα νά περπατήσω καί σ' ἔπιανε τό παράπονο. Φτάναμε στό χάνι τῆς Ασφάκας πτώματα στήν κούραση γιά νά ξαποστάσουμε λίγο.



Αύτές τίς φωτογραφίες τίς ἔβγαλε ζνας Χρῆστος Γκρέκο, παλιός ληστής πούχε φύγει ἀπ' τό λήσταρχο Τζιατζιά στό χωριό Μπουμπουλίνη τῆς Αλβανίας. Θυμιέμαι ή γυναίκα τ' τό πήρε σάν προσβολή νά μᾶς βγάλει έμας φωτογραφίες. Ή μιά είναι μέ τό Νίκο τόν ἀδερφό μ' πού φοράει γυαλιά κι ή άλλη μέ τόν Ἀντόνη τό Ματαρά πού ταξίδεψε στήν Αμερική. Δέκας καί τά σακούλια δνοιχτά γιά τό στάρι, σπως λέει καί τό τραγούνδι τοῦ διακονοῦ.

Tá τοπικά
οίκοδομικά
έργαστηρια
τῆς νεο-
ελληνικῆς
παραδοσιακῆς
ἀρχιτεκτονικῆς
στήν
Πελοπόννησο

Άργυρης
Πετρονώτης
ἀρχιτέκτονας



Μαρύτικο καμπαναρίο στήν Κάτω Χώρα της Μηλας "Εξω Μάνης, 1776



Η πειρατικό σπίτι στήν Αλωνίσταινα Αρκαδίας, 1901

1. Από μιά 旱ευνα πού συνεχίζεται γιά τούς χτίστες στήν Πελοπόννησο παρουσιάζονται έδῶ μερικά βασικά συμπεράσματα¹.

2. Η 旱ευνα άναφέρεται στούς φορεῖς τῆς παραδοσιακῆς άρχιτεκτονικῆς στήν τελευταία φάση τῆς προβιομηχανικῆς περιόδου στήν Πελοπόννησο. Γιά τά χρονικά δρια καί ίστορικά πλαίσια τῆς φάσης αύτῆς πού 旱ευνάμε μποροῦμε νά ποῦμε σέ σχῆμα πρωθύστερο:

α. δτι λήγει συμβατικά στά 1910 (βέβαια συνεχίζεται σποραδικά άλλα μέ κάποια πυκνότητα πού τέμνεται στά 1940), καί

β. δτι άρχιζει τουλάχιστον ή δημιουργικότερη περίοδός της, μέ τή δεκαετία 1770-1780, δριο λιγότερο συμβατικό τώρα καί περισσότερο πραγματικό (μιᾶς περιόδου πού φωτίζεται άπό μελέτες δλο καί καλύτερα στόν καιρό μας).

3. "Ωστε σωματώνεται πρώτα καί κύρια στόν κορμό τῆς 旱ευνάς μας:

α. δλόκληρος δ 19ος αιώνας, πού είναι μετά τήν Παλιγγενεσία ίδιαίτερα πυκνός σέ

παραδείγματα καί όλικό, καί

β. τό πρίν άπ' αύτόν σπουδαῖο διάστημα έκείνο μετά τόν ξεσηκωμό στά λεγόμενα «Όρλοφικά»², δηλαδή ή πεντηκονταετία 1770-1820, πού «άπογείωσε» κυριολεκτικά τήν έλληνική οίκονομία³ μέ άποτέλεσμα τήν ίδιαίτερη άνάπτυξη τῶν ειδικευμένων έπαγγελμάτων καί μαζί τους τῆς δραστηριότητας τῶν μαστόρων μας. Ή έποχή άυτή μας διασώζει πολλά χτιστά μνημεῖα, χρήσιμα στήν 旱ευνά μας.

"Ομως είναι έπίσης χρήσιμο καί άναγκαιο νά παρουσιαστεῖ όλικό, πού 旱ευνά καί άποσπασματικά άντλούμε άπό τόν ύπόλοιπο προηγούμενο σπουδαῖο 18ο αιώνα, πού σάν βρυσομάννα έχει πολλές άφετηρίες καί πηγές, δηλαδή νά φτάσουμε στό ξεκίνημα τῆς δεύτερης Τουρκοκρατίας στήν Πελοπόννησο⁴, τῆς δύοιας ή άρχη (1715) θεωρεῖται άφετηρία τῆς άνοδικῆς πορείας τοῦ νεοελληνικοῦ μας πολιτισμοῦ, καθώς γενικότερα «δ 18ος αιώνας σημειώνει άποφασιστική στροφή στήν έξέλιξη τοῦ έλληνι-



Πυρσογιαννίτες μαστόροι στή Σπάρτη, 1935

κοῦ ἔθνους»⁵, τότε πού παρουσιάζεται τό μεγάλο κίνημα τοῦ «νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ»⁶.

Πληροφορίες θά άντλήσουμε καί άπό τήν άκόμα προγενέστερη περίοδο, δηλαδή άπό τή δεύτερη Βενετοκρατία στήν Πελοπόννησο (1685-1715)⁶, μέ τίς δποιες πληροφορίες θά συντεθοῦν εἰδήσεις καί πράγματα πού άντλοῦνται άπό τά προηγούμενα χρόνια ἔχοντας πραγματικά βυζαντινές καταβολές.

4. Τελειώνοντας αὐτήν τήν εἰσαγωγή πρέπει νά τονίσω ότι άδυναμία τῆς μελέτης μου παραμένει τό γεγονός ότι δέν κατορθώθηκε πάντοτε ὁ χρονικός καθορισμός τῶν στοιχείων πού παραθέτω. Γιά ἄλλα προβλήματα θά άναφερθῶ στό τέλος.

5. "Ολα τά χτίσματα, πρῶτ' ἀπ' ὅλα τά σπίτια στούς οἰκισμούς, ίδιαίτερα στά χωριά τῆς Πελοποννήσου χτίζονται στήν περίοδο αὐτή ἀπό μαστόρους, τεχνίτες μέ ίδιαίτερα χαρακτηριστικά: Δηλαδή

a. ἀνήκουν σέ δύργανωμένα — ἔστω καί πρόσκαιρα — συνεργεία (στή γλώσσα τους, «μπουλούκια», «τσούρμα», «κομπανίες»), πού χτίζουν ταξιδεύοντας ἀπό τόπο σέ τόπο.

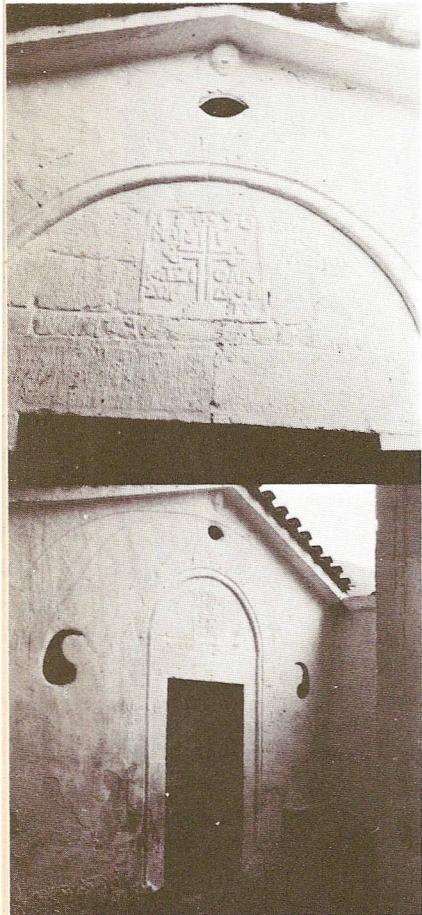


Κτιτορική ἐπιγραφή στήν αὐλόθυρα τῆς Ἀγίας Ελεούσας, μονίδριου τοῦ χωριοῦ Μπεζενίκου (ἐπίσημα Βλαχέρνας) Ἀρκαδίας:
1900 ΙΟΥΛΙΟΥ 11

Η ΚΤΙΣΤΕ(U;) ΜΑΚΕΔΟΝΙ

Οι χτίστες πρέπει νά ἦταν ἀπό τήν περιοχή Ζουπάνι (ἐπίσημα Πεντάλοφος) τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας

β. Τά συνεργεία τους αὐτά κατανέμονται σέ μερικές αὐτόνομες ὀμάδες, πού μποροῦμε



Η δυτική πρόσοψη της Αγίας Ελεούσας του χωριού Μπεζενίκου (κάτω) και λεπτομέρεια του ύπερθυρού της (πάνω).
Οι μαστόροι Μακεδόνες, όπως δείχνουν τά χαρακτηριστικά άποδοχημα παραθυράκια

στή γλώσσα της ιστορίας της τέχνης νά δύνομάσουμε τοπικά οίκοδομικά έργα στήριξη.

- γ. Αύτά τα τελευταία τουλάχιστον σε 5 άπο τίς 9 περιπτώσεις χρησιμοποιούν έπαγγελματικές μυστικές γλώσσες. Καί άλλα δύο άπ' αύτά ίκανοποιούνται μέ τήν κανονική τους, ίδιαίτερη δύμως, γλώσσα. "Ωστε μόνον ένα δέν έχει ίδιαίτερο μυστικό γλωσσάρι".
- δ. Τά «τοπικά οίκοδομικά έργα στήριξη» διαφοροποιούνται μεταξύ τους πρῶτα και κύρια άπό τή διάφορη γεωγραφική προέλευσή τους. "Ομως ζεχωρίζουν — μερικές φορές δραστικά — καί άπό μιά ίδιαίτερη μορφολόγηση πού δίνουν στά έργα τους, καί πού νομιμοποιεῖ θσως περισσότερο τόν όρο πού διαλέξαμε γι' αύτά, δηλαδή «τοπικά

οίκοδομικά έργα στήριξη». Ή μορφολόγηση αύτή δέ στηρίζεται μόνο σέ κάποια — σχετική πάντα — ποικιλία μορφῶν, άλλα καί πηγάζει κάποτε άπό τή χρήση τῶν όλικῶν, καί κάποτε άπό τή διαφορετική έπεξεργασία τους, στηριγμένη σέ μικρότερη ή μεγαλύτερη δεξιοτεχνία, ποικιλμένη μερικές φορές μέ τόσο μεράκι πού σέ κάποιες περιπτώσεις φτάνει νά 'ναι άτοφια καλλιτεχνική παρόρμηση. Τήν τελευταία αύτή περίπτωση άπαντάμε συχνότερα στό πιό άγονο μέρος τοῦ Μωριά, σ' αύτήν τήν αύχμηρή Μάνη.

- ε. Τά «τοπικά οίκοδομικά έργα στήριξη» στήν Πελοπόννησο — άπό καταγωγή ή διαμονή — δέν είναι πάντοτε πελοποννησιακά, δπως θά δοῦμε σέ λίγο. Κι αύτό είναι ένα κανονικό κοινωνικό-οίκονομικό φαινόμενο όσον άφορά στούς περιοδεύοντες τεχνίτες καί στούς πραματευτάδες τής γεμάτης ίδιομορφίες, άλλα δχι καί τόσο κλειστής ή άταξίδευτης — δπως νομίζαμε παλιότερα — παραδοσιακής μωραΐτικης κοινότητας τής Τουρκοκρατίας καί όσο αύτή έπεξησε στόν περασμένο αιώνα⁸. Προέρχονται λοιπόν δμάδες μαστόρων καί άπό άλλες έλλαδικές περιοχές, καί μακρινότερες καί γειτονικές, δπου άλλωστε βγαίνουν — έστω καί στά κράσπεδά τους — καί έργάζονται λίγο πολύ καί πελοποννησιακά συνεργεία. Χωρίς νά έναρχουν περιορισμοί στήν κίνηση ή δρια στήν έπαγγελματική δραστηριότητα τῶν τοπικῶν αύτῶν οίκοδομικῶν έργα στηρίων, πού μπορεῖς δηλαδή δπου δήποτε νά άπαντήσεις, ώστόσο ή έρευνα έφτασε καί σέ τοντο τό συμπέρασμα γεωγραφικῆς, δσο καί κοινωνικοοικονομικῆς φύσης: δηλ. μποροῦμε νά κατανείμουμε τήν Πελοπόννησο σέ περιοχές πού άποτελούν δυναμικά πεδία καί κύριο χώρο δράσης τῶν έργα στηρίων αύτῶν. Πρέπει δμως νά παρατηρήσουμε δτι καί τά δρια τῶν περιοχῶν αύτῶν μέσα στό χρόνο άπλωνονται ή μαζεύουν, καί μαζί καί ή δραστηριότητα τῶν συνεργειών.

Σχετικά μέ τά χρονικά προβλήματα έχουμε πολλά άκόμα νά μάθουμε έρευνώντας τά μνημεῖα καί άρχεια. Ή γεωγραφική έρευνα δμως μπορεῖ νά θεωρηθεῖ άρκετά προχωρημέ-



Λαγκαδιανός μάστορας πελεκάει καμαρολίθια στή Στεμνίτσα, 1978

νη ἔχοντας καταλήξει στήν παρακάτω κατανομή τού πελοποννησιακού χώρου — πού ἀμέσως ἔξετάζουμε — καὶ μικρό περιθώριο μένει γιά βασικές ἀλλαγές:

ΤΑ ΤΟΠΙΚΑ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΧΩΡΟΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ⁹

Ἐτσι:

1) Ἡ ΒΔ Πελοπόννησος είναι ὁ χῶρος πού πυκνά χτίζοταν ἀπό τά ἡπειρωτικά συνεργεῖα, φυσικό προγεφύρωμά τους στή χερσόνησο καθώς κατέβαιναν ἀπό τή βορεινή πατρίδα τους ἀκολουθώντας πορεία δυτικά τῆς Πίνδου. Πρόσρχονται — ὅπως φαίνεται — ἀπό μαστοροχώρια βόρεια τῆς Κόνιτσας καὶ ἀπό τά Τζουμέρκα, τούς ὀνομάζουν στήν Β. Πελοπόννησο «Ἀγιαννιῶτες» καὶ χτίζουν ὅχι μόνο στήν Ἀχαΐα, ἀλλά ζεχύνονται καὶ στήν παραλιακή λουρίδα τοῦ Κορινθιακοῦ ὡς τήν Κόρινθο κ.ἄ. Οἱ μάστοροι αὐτοί «κουδαραῖοι» μιλᾶνε τά «κουδαραίκα», ὅπως είναι γνωστή ἡ μυστική μαστόρικη γλώσσα, μέ κάποια ἵσως ἡπειρώτικη παραλλαγή — ἡ μέ κάποια τεχνάσματα¹⁰.

2) Δίπλα τους, ἀνατολικότερα, στήν περιοχή τῶν Καλαβρύτων, στούς ὀρεινούς ὅγκους

καὶ στά κράσπεδα τοῦ Χελμοῦ καὶ τῆς Τζήριας καὶ ἀνατολικά σ' ὅλην τήν Κορινθία καὶ νοτιότερα στήν Ἀργεία, Ναυπλία καὶ Ἐρμιονίδα ἐμφανίζονται οἱ «Βαρβαρίτες», εἴτε «Κλουκινιῶτες» ἢ «Κλουτσινιῶτες» μαστόροι (—διδαχτικός ὁ τσιτακισμός αὐτός). Αύτοί πρόσρχονται κυρίως ἀπό τό χωριό Βαρβάρα εἴτε Ἀγία Βαρβάρα, μά καὶ ἀπό τά ἄλλα «Κλουκινοχώρια» τῶν Καλαβρύτων¹¹. Πρέπει κάποτε νά ἀπλώνονταν κυριαρχικά καὶ σέ ἄλλες περιοχές κοντινές καὶ μακρινότερες, ὅπως δείχνουν παλιές κατασκευές. Καὶ ἵσως κάποτε θά ἦταν περίφημοι ἀν είναι — ὅπως πιστεύω — ταυτόσημοι μ' αὐτούς πού ἀναφέρουν οἱ πολλές παραλλαγές τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

*Μαστόροι Καλαβρυτινοί καὶ μαρμαροχτιστάδες... (ἢ πετροπελεκητάδες)¹².
Πρέπει λοιπόν ἡ δραστηριότητά τους νά*



Λεπτομέρεια από τό κορύφωμα τοῦ μανιάτικου καμπαναριοῦ τῆς Μηλιᾶς στήν "Εξω Μάνη, 1776

ξεκινάει άπό πολύ παλιά, ώστόσο ή παλιότερη μνεία τους είναι μόλις τοῦ 1798¹³. Κι αὐτοί είχαν τό μυστικό τους ἐπαγγελματικό γλωσσάρι, τό «μπαραμπάτικα»¹⁴.

3) Ο εὐρύτατος χῶρος τῆς Κεντρικῆς Πελοποννήσου χτίζεται πυκνά άπό τούς Λαγκαδιανούς (ἢ Λαγκαδινούς) πού ξεκινάνε άπό τά Λαγκάδια τῆς δρεινῆς ἀρκαδικῆς Γορτυνίας καί πολλά ἄλλα χωριά τῆς ἴδιας ἄγονης περιοχῆς¹⁵. Αὐτοί ἐργάζονται καί στήν υπόλοιπη χερσόνησο, ίδιαίτερα τή δυτική καί νότια, δῆλ. στήν Ἡλεία, Μεσσηνία, Λακωνία καί στή Μάνη. Βγαίναν ξέω καί άπό τήν Πελοπόννησο, τό γνωρίζουμε γιά τό 180 αἰώνα στή Μεγαρίδα¹⁶, τό υπόθετουμε γιά τή Ζάκυνθο¹⁷. Ἡ δραστηριότητά τους τεκμηριώνεται στά προεπαναστατικά χρόνια άπό ἔγγραφα τῆς τούρκικης διοίκησης τῆς Τριπολιτσᾶς, μάλιστα σέ δημόσια ἔργα¹⁸. Δουλέψανε καί μέ τό σφυρί γιά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821¹⁹. Μυστική τους γλώσσα είναι τά «μπολιάρικα»²⁰.

4) Στή Μάνη δημιουργήθηκε κάποτε καί

ἔδρασε σχεδόν ἀποκλειστικά μόνο σ' αὐτήν ἔνα ίδιαίτερο τοπικό ἐργαστήριο²¹. Ἀφετηρία του τά χωριά κυρίως τῆς "Εξω Μάνης, σήμερα Μεσσηνιακής. Ἀνάμεσά τους ήταν παλιά οἱ «πετροφάσι», σπουδαῖοι μαστόροι στό σκάλισμα τῆς πέτρας, τέτοιοι πού δταν ἡ δουλειά τους μαθευτεῖ — δέ θέλω νά ύπερβάλω — θά μπορεῖ νά στέκει δίπλα σέ πανελλήνια ἄλλα ἔργα, τέτοιοι ώστε στήν Πελοπόννησο νά μήν ύπάρχει τίποτα, ούτε τό ἐλάχιστο, πού νά μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ έκεινα τά ἔργα τους²². Οι Μανιάτες μαστόροι δέ μιλήσανε ποτέ μυστική γλώσσα²³.

5) Στόν Α. πελοποννησιακό χῶρο βρίσκεται ἡ Τσακωνιά. Αύτή μαζί μέ τήν ἄλλη δρεινή Κυνουρία ἔχει ἔνα δικό της ξεχωριστό οίκοδομικό ἐργαστήριο μέ πολλές ἐπιδράσεις στή δουλειά του. Ἀπλώνει τή δράση του καί πρός τίς ἄλλες πλευρές τοῦ Πάρνωνα, δῆλ. δυτικά πρός τή Λακωνία, καί νότια στήν ἐπαρχία Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Ἐκεὶ ύπάρχει ἡ μνήμη δτι οἱ «Τσακῶνοι» μαστόροι ὅπως τούς λένε, χτίζανε στά πα-

λιότερα χρόνια πολύ πρίν παρουσιαστούν οι Λαγκαδιανοί χτιστάδες. Μία παράδοση τούς θέλει νά χτίσανε «τής Κυρᾶς τό γεφύρι» στό Λάδωνα²⁴. "Αν αὐτό μποροῦμε νά τό δεχτοῦμε σάν ἔνδειξη, τότε πρέπει νά υποθέσουμε καί νά ἐρευνήσουμε μήπως ἡ δραστηριότητά τους χρονικά καί τοπικά ἔφτανε σέ πολύ μεγαλύτερα πλαισια ἀπό τά γνωστά. Τό παλαιότερο μέρος τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Κυρᾶς» ἀνάγεται πιθανότατα στή Φραγκοκρατία²⁵.

Οι «Τσακῶνοι» μαστόροι ὅταν βγαίναν ἔξω ἀπό τόν κλειστό χῶρο τῆς Τσακωνιάς δέν είχαν ἀνάγκη ἀπό μυστική ἐπαγγελματική γλώσσα, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι εἶναι φορεῖς ἐνός ἀρχαιότατου γλωσσικοῦ ἰδιώματος²⁶. Ἐπό τήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Κυνουρίας, δηλ. ἀπό τά χωριά τοῦ Καστριοῦ βγαίναν καλοί πελεκάνοι καί μαρμαράδες, οἱ Καστρίτες.

6) Στόν ἴδιο χῶρο ἐμφανίζονταν συστηματικά Σπετσιώτες μαστόροι, ναί, ἀπό τίς Σπέτσες, τό γνωστό νησί. Τούς θυμοῦνται ἀκόμα στά Κουνουποχώρια τῆς Κυνουρίας. Αύτοί χτίζανε καί στήν ἀπέναντι γειτονική τους ἀκτή, στό Κρανίδι καί στήν Ἐρμιονίδα. Στήν ἴδια δύμαδα μαστόρων συγκαταλέγονται καί οἱ δημιουργοί τῶν γνωστῶν ἀξιόλογων βοτσαλωτῶν δαπέδων²⁷. Οἱ Σπετσιώτες μαστόροι μποροῦσαν νά συνεννοθοῦν μεταξύ τους μυστικά μιλώντας τήν κανονική τους γλώσσα, τ' ἀρβανίτικα.

7) Μία δύμαδα σπουδαίων τεχνιτῶν δέν είναι δεμένη μέ καμιά ἰδιαίτερη περιοχή τοῦ πελοποννησιακοῦ χώρου. Είναι οἱ «κουδαραίοι» Μακεδόνες μαστόροι²⁸ ἢ καλύτερα οἱ «Μακεδόνοι» ὅπως σέ μιά ἐπιγραφή τοῦ 1900 στήν Ἀγία Ἐλεούσα Μπεζενίκου (ἐπίσημα Βλαχέρνα) τῆς Ἀρκαδίας αὐτοχαρακτηρίζονται καί ὅπως ἀπό τούς Μωραΐτες ἀκόμα σήμερα ὀνομάζονται. Μιά βέβαιη ἀφετηρία τους είναι τά χωριά Ζουπάνι (ἐπισ. Πεντάλοφος) καί Ντόλος (ἐπισ. Βυθός) τῆς ἐπαρχίας Βοΐου τοῦ νομοῦ Κοζάνης. Διαδρομή τους μιά πορεία 12 ἡμερῶν ἢ 8 τήν ἀνοιξή ἀνατολικά τῆς Πίνδου καί μέσα ἀπό τή Θεσσαλία καί τή Βοιωτία. Οἱ «Μακεδόνοι» ἐργάστηκαν παντοῦ, χαρακτηριστικά ἐκτός ἀπό τήν Ἀχαΐα, συχνά στήν Ἀρκαδία, συχνότερα στούς κεντρικούς οἰκισμούς καί είναι οἱ



Πάνω, βαρβαρίτικο σπίτι στό χωριό Βάχλια τῆς θρηινῆς Ἀρκαδίας, 19ος αιώνας. Κάτω, λαγκαδιανό σπίτι στή Στεμνίτσα Ἀρκαδίας, 1835

κύριοι οἰκοδόμοι στίς πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Φυσικά μιλᾶνε τά «κουδαραίικα»²⁹.

8) Από τή συστηματική χαρτογράφηση τοῦ χώρου ἀπομένει νά ἀναφερθεῖ ἡ ΝΑ περιοχή τῆς Πελοποννήσου, ἡ πιό ἀνοιχτή στό Αἴγαο καί σέ ποικίλες ἐπιδράσεις. "Ἐτσι ἡ περιοχή αὐτή δέν είναι δεμένη μ' ἔνα τοπικό οἰκοδομικό ἐργαστήριο, ἀλλά χῶρος δπου παρουσιάζονται σχεδόν ὅλα τά οἰκοδομικά ἐργαστήρια πού ἀναφέραμε, δπως ἀκόμα καί μαστόροι νησιώτικης προέλευσης ἀπό τή σχετικά κοντινότερη Κρήτη ἢ τή μακρινότερη Κάρπαθο. Καί ἐκτός ἀπό δλους αὐτούς ἐμφανίζονται καί ντόπια συνεργεία μέ παράδοση καί μορφολογία δική τους, ἰδιαίτερα στίς κλειστές λεκάνες γύρω στή Ρηχιά καί ὡς τήν Κρεμαστή καί

στούς άνοιχτούς κάμπους στόν 'Ασωπό καὶ πρός τή Δαιμονιά. Είναι οἱ Ζαρακίτες χτίστες. Στή Ρηχιά οἱ πιό δνομαστοί ἀπ' αὐτούς ἦταν οἱ Λαββαῖοι μαστόροι.

- 9) "Οπως σ' αὐτήν τήν παραπάνω περιοχή, ἔτσι καὶ σ' ἄλλα δρεινά ἥ ἄγονα χωριά βγαίνουν ἐδῶ κι ἐκεὶ καλοὶ χτιστάδες καὶ ἄλλοι εἰδικευμένοι μαστόροι, εἰδικευμένοι σκαφιάδες (οἱ Τσάκωνες είναι περίφημοι³⁰), σιδεράδες, μαραγκοί, «κονισματάδες» (πολλοί γνωστοί στήν «ἄγιαδουλειά» αὐτή ὅπως τή λέγανε εἶναι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Κουτήφαρη τώρα ἐπίσημα Θαλάμαι τῆς "Ἐξω Μάνης"³¹), ἔυλογλύπτες (ὅπως ἥ οἰκογένεια Ντινόπουλοι ἀπό τό Βαλτεσινίκο), οἱ χτενάδες τοῦ χωριοῦ Κοσμάς πού μιλᾶνε τά «γιωργατζαίκα»³², οἱ γανωτῆδες, χρυσοχόοι καὶ καμπανάδες τῆς Στεμνίτσας πού μιλᾶνε τά «μεστιτισιώτικα»³³. Ἡ Στεμνίτσα είχε βγάλει καὶ ἔνα περίφημο κλειδαρά, τόν Τσικιμέ. Ἀς μήν παραλείψουμε δέ καὶ τούς «μπολιάρηδες», δηλαδή τούς ἔξειδικευμένους ἐπαίτες ἀπό τό Ρεκούνι (ἐπίσης Λευκοχώρι) Γορτυνίας ἐπειδή καὶ αὐτοὶ ἔχουν μυστική ἐπαγγελματική γλώσσα, τά «μπολιάρικα»³⁴.

Συμπληρώνοντας τίς μαστόρικες ἔξειδικευσίες ὑπογραμμίζουμε δτι Ἡπειρῶτες καὶ Μακεδόνες είναι οἱ κύριοι οἰκοδόμοι ὅλων τῶν ἀστικῶν κέντρων στήν Πελοπόννησο, καὶ δτι Ἡπειρῶτες μαστόροι καὶ τηνιακοί μαρμαράδες οἱ δημιουργοί τῶν πιό πολλῶν καμπαναριῶν³⁵, οἱ τελευταῖοι ίδιαίτερα τῶν μαρμαρένιων.

- 10) Κοντά σ' ὅλα αὐτά τά γνωστά καὶ ἐντοπισμένα ἐργαστήρια παρουσιάζονται καὶ δυό διαφορετικές περιπτώσεις.

a. Στήν Κορινθία ὅπου κυριαρχοῦν οἱ «βαρβαρίτες» μαστόροι τελευταῖα ἀκουσα ἀόριστα καὶ γιά κραβαρίτες χτιστάδες. Ἡ εἰδηστή πού μεταφέρω μέ ἐπιφύλαξη θέλει ἔρευνα γιατί ἀπό τό 'να μέρος «βαρβαρίτες» μαστόροι μοῦ εἴπαν δτι αὐτούς προσονομάζουν ἔτσι σκωπικά, ἄλλα κάποιος ἄλλος κάτοικος τῆς Κορινθίας μοῦ μίλησε καὶ γιά μαστόρους πέρα ἀπό τόν Ἐπαχτό.

β. Ἡ δεύτερη περίπτωση: Πρόκειται γιά μιά — ἄς ποῦμε — μυστηριώδη ὁμάδα μαστόρων τούς «Κιούσηδες» ἥ «Τσούσηδες» καὶ «Τσούχτηδες».

"Οταν αὐτούς τούς ἄκοῦς στή Ν. Πελοπόννησο μπορεῖς νά τούς ταυτίσεις μέ τούς Λαγκαδιανούς, πού ἔχορμοῦν ἀπό τό κέντρο τοῦ Μωριᾶ. "Αν ρωτήσεις ἐκεὶ γιά «Τσούσηδες» θά σοῦ ποῦν δτι αὐτοὶ είναι Καλαβρυτινοί. Οἱ τελευταῖοι πάλι μέ τή σειρά τους δέν ταυτίζουν τόν ἔαυτό τους μέ τούς Τσούσηδες. Στά μέρη τῶν Πατρῶν ἔλεγαν «Τσούσηδες» κι αὐτούς πού ἔρχονταν ἀπό τή Δωρίδα, ισως καὶ Αιτωλοακαρνανία. "Ωστε βαθμιαῖα πηγαίνουμε ὅλο καὶ πιό βόρεια. 'Η ἔρευνα τελικά ἔδειξε δτι οἱ «Τσούσηδες» ἦταν δασοκόποι καὶ «σκιζάδες»: κόβαν δέντρα καὶ σκίζαν τούς κορμούς τους καὶ δτι ἔρχονταν ἀπό τή Β. 'Ελλάδα. Είχαν κι αὐτοὶ τό μυστικό γλωσσάρι τους³⁶. 'Άλλα είναι χαρακτηριστικό δτι κι αὐτός δ Μανόλης Τριανταφυλλίδης μελετώντας τό ίδιωμα τους δέ γνωρίζει ἀν προέρχονται ἀπό τήν "Ἡπειρο ἥ τή Μακεδονία. Δυο ἐπώνυμες περιπτώσεις στήν 'Αρκαδία πού ἀντιμετώπισε αὐτή ἐδῶ ἥ ἔρευνα ἔξακριβώθηκε δτι προέρχονται ἀπό τή Β. "Ἡπειρο.

11. Τό ὄλικό δέν ἔχαντλεῖται μ' αὐτά καὶ μπορούσαμε πολλά νά προσθέσουμε, ὅπως γιά τή συγκρότησή τους, τά οἰκονομικά τους, τά ταξίδια τους, τόν τρόπο πού ζούσανε, τήν δρολογία τους, τήν ἀξιολόγησή τους καθώς καὶ τή σύγκριση μεταξύ τους.

'Εξάλλου — καὶ αὐτό είναι σπουδαῖο — πολλά προβλήματα ἔχουν ἀκόμα νά ἔρευνηθοῦν. 'Εκτός ἀπό τά χρονικά ζητήματα καὶ τά ίστορικά πλαίσια, πρέπει νά ἀνιχνευθοῦν μέ λεπτομέρειες οἱ τόποι-ἀφετηρίες καὶ διαδρομές τῶν «μπλουκιῶν», τά σχετικά μέ τίς ίστορικές καταβολές καὶ τή γέννηση τῶν θεσμῶν συγκρότησής τους, οἱ ἀλληλεπιδράσεις καὶ ἀκόμα εἰδικότερα προσωπογραφικά θέματα κ.ἄ. καὶ ἀμεσότερη ἐπαφή.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Τά βασικά πορίσματα τῆς μέχρι τό 1975 ἔρευνας είχαν παρουσιάστει σέ μιά ὁμιλία μου στήν

Πολυτεχνική Σχολή Πατρῶν στής 5 Μαΐου 1976 μετά ἀπό πρόσκληση τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ κοσμή-

- τορα κ. Γ. Κοκκινάκη. Τούς εύχαριστώ και τούς βεβαιώνω ότι ή συζήτηση πού ἀκολούθησε ἐκείνη τήν ἀνακοίνωση προκάλεσε σημαντικά ἐρεθίσματα γιά παραπέρα ἀποδοτική ἔρευνα.
2. *Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος*, Τά 'Ορλωφικά, ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Ἐπανάστασις τοῦ 1770 καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς. (Διδακτορική διατριβή Πανεπ. Ἀθηνῶν). 'Ἐν Ἀθήναις, 1967 («Μνημοσύνη», Παράρτημα ἀριθ. 1).
 3. *Κωστής Μοσκάφης*, Η Ἐθνική καὶ Κοινωνική Συνείδηση στήν Ἑλλάδα, 1830-1909: Ἰδεολογία τοῦ μεταπρατικοῦ χώρου, Ἰστορική μελέτη (1972), Ἀθήναις: «Ολόκλ., 1974.
 4. Γενικά γιά τήν περίοδο: *Μιχαὴλ Β. Σακελλαρίου*, Η Πελοπόννησος κατά τήν δευτέραν Τουρκοκρατίαν, 1715-1821 (Texte und Forschungen zur Byzantinisch - Neugriechischen Philologie, Hefte z.d. «Byzantinisch - Neugriechischen Jahrbüchern» Nr. 33), Athen, 1939. 'Ανατύπωση ἀπό τίς ἐκδόσεις «Ἐρμῆς», Ἀθήνα 1978.
 5. *Νῖκος Γ. Σβυρᾶνος*, Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἰστορίας. Βιβλιογραφικός δόγματος Σπύρου I. Ἀσδραχᾶ, Ἰστορική Βιβλιοθήκη. (1972: τίτλος πρωτοτύπου: *Histoire de la Grèce Moderne* Presses Universitaires de France. Μετάφραση Αἰκατερίνης Ἀσδραχᾶ). Ἀθήναις: «Ἐκδ. «Θεμέλιο», 1976, σ. 51 (ἀπ' ὅπου τὸ ἀπόστασμα).
 - *Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος*; Ἰστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ: (τόμος Δ') Τουρκοκρατία 1669-1812. Ἡ οἰκονομικὴ ἄνδος καὶ ὁ φωτισμός τοῦ Ἐθνους. Θεσσαλονίκη (ἐκδ. συγγραφέα);, 1973, ἰδιαίτερα ἀπό σελ. 157.
 - 5a. *Κ. Θ. Δημαρᾶς*, Νεοελληνικός Διαφωτισμός (Νεοελληνικά Μελετήματα, 2). Ἀθήναις: ἔκδ. «Ἐρμῆς», 1977.
 6. Γενικά γιά τήν περίοδο: *Θάνος Δ. Κριμπᾶς*, Η Ἐνετοκρατούμενη Πελοπόννησος, 1685-1715. «Πελοποννησιακά», A' (1956), σ. 315 κπ.
 7. Γιά τά ἐπαγγελματικά μυστικά «μαστόρικα» γλωσσάρια βλ. βιβλιογραφία:
 - *Γεώργιος Αἰκατερίνης*, Η συνθηματική γλώσσα τῶν κτιστῶν τοῦ Ρεκουνίου (Λευκοχώριον) Γορτυνίας στά «Γορτυνιακά», A' (1972), σσ. 106-123, ὅπου στίς σσ. 112-115 σχετική βιβλιογραφία.
 - *Καλ. Παπαθανάση - Μουσιοπόύλου*, Συνθηματικές γλῶσσες, Ἐθνολογικές καὶ κοινωνικές ἐπιπτώσεις. Βλ. A' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου ("Ηπειρος - Μακεδονία - Θράκη") 28-30 Ἀπριλίου 1976. Πρακτικά ("Ιδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθ. 179), Θεσσαλονίκη, 1977, σσ. 265-283, ὅπου στίς σσ. 279-281 ἰδιαίτερη σχετική βιβλιογραφία.
 - Βλ. καὶ σημ. 10.
 8. 'Ο Σιάθης Τσοτσωρός, Τρίπολη, στή διδακτορική του διατριβή πού ἐτοιμάζει γιά τήν ἐξέλιξη τῶν δρεινῶν οἰκισμῶν τῆς Γορτυνίας/' Αρκαδίας στό 180 αἱ. μᾶς βεβαιώνει γιά σημαντική κινητικότητα τῆς ἐποχῆς.
 9. Γιά τή διατύπωση τῶν ἀπόψεων αὐτῶν βασική στάθηκε ἡ ἐμπειρία ἀπό τήν ἔρευνα (ὅπωσδήποτε συστηματική, ὅσο κι ἄν ἡταν γρήγορη) τοῦ πελοποννησιακοῦ χώρου στά χρόνια 1973-1975. Βλ. 'Αργ. Πετρονάτης / Μ. Καβάγια, Πελοπόννησος / Νότια Ἐπτάνησα: οἱ Παραδοσιακοί Οἰκισμοί τοις. Τελική 'Εκθεση Μελέτης Ἐντοπισμοῦ καὶ Καταγραφῆς Ἀξιολόγων Οἰκισμῶν (πρός τή Διεύθυνση Προγραμματισμοῦ καὶ Μελετῶν τοῦ 'Υπουργείου 'Εσωτερικῶν). Ἀθήναις: φωτοτυπημένη δακτυλόγραφη ἔκδοση ἀπό τό γραφείο μελετῶν» «Ἀρκαδία II». 1975.
 - Από τότε συνεχίζεται ἀδιάκοπα ἡ σχετική ἔρευνα.
 - Στή γνώση τῶν τοπικῶν οἰκοδομικῶν ἐργαστηρίων πού ἀπαρτίζανε οἱ Ἡπειρῶτες, Λαγκαδι(α)-νοί καὶ «Βαρβαρίτες» μαστόροι (βλ. στήν παραπάνω ἐργασία σσ. 72-73) προστέθηκε ἀπέραντο νέο ὑλικό, ἀναδείχτηκαν οἱ Μακεδόνες μαστόροι σέ «τοπικό οἰκοδομικό ἐργαστήριο» μεγάλης δραστηριότητας καὶ στήν ὑπαίθρῳ, γιά τοὺς Μανιάτες «πετροφάους» ἀποκαλύφτηκαν ἀγνωστες πυχές ἔξαιρετικῆς καλλιτεχνικῆς ἐπίδοσης, κωδικοποιήθηκαν οἱ γνώσεις γιά τοὺς «Κιούστηδες» γνωρίσαμε τοὺς Τηνιακούς μαρμάρους. Τέλος ἀναγνωρίστηκε ἔνα «νέο τοπικό οἰκοδομικό ἐργαστήριο», οἱ Σπετσιώτες μαστόροι, καθὼς καὶ σημαντικά πράγματα γιά τή σχετική δραστηριότητα στήν ἐπαρχία Ἐπιδαύρου Λιμνηρᾶς. Ωστόσο πηγή ἐρεθισμάτων καὶ δρμητήριο αὐτῆς τῆς μελέτης, ὅπως καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἔρευνας στάθηκε ἐκείνη ἡ ἀρχική ἀνερεύνηση τοῦ πελοποννησιακοῦ χώρου.
 10. Βιβλιογραφία γιά τή «μαστόρικη» γλώσσα τοὺς, βλ. σημ. 7 (Παπαθανάση) καὶ Σταῦρος Ματθ. Γκατσόπουλος, Τά Κουδαρίτικα. «Ἡπειρωτική 'Εστία», KZ' (1978), τεῦχος 317-318, σσ. 832-842.
 11. Τά σημαντικότερα δημοσιεύματα γι' αὐτούς είναι τοῦ Χρ. Γ. Κωνσταντινόπουλου, Οἱ διάδοχοι τῶν Λαγκαδινῶν, ἐφημερίδα «Φωνή τῆς Ἀρκαδίας» 1 'Ιουνίου 1962, τοῦ ὕδιου «Οἱ Καλαβρυτίνοι μαστόροι», «Ἐπετηρίς τῶν Καλαβρύτων», Περιοδική ἔκδοση τῆς Παγκαλαβρυτινῆς 'Ενόσεως, 'Αθήναις, τεῦχος 40 (1972) σσ. 111-122, τοῦ ὕδιου, Καλαβρυτίνοι μαστόροι στήν περίοδο τῆς 'Επανάστασεως τοῦ 1821, στήν ἐφημερίδα «Ἄζανιάς» (Ἐτος); 3, ἀριθ. φύλλου 20 τῆς 28 'Ιανουαρίου 1973, σ.2.
 12. Κωνσταντινόπουλος (1972) δ.π. (= βλ. προηγούμενη σημ. 11) σσ. 114-115.
 13. Στόν Κώδικα Μονῆς Αίμυναλῶν ὑπ' ἀριθ. 146: αὐγῆ (=1798) 'Απριλίου κυ'. 'Ηλθεν ὁ μαστρο-

- ‘Αθανάσιος Αγιοβαρβαρίτης, καὶ ἐγράφθη εἰς τὴν Ἱερὰ Ἐκφύγησιν...» σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση Ἰωάννας Γιανναρόπουλον, Ποικίλα σημειώματα ἐκ Γορτυνιακῶν κτητορικῶν κωδίκων στά «Γορτυνιακά Α'» (1972) σσ. 303-400, ἰδιαίτερα σ. 361, ἀριθ. 490 (=φ.6α).
- Εὐχαριστῶ τὸ φίλο Στάθη Τσοτσωρό γιά τὴν παραπομπή.
14. *Μανόλης Τριανταφυλλίδης*, ‘Ἐλληνικές συνθηματικές γλώσσες’, Απαντα, τόμ. Β'. Θεσσαλονίκη: Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ἰνστιτούτον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1963, σσ. 299-320, ἰδιαίτερα σ. 306.
- *Νικόλαος Μουτσόπουλος*, Κουδαραῖοι Μακεδόνες καὶ Ἡπειρώτες Μαστορεῖ: Οἱ πρόδρομοι τῶν πρώτων Ἐλλήνων τεχνικῶν ἐπιστημόνων στὴν ἔκδοση: Πρῶτοι Ἐλληνες Τεχνικοὶ Ἐπιστήμονες περιόδου Ἀπελευθέρωσης (γενική ἐπιμέλεια... Παῦλος Κυριαζῆς), Ἀθῆνα: ΤΕΕ, 1976, σσ. 353-433 καὶ 449-453 (=οἱ σημειώσεις), ἰδιαίτερα σελ. 360 καὶ σημ. 51 (=παραπομπή στὸν Τριανταφυλλίδη, ὅ.π.).
15. *Κυριότερη ἐργασία: Χρῆστος Γ. Κωνσταντίνοπουλος*, Οἱ Λαγκαδιανοὶ μαστόροι. Ἰστορικολαογραφική μελέτη, Ἀθῆνα: (ἔκδοσ. συγγραφέα), 1970.
- ‘Ἐπιτόπια ἐρευνα ἔκανε καὶ σχετική ἀνακοίνωση στὴν “Ἐδρα Μορφολογίας καὶ Ρυθμολογίας τοῦ ΕΜΠ τὴν Πέμπτη 28 Ἀπρίλη 1977 δ σπουδαστῆς Βασίλης Ἰερείδης μὲ θέμα Λαγκάδα: ἀρχιτεκτονική καὶ πολιτιστικοὶ παράγοντες.
16. *Φοίβος Ανωγειανάκης*, Τό γενεαλογικό δέντρο ἐνός λαϊκοῦ μουσικοῦ. «Λαογραφία» ΚΘ' (1974), σ. 93-113: γιά τὸν πρωτομάστορα Λιά Δηλιγιάννη, χτίστη καὶ βιολίτζη, τέλος 18ου αἰώνα.
17. Στὸ χωρίο ‘Αγιος Λέων Ζακύνθου δικουσα τὴν 1 Νοεμβρίου 1974 ὅτι τὸν περασμένο αἰώνα χτίζανε Ἡπειρώτες καὶ Μωραΐτες· μετά χτίζαν ντόπιοι.
18. *Νίκος Α. Βέης*, ‘Ἀρκαδικά χωρικά περιπαίγματα... στὸ περιοδικό «Ἀρμονία», Γ' (1902) σσ. 89-96, 135-157, ἰδιαίτερα σ. 140.
19. *Χρ. Γ. Νικήτας*, Οἱ Λαγκαδινοὶ μαστόροι κατά τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 (ἀπό δύο ἀνέκδοτα ἔγγραφα) στὸ «Γορτυνιακόν Ἡμερολόγιον» 3 (1948) σσ. 23-26.
20. *Τριανταφυλλίδης*, ὅ.π. σ. 318.
21. Δυοῦ ἀνακοινώσεις στὸ Α' Συνέδριον Λακωνικῶν Σπουδῶν, Σπάρτη - Γύθειον 7-11 Ὁκτωβρίου 1977, ἐδόμητη συνεδρία, Τρίτη 11.10.1977, Γύθειο: α) *M. (μιχάλης) Κάσσης*, Οἱ πετροφάοι τῆς Μάνης καὶ ἡ προσφορά τους στὴ Μανιάτικη λαικὴ ἀρχιτεκτονική. β) *Άργ. Πετρονότης*, Μανιάτες μαστόροι. Θά δημοσιευτοῦν στὰ Πρακτικά τοῦ Συνεδρίου, τόμ. Β' = Περιοδ. «Λακωνικά Σπουδαία» τόμ. Ε' (1979, ἔκδοση 1980).
- ‘Ἐπίσης βλ. ἀνακοίνωση *Μιχαήλ Κάσση*, ΜαστροΓιαννακός Κισκόρας, ἔνας λαϊκός μάστορας τῆς Μεσσηνιακῆς Μάνης, στὸ Αον Τοπικόν Συνέδριον Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν, Καλαμάτα 2-4 Δεκεμβρίου 1977, Συνεδρία πρώτη: Παρασκευή 2.12. 1977.
22. Πρβλ. ἀνέκδοτη ἀνακοίνωση *Άργ. Πετρονότης*, Κωδωνοστάσια τῆς (σήμερα Μεσσηνιακῆς) Ἑξω Μάνης, στὸ ἀναφερόμενο στὴν προηγούμενη σημ. 21 Συνέδριο Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν, Συνεδρία Τετάρτη, Κυριακῆς 4.12.1977.
23. ‘Οπως διαιπιστώθηκε ἀπό τὴν ἐρευνα αὐτή, κυρίως δπως μὲ βεβαίωσε δ Δρ. κ. Δικαῖος Β. Βαγιακάκος.
24. *Χρῆστος Γ. Κωνσταντόπουλος*, Γύρω στὴ σημασία τῶν λέξεων «Τσακωνία» καὶ «Τσάκωνες» στὰ «Χρονικά τῶν Τσακώνων» Γ' (1969) σσ. 67-76, ἰδιαίτερα σ. 73 καὶ σημ. 21.
25. *Άργ. Πετρονότης*, Οἰκισμοί καὶ Ἀρχιτεκτονικά Μνημεῖα στὴν δρεινή Γορτυνία (‘Αρκαδία), Ἀθῆνα: ἐκδ. Τ.Ε.Ε. 1975, σ.63, παράγρ. 100, σημ. 221-227.
26. Θανάσης Κωστάκης, Σύντομη γραμματική τῆς Τσακωνικῆς Διαλέκτου. Ἀθῆνα 1951.
- Θάνος Κ. Βαγενᾶς, ‘Ιστορικά Τσακωνίδες καὶ Λεωνίδιον. Ἀθῆνα: ἐκδ. Δήμου Λεωνίδιου, 1971, ἰδιαίτερα σ. 309 δπου γλωσσική βιβλιογραφία.
27. Πόπη Ζώρα, Οἱ βιοτσαλωτές αὐλές τῶν Σπετσῶν στὸ περιοδ. «Ζυγός» τεῦχ. 70 τοῦ 1961, σσ. 23-30.
28. *Βλ. Ν. Μουτσόπουλος* (1976), ὅ.π. (σημ. 14).
29. ‘Ο ίδιος, ὅ.π.
30. *Κωνσταντίνοπουλος* (1969), ὅ.π. (σημ. 24).
31. *Άργ. Πετρονότης*, ‘Ἄγιογράφοι καὶ «κονισματάδες» τῆς Μάνης. Θά δημοσιευτεῖ στὸ περιοδικό «Λακωνικαὶ Σπουδαίες» τόμ. 6 (1981);.
32. Θανάσης Κωστάκης, Οἱ γεωργατζάδες (= χτενάδες) τοῦ Κοσμᾶ καὶ ἡ γλώσσα τους. «Πελοποννησιακά» Στ' (1963-1968) ἔκδοσ. 1968, σσ. 43-91.
33. Τάκης Κανδηλᾶρος, Τό γλωσσάριον τῶν Στεμνιτσιωτῶν. «Ἀρκαδική Ἐπετηρίς» Β' (1906), σσ. 222-223.
- Άθαν. Παπαχριστοπούλου, Τρικολωνικά, ‘Ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 69-71.
- Επίσης στὸ *M. Τριανταφυλλίδη* ὅ.π. σημ. 14.
- Νάσος Συναδίνος, Τά «Μεστιτσώτικα»... [1979].
34. Γεωργ. *Αλκατερινίδης*, ‘Η συνθηματική γλώσσα τῶν κτιστῶν τοῦ Ρεκουνίου (Λευκοχωρίου) Γορτυνίας. «Γορτυνιακά», Α' (1972) σσ. 106-123, ἰδιαίτερα σσ. 107-108 καὶ 121-123.
35. *Άργ. Πετρονότης*, Πυρσογιαννίτικο Καμπαναρίο τ· ‘Αγιο-Χαραλάμπη Δημητσάνας, 1888. Περιοδικό «‘Αρμόλοι» τεῦχος 8-9 σελ. 57 — 1980.
36. *Τριανταφυλλίδης* ὅ.π. (σημ. 14).



ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Η Προοδευτική Ενωση Πυρσογιαννης συμπλήρωσε 55 χρόνια ζωής. Μιά πορεία γεμάτη άγιων και συμμετοχή στις ανάγκες και στά προβλήματα του τόπου μας. Χωρίς τό Σύλλογο δέν είναι ύπερβολή, θά 'μασταν φτωχότεροι σέ πρωτοβουλίες γιά έργα και σέ προοπτική γιά έπιθιση. Στά χρόνια πού πέρασαν δέ σταμάτησε και δέ χαλάρωσε τήν παρουσία του. Ήταν κάπι πού τό έποδίωξε μόνιμα και πού άνταποκρινόταν σ' ένα διάχυτο ή συγκεκριμένο αίτημα τών μελών του και τού κοινού γενικότερα.

Μισός αιώνας ζωής δέν είναι λίγος. Και στή ζωή του καθενός και στή ζωή ένός σωματείου. Στέκεσαι στό κρίσιμο αύτό σταυροδρόμι κι άναπολεῖς τί πέρασε κι άναλογίζεσαι τό τί θά ρθεῖ.

Τό γεγονός ότι ή δράση τής "Ενωσης προσφέρει σήμερα πλούσιο ύλικό στόν όποιοδήποτε κριτή του έργου της, τιμητή ή έπικριτή, αύτό και μόνο είναι άρκετο γιά νά μᾶς πείσει ότι αύτό πού έγινε ήταν κάπι τό έντονο κι άποφασιστικό. Και μονάχα σέ τούτη τήν προοπτική άν τή δουμε ή 55χρονη, σταθερή και ίδιως αύτοδύναμη, δχι άπλως έπιθιση άλλα θαυμαστή άνθιση τής Προοδευτικής Ενωσης, είναι ένα κατόρθωμα πού τιμάει και τά μέλη της και τόν τόπο μας.

Από τήν άπελευθέρωση τού 1912 ώς τή Μικρασιατική καταστροφή μεσολάβησαν χρόνια σκληρά γιά τήν κοινότητα. Η ένταξη τών νέων περιοχών στό έλληνικό βασίλειο προκάλεσε ρωγμή στήν παλιά διοικητική οργάνωση και κατέλυσε τήν αύτονομία τών κοινοτήτων.

Τά δεινά τού πολύχρονου πολέμου φάνηκαν στούς πρώτους μετανάστες στήν Αμερική, στή δυσκολία τών μαστόρων νά βροῦν δουλειές, στήν πολύχρονη στρατιωτική θητεία και τό σκληρό τίμημα σέ νεκρούς - κοντά στούς 15 - γιά τή μικρή μᾶς κοινωνία. Περίπου τότε άνοιγουν τά πρώτα καφενεῖα: ο Κυριάκος στόν Πάωμαχαλά (Σιουγκαράδες), οι Κοντοζησαίοι στήν Κόκα-Καρυά κι ο Κοσμάς πάνω άπ' τό Πουρταΐδικο.

Οι πρώτοι ξενιτεμένοι ρίζωσαν και στέλνουν έμβασματα. Τά μπλούκια τών μαστόρων άφήνουν τά γνωστά τους στέκια και προσανατολίζονται στίς πολιτείες τής παλιᾶς Έλλαδας και στά στρατιωτικά έργα τής Μακεδονίας. Τό όμαδικο πνεῦμα και ή οργανωτική τους δυμή ξεφτίζει καθώς φεύγοντας παίρνουν μαζί άρκετοί και τίς οικογένειές τους.

Ο χειμώνας τού 1926 σημαδεύεται άπο τήν ίδρυση τής Προοδευτικής Ενωσης. "Ένα πνεῦμα άλλαγῆς και μά πλατιά συμμετοχή μαστόρων στά κοινά χαρακτηρίζει καθοριστικά τήν έπόμενη δεκαετία. Μελετώντας προσεχτικά τίς λογοδοσίες τού Συλλόγου και τούς καταλόγους συνδρομητών τής πρώτης δύσκολης πενταετίας διαπιστώσαμε τήν άπουσία τών ντόπιων κομματαρχῶν, μπακάληδων και τών «κρατημένων οίκογενειῶν».

Οι έγρηγορες, οι πιό ξύπνιες συνειδήσεις είναι οι μαστόροι τής διασπορᾶς τών παλιοελλαδίτικων κέντρων

Ο προστάτης τού συλλόγου Νεομάρτυρας Γεώργιος ή «έξ Ιωαννίνων». Φωτογραφία άπο τό λάθαρο



(Άθήνα, Μεσολόγγι, Βορειοδυτική Πελοπόννησος και Βάλος). Άκολουθοι σέ κινητικότητα και πλαισίωση οι Αμερικανοί μετανάστες – είναι και οι πρώτοι άξιολογοι οικονομικά ένισχυτές του Συλλόγου – και οι ξενιτεμένοι τών παροικιών Σουδάν και Αιγύπτου. Και οι λίγοι έγγραμματοι του Τόπου μας συμμετέχουν ένεργητικά άπο τά πρώτα χρόνια τῆς ίδρυσης. Ξεχωρίζουν για τήν πολύτιμη προσφορά τους οι δάσκαλοι Γιώργος Ιατρίδης και Φίλιππας Παπαλαμπρίδης.

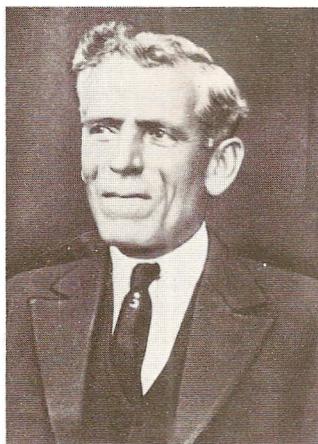
Δέν είναι τυχαίο ότι και πάλι μαστόροι στά 1912 ιδρύουν στήν Άθήνα τήν Έκπαιδευτική Αδελφότητα Πυρσόγιαννιτῶν. Οι πρώτες άνακοινώσεις τους είναι γεμάτες ένθουσιασμό και υποσχέσεις γιά τήν τουρκοκρατούμενη άκομά Πυρσόγιαννη. Άκολουθοι οι μαστόροι του Μεσολογγίου μέ τήν ίδρυση δικού τους συλλόγου πού σκοπό έχει νά βοηθήσει στά προβλήματα και στίς άναγκες του χωριού. Τό πρώτο διοικητικό συμβούλιο άπαρτίζουν οι τελευταίοι μεγάλοι πελεκάνοι τῆς πέτρας – Γιάννης Νίτσος (Δέδος), Νικόλας Χρυσάφης και Αριστείδης Παπακώστας. Οι σπουδαίες κατασκευές τους και τά σκαλιστά τζάκια του Δέδου δημοσιεύτηκαν στό βο τεῦχος μας.

Η ιστορική μνήμη – διηγεῖται ο Απόστολος Ζυλόμπης – θέλει τούς ίδρυτές του Συλλόγου νά συλλαμβά-

νουν τό δραμά της στό πατάρι τοῦ καφενείου τοῦ Κυριάκου Παπαγεωργίου στόν Πάνω-μαχαλά. Ήταν καινούριο καφενεῖο, άπό τά πρώτα, γιατί ο Κυριάκος είχε γυρίσει καζαντισμένος άπό τή Ρουμανία. Έκει ένα χειμωνιάτικο θράδυ δύο νέοι τοῦ χωριοῦ μας, ό άειμνητος Παντελής Παπανικολάου και ο ισάξιος του Δημοσθένης Γκώψης πρωτοστατούν και πασχίζουν νά κινητοποιήσουν τούς πάντες. Συναντούν πολλές δυσκολίες άλλα ή άνταπ-κριση και ού ένθουσιασμός είναι μεγαλύτερος. Ο τόπος μας είχε άναγκη άπό άνανέωση και προοδευτικές πρωτοβουλίες. Μήν ξεχνᾶμε στί θγαίναμε άπό τήν τουρκοκρατία και τό έλληνικό κράτος δέ μᾶς ἔφκαξε μέσα στά δεκαπέντε έπομενα χρόνια, μέχρι τό 1926, οὔτε ένα έργο, νά, έτσι γιά δεῖγμα. Όποιος δέν είδε και δέν έζησε τήν Πυρσόγιαννη και πήν έπαρχιά μας ως τά 1930, είναι άδύνατο νά νιώσει τί πρόοδος έγινε μέσα σέ μά γενιά, παρόλα τά δίσεχτα χρόνια πού περάσαμε στό μεταξύ. Χτίσαμε μέ τά χέρια μας και τίς συνδρομές τῶν άπανταχοῦ Πυρσόγιαννιτῶν μέσα στά 55 χρόνια τοῦ Συλλόγου έργα και έργα πού μόνο θαυμασμό μποροῦν νά προκαλέσουν. Έτσι γεννήθηκε και άνδραθήκε ή Προοδευτική Ενοση, ο κόσμος κατάλαβε τόν προορισμό της και τή συνέδραμε μέ κάθε τρόπο. Αύτά είχα νά σᾶς πᾶ γιά τό λαμπρό μας Σύλλογο.

Τό παλιό
ξενοδοχεῖο
τοῦ Συλλόγου





Αριστερά, δ Παντελής Παπανικολάου, πρώτος γενικός γραμματέας του Συλλόγου. Στό κέντρο, δ Αντώνης Δούμας, πρώτος μεγάλος ευεργέτης του Συλλόγου. Δεξιά, δ Γεώργιος Ιατρίδης, ή «ψυχή» του Συλλόγου γιά πολλά χρόνια

Θεωρήσαμε άπαραιτητο νά δημοσιεύσουμε μερικά άποσπάσματα από τίς λογοδοσίες τῆς Προοδευτικής Ενώσης γιά νά φανεῖ πιό καθαρά ή προσφορά της.

Κατά τό διαρρεῦσαν έτος δύο σπουδαία γεγονότα συνετέλεσαν ώστε παραλήλως πρός τήν ένισχυσιν διά τής έγγραφης άρκετῶν μελών νά άναδειχθή ή "Ενωσίς μας και νά φθάστε εἰς τοιούτων σημείων ώστε νά έλκύστη τήν προσοχήν πάντων. Τό έν έκ τούτων είναι αι διθεῖσαι θεατρικά παραστάσεις και τό δεύτερον, έπακλουσθον τοῦ πρώτου, αι δωρεαί τῶν κ.κ. Αντώνιου Δούμα και Μιχαήλ Ματαρᾶ.

Σκοπός διά τόν όποιον άπεφασίσθη νά διοθῶσιν αι θεατρικά παραστάσεις ήτο δχι τόσον ή ύλικη ένισχυσις τοῦ Ταμείου τῆς Ένωσεως δσον ή ήθική έξυψωσις τῶν κατοίκων τῆς Κοινότητός μας διά πολλούς τῶν όποιων τό θέατρον ήταν έντελῶς άγνωστον. Τά σχόντα τήν πρωτοβουλίαν τῆς συγκροτήσεως τοῦ θάσου φιλότιμα μέλη τής Ένωσεως άπεβλεψαν κυρίως εἰς τήν έκπολιτιστικήν έπιδρασιν τήν όποιαν άσκει τοῦτο. Τό θέατρον ήχι μόνον σήμερον όπότε ή άνθρωπότης έφθασε τό άκρον ἀωτον τῆς προόδου και τοῦ πολιτισμού, ἀλλά από τῶν παλαιοτάτων χρόνων έθεωρείτο έκ τῶν δν ούκ άνευ.

Η συγκρότησις θάσου εἰς μίαν κοινότητα από τήν όποιαν λείπουν δλα τά μέσα συναντά πολλάς δυσχερείας. Χάρις ούμως εἰς τάς εύγενεις προσπαθείας τῶν φιλοτίμων νέων σίτινες μετέσχον εἰς αὐτόν ύπερνικήθησαν δλα τά έμποδια και έπετυχεν άπολύτως τοῦ σκοπού δι' ον συνεκροτήθη. Πρός τά μέλη τοῦ θάσου έχεφράσθη η εύαρεσκεια ήμων.

Τό Διοικητικόν Συμβούλιον δέν ήτο δυνατόν νά παραβλέψῃ τό γεγονός δτι ή έπιτυχία τῶν παραστάσεων έκποτος τῶν άνωτέρω, ώφειλετο κατά μέγιστον μέρος και εἰς τήν κυρίαν Βικτωρίαν Καραγκιόζη ήτις ως είναι εἰς πάντας γνωστόν μή φεισθείσα ούδενός κόπου και ούδεμις θυσίας διά τής συμμετοχῆς τῆς εἰς τόν θίασον μέ τόν ρόλον τῆς πρωταγωνιστρίας και εἰς άμφοτέρα τά έργα «Γκόλφω» και «Έσμέ» συνετέλεσεν ού μόνον εἰς τήν έπιτυχίαν τοῦ σκοπού τῆς συγκροτήσεως τοῦ θίασου ἀλλά και εἰς τήν διά σημαντικοῦ



Η Βικτωρία και
δ Νίκος Καραγκιόζης
πού πρωταγωνίστησαν
στήν πρώτη
«Γκόλφω»



ποσοῦ ἐνίσχυσιν τοῦ Ταμείου τῆς Ἐνώσεως ἐκ δραχ. 3.500 περίου καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὴν διά πράξεως του Δωρητρίαν τῆς Ἐνώσεως.

Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω ἡθικῶν καὶ ὑλικῶν ὀφελημάτων ἄτινα ἐπέφερε τὸ θέατρον, συνετέλεσε τοῦτο εἰς τὴν ἀνάδειξιν ἐνός Μεγάλου Εὔεργετού καὶ ἔνός δωρητοῦ. Ἐνθουσιασθέντες οἱ κ.κ. Ἀντώνιος Δούμας καὶ Μιχαήλ Ματαρᾶς κατὰ τάς παραστάσεις δι' ὅσα ἔβλεπον νά συντελοῦνται ὑπό τῆς Ἐνώσεως καὶ θέλοντες νά δόσωσι μεγαλυτέραν ζωηρότηταν ἀλλά καὶ ἐνίσχυσιν διά τὴν συνέχαιν τοῦ κοινωφελοῦς ἔργου αὐτῆς, δῶρησατο ὁ μὲν κ. Ἀντώνιος Δούμας 150 δολλάρια, ἥτοι 11.220 δραχ. ὁ δέ κ. Ματαρᾶς 1000 δραχμάς. Τό δέ Διοικητικὸν Συμβούλιον, διά πράξεως αὐτοῦ ἀνεκήρυξε συμφώνως τῷ καταστατικῷ τὸν μέν κ. Ἀντώνιον Δούμαν Μέγαν Εὔεργετην τῆς Ἐνώσεως, τὸν δέ κ. Μ. Ματαράν δωρητήν αὐτῆς.

(Λογοδοσία 1927)

Ομοίως κατόπιν προσωπικῆς μας ἐπισκέψεως εἰς Βαθύλακον ἀπεφασίσθη ἡ ἐπ' αὐτοῦ κατασκευὴ λιθίνης στερεάς γεφύρας ητὶς ἔξετέθη κατόπιν πράξεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβούλιον καὶ εἰς μειοδοτικόν διαγνωσμόν, ἀλλά δυστυχός οὐδεὶς ἐργολάβος ἐδέχθη νά ἀναλάβῃ τὴν ἐργασίαν καὶ ἦτοι ἀφέθη καὶ πάλιν ὁ λάκκος ἀχαλίνωτος ἵνα συνεχίσῃ τὸ καταστρεπτικόν ἔργον του, τό τῆς διακοπῆς δηλαδή τῆς συγκοινωνίας καὶ ἐδέησε νά διανυκτερεύσουν καὶ ἐφέτος οὐκ δύλιγοι εἰς τὴν ἀντίπεραν τοῦ λάκκου ὅχθην κατὰ τὴν ἐπάνοδον των εἰς τὴν ἀγαπητὴν μας πατρίδα, ἀλλά διά τελευταῖαν φοράν, διότι θά πρέπει ἡ γέφυρα αὐτῇ νά κατασκευασθῇ τὸ ἐπόμενον ἔτος πάση θυσία.

(Λογοδοσία 1927)

Ἄλλα καὶ διά τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῆς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν εὐρισκομένης ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Κονίτσης-Πυρσογιάννης διετέθησαν δραχ. 750 περίου, καθόσον αὐτῇ είχε καταστῆ σχεδόν ἀδιάβατος.

(Λογοδοσία 1927)

Ἐκ πληροφοριῶν τάς ὁποίας ἐλάβομεν ἀλλά καὶ κατόπιν διαβεβαιώσεως τοῦ ιατροῦ τῆς Κοινότητος μας, ὅτι τό εἰς θέσιν «Γκάλινα» ἐκπηγάζον θειοῦχον ὑδωρ περιέχει ιαματικήν δύναμιν δι' ὠρισμένας παθήσεις, ἀπεφασίσθη ἡ διάθεσις κονδυλίου μέ σκοπόν ὅπως ὅχι μόνον περισυλλεγεῖ τό τοιοῦτον ὑδωρ ἀλλά καὶ ἀπομνωθῇ ἵνα μή ἀναμηνύται μετ' ἀλλών ύδατων καὶ κατεσκευάσθη κατά τοιοῦτον τρόπον ὥστε νά δύναται νά ἀνταποκρίνηται εἰς τά ἀνάγκας τοῦ Κοινοῦ.

(Λογοδοσία 1927)

Ἐπίσης ἐλήφθη φροντίς καὶ διά τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ τυμάτος «Ἀλιάγα» ἀλλά οἱ εἰδικοὶ τῶν ὁποίων τὴν γνώμην ἐζητήσαμεν, μᾶς ἀπέτρεψαν τούτου καθόσον ὡς μᾶς διεβεβαίωσαν ἔνεκα τῆς καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους εἰς ἐκεῖνο τό σημεῖον είναι ἀδύνατος ἡ ἐπιδιόρθωσις καὶ πρέπει τό τμῆμα ἐκεῖνο τῆς ὁδοῦ νά ἐγκαταλειφθῇ καὶ νά διέλθῃ ἡ ὁδός ἀνωτέρω. Τό τοιοῦτον βεβαίως είναι ἀνάτερον τῶν δυνάμεων τῆς Ἐνώσεως καὶ ἀφέθη εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβούλιον τό ὁποῖον διεθέτει πρός τοῦτο τὸν νόμον περὶ προσωπικῆς ἐργασίας.

(Λογοδοσία 1927)

Μερικά ἀπό τά μέλη του ἐφεραν τό ζήτημα αὐτό στή συνεδρίαση τῆς 8 Ιουνίου μέ τὴν εἰσήγηση νά γίνη Ξενοδοχεῖο γιά τάς ἀνάγκας τῆς Κοινότητος. Τό Συμβούλιο ἀναγνωρίζει ὅτι η Κοινότης ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἓνα Ξενοδοχεῖο γιά νά βρίσκουν στέγη τόσο οἱ ἔνοιοι διαβάτες ὅσα καὶ ἐκεῖνοι πού ἐργάζονται τίς ἡμέρες πού συνεδρίαζει ἐδῶ τό Εἰρηνοδικεῖο γιά νά μη βρίσκουν ἀφορμή γιά δίκαια παράπονα, ἀλλά ἐπειδή τό ζήτημα είναι ξεχωριστῆς σημασίας καὶ ζεφεύγει ἀπό τή δικαιοδοσία του, ἀποφάσισε τό Συμβούλιο νά τεθῇ ἐνώπιον γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελών. Γιά νά μη ματαιωθῇ ὅμως τό ἐργον ἐλέιψει χρημάτων, σέ περίπτωσι πού ή Συνέλευσις θ' ἀποφάσιζε τήν πραγματοποίησή του, ἀποφασίστηκε νά περιοριστοῦν οἱ δαπάνες αὐτή τή χρονιά στίς ἀπολύτως ἀναγκαῖες.

(Λογοδοσία 1930)

Τό δημοτικό σχολεῖο ἀποβλέπον πάντοτε στήν σπουδαϊότητα τῆς ἀναδασώσεως τῆς Κράπας ὅχι μόνο γιά λόγους ὑγείας, ἀλλά και γι' αὐτή ἀκόμα τήν υπαρξη τοῦ Χωριοῦ, φύτεψε τήν περασμένη χρονιά διάφορα φυτά στό γηγενέ μέρος ἐκεῖνο τό ὅποιο μέ τούς βράχους πού διαθέτει στέκεται ἀπειλητικό σά νά μᾶς λέη πώς πολὺ γρήγορα θαρθῇ νά μᾶς βρή στά σπίτια μας μέσα ἀν δέ λάβωμε τά μέτρα μας, ἀλλά ἐπειδή είναι κοντά στό δρόμο, τά ζῶα πού περνοῦν κάθε μέρα κατάστρεψαν τά φυτά. Γι' αὐτό ἀποφασίσαμε νά φραχτῇ μέ σύρμα ὅλο τό μέρος παράλληλα μέ τό δρόμο ὥστε νά μη μπαίνουν τά ζῶα.

(Λογοδοσία 1930)

Ἐνῶ δηλοι ἔχουμε πλέξει τόσα δύνειρα καὶ ἔχουμε στηρίξη τόσες ἐλπίδες στήν Ἐνώση, παρουσιάζονται ἐλάχιστοι εύτυχῶν - τό τονίζω αὐτό - οἱ ὅποιοι φαίνεται ὅτι δέν ἔχουν δλλή δουσιεύαι ἀπό τοῦ νά συκοφαντοῦν τό ἐργο τῆς Ἐνώσεως κι' ὅλα νά τά βλέπουν σκοτεινά. Γι' αὐτούς οὔτε θά κάνωμε κάν λόγο ἀλλά τό κάνωμε μόνο καὶ μόνο γιά νά προφυλάξω μερικούς οἱ ὅποιοι μέ τήν εύποτιστα τους δίνουν πίστη στά λεγόμενα ὑπό τούτων καὶ ἔται γίνονται πρόξενοι ἀνυπολογίστων κακῶν χωρίς νά λαμβάνουν ὑπ' ὅψιν τους ὅτι προξενοῦν τή χειρίστη ἐντύπωση σ' ἐκείνους οἱ ὅποιοι, ἐνῶ δέν ἔχουν οὔτε ίδεαν τοῦ χωριοῦ, γιατί ἀλλοι λείπουν ὅλη τους τή ζωή, ἀλλοι δέ γεννήθηκαν σέ ξένους τόπους, ἐν τούτοις είναι προθυμότατοι νά συνεισφέρουν πάντοτε τόν ὅβολό τους καὶ μετ' ἔχαριστήσεως μαθαίνουν γιά κάθε πρόσδοτο πού γίνεται στή γενετέρια τῶν γονέων τους. Κι' αὐτό τό ἀναφέρω ὅδω γιά μεγάλη τους τιμή καὶ ἐπανί. Καθένας μπορεῖ νά μη μένη εύχαριστημένος ἀπό τόν τρόπο πού διαχειρίζεται τό Συμβούλιο τά τῆς Ἐνώσεως, ἀλλά αὐτά ἔξετάζονται ἐδῶ μέσα κι' ὅχι στούς δρόμους.

Ολοι είμαστε βιοπαλαισταὶ καὶ αἰσθανόμαστε τά ἐπακόλουθα τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, πού περνοῦμε. Ἄλλα ἀπό τό σημεῖο αὐτό ώς τήν πλήρη ἀδιαφορία πού παρατηρεῖται σέ μερικούς είναι μεγάλη ἀπόσταση καὶ πολλοὶ τρόποι ὑπάρχουν γιά νά ἐκπληρώσῃ κανείς τίς ύποχρεώσεις του. Τό πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπό τή θέληση.

(Λογοδοσία 1930)

Δέν παραλείπω νά εύχαριστήσω μπροστά στή Συνέλευση τόν κ. Νικόλαον Βαζούκην ὁ ὅποιος χωρίς κανένα συμφέρον καὶ ίσως μέ ζημία του, παραχώρησε τό κατάστημά του γιά γραφεῖο

τῆς Ἔνωσεως ἐπί 7 μῆνες ὅταν ὁ ιδιοκτήτης τοῦ πρώτου γραφείου μᾶς ἔβγαζε καὶ δέν εἶχαμε ποῦ νά καταφύγουμε.

(Λογοδοσία 1930)

‘Απ’ ὅλες ὅμως τίς κατευθύνσεις προτιμήθηκε ἑκείνη πού ὀδηγεῖ στὸ πράσινο δῆλο. στὴν ἀναδάσωση τῶν πέριξ τοῦ χωριοῦ γυμνῶν μερῶν καὶ τὸν ἔξεγενισμό τῶν ἀγρίων καὶ ἡμέρων καρποφόρων δέντρων πού βρίσκονται μέσα στὴν περιφέρεια τῶν καλλιεργουμένων κτημάτων τοῦ χωριοῦ. Τά καλά πού θά προκύψουν ἀπό τὴν πραγματικότητα τῶν ἀνωτέρω σὲ κανένα δέν είναι ἄγνωστα. Μέ τὴν ἀναδάσωση τῶν γυμνῶν μερῶν θά καλλιεργέσθω πολὺ ἡ ύγιεινὴ κατάσταση τοῦ Χωριοῦ. Μέ τὸν ἔξεγενισμό τῶν καρποφόρων δέντρων θάχωμε καλλίτερη ἑσσεδιά καρπῶν καὶ ἀπό ἀπόψεως ποιεῦ καὶ ἀπό ἀπόψεως ποσοῦ ἡ ὁποίᾳ θάχῃ ὡς συνέπεια καὶ τὴν ἀνάλογη οἰκονομικὴ μας ἐνίσχυση. Ἀπό τὴν ἀρχὴ αὐτῆς ὅρμάμενοι συνήλθαμε σὲ συνεδρίαση γιὰ νά λάβωμε σχετικές ἀποφάσεις. “Υστερα ἀπό λεπτομερῆ συζήτηση ἀποφασίσαμε νά μοιραστῆ δῆλη καὶ καλλιεργημένη ἑκτασὶς τοῦ Χωριοῦ σὲ τμήματα καὶ κάθε χρόνο ἡ κατά διετία νά ἐμβολιάζωνται ἀπό ἀνθρώπους ειδικούς τά δέντρα ἄγρια καὶ ἡμερα ἐνός τμήματος, καὶ τοῦτο γιά νά μή φέρωμε προσκόμματα στὶς ἄλλες ἀνάγκες τῆς Κοινότητος. Τό τμῆμα ἑκείνο θά κηρυχτῇ ἀναδασωτέο καὶ στὴν ἀνάγκη μπορεῖ νά διορίζηται ἀπό τὴν “Ἐνωση ἔνας φύλακας τὸν καιρό πού θά βόσκουν τά ζῶα στά ἄλλα κτήματα γιά νά μή μπαίνουν στά ἀπαγορευμένο μέρος καὶ καταστρέφουν τά τρυφερά βλαστάρια. “Οταν τά νέα φυτά μεγαλώσουν καὶ δέν ἔχουν πλέον ἀνάγκη ἀπό τά ζῶα, θά γίνη ὡς ἐμβολιασμός σὲ ἄλλο τμῆμα καὶ οὕτω καθεξῆς.

(Λογοδοσία 1930)

Ἐπίστης συνεννοηθήκαμε μέ τὸν κ. Πρόεδρο τώρα τό χειμῶνα πού δέ λείπουν τά χέρια νά γίνη ἐκακαφή καὶ ισοπέδωσις διά προσωπικῆς ἐργασίας τοῦ παλαιοῦ νεκροταφείου γύρω ἀπό τὸν “Ἄγ. Νικόλαο μέσα στὸ ὅποιο θά φυτευτοῦν διάφορα δέντρα καὶ ἔτοι νά γίνη ἔνας κῆπος ὥραιος, στόλισμα τοῦ Χωριοῦ μας.

(Λογοδοσία 1930)

Κατά τό διάστημα τοῦτο συνεκλήθησαν κατόπιν αιτήσεων δύο ἑκτακτοὶ συνελεύσεις. Ἡ πρώτη συνεκλήθη μέ σκοπὸν ἵνα ἡ “Ἐνωσις ἀληθὴ ἀρωγός εἰς τὴν Κοινότητα διά τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ μέλλοντος νά χρησιμεύσῃ ὡς Μόνιμον Ταχυδρομικό Γραφεῖον, οἰκήματος, καὶ ἔξουσιοδοτήθη τό Συμβούλιο ἵνα χρηγήση εἰς τὴν Κοινότητα ὡς δάνειον δροχιαὶ δισχίλιαι αἴτινες καὶ ἕδρόθησαν.

Ἡ δευτέρα Συνέλευσις συνεκλήθη ἵνα χρηγήση ἔτερον δάνειον εἰς τὴν “Ἐπιτροπήν ἡτὶς συνεστήθη καὶ ἀνέλαβε νά λύσῃ τό ζῆτημα τῆς ἐγκαταστάσεως ἐνταῦθα μονίμου Ἰατροῦ καὶ κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Συνέλευσεως ἔχοργήθη καὶ τό ποσόν τῶν πέντε χιλιάδων δραχμῶν μέ τὴν ὑπόσχεσιν νά ἐπιστραφῆ τοῦτο ειδίκες ὡς ἡθελε καταβληθῆ ἐν μέροις ἐκείνων τῶν οἰκογενειῶν αἱ ὅποιαι ἐνεγράφησαν ὡς συνδρομηταί.

Ἡ χρηματοδότησις καὶ τῶν δύο ὡς ἀνω ἔργων, ιδίως δέ τοῦ Ἰατροῦ, δίδει τό δικαίωμα εἰς τὴν “Ἐνωσιν νά ὑπερηφανεύεται ὅτι ἐπούλωσε μίαν μεγάλην πληγήν τῆς Κοινότητος, καθόσον εἰς τό ἔξης θά ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσιν της μόνιμον



Τρία ἀπό τά ἔργα τοῦ Συλλόγου: Πάνω, τό Ταχυδρομεῖο, στή μέση ἡ βρύση τοῦ Γκουμπέ καὶ κάτω τό Ἰατρεῖο

Ιατρόν, ἐνδια τό θάχη καταδικασμένοι εἰς θάνατον, ἀφοῦ εύρισκόμεθα εἰς τὴν διάθεσιν τῶν διαφόρων ἐπιδημιῶν καὶ νόσων, καὶ ἀμφιβάλλω ἂν θά εύρεθῇ κανεῖς νά υπότιμηση τὴν σπουδαίαν ταύτην ὑπηρεσίαν ἢν προσέφερεν ἡ “Ἐνωσις εἰς τὴν Κοινότητα.

(Λογοδοσία 1935)

“Εφυγε ὁ μάστορας Σταῦρος Τσούθαλης

Αύτά τά λίγα λόγια ἀς είναι ἔνας τελευταῖς χαιρετισμός στό μάστορα Σταῦρο Τσούθαλη. Φίλος ἀγαπημένος, περπάτησε μαζί μας στίς πρώτες ἀγωνίες τοῦ περιοδικοῦ πάσχισε δόσο κανένας μας γράφοντας καὶ συγκεντρώνοντας φωτογραφίες, κιτάπια, κείμενα καὶ λιθανάγλυφα. “Ἐνα τμῆμα τοῦ μουσείου τῶν μαστόρων είναι συγκεντρωμένο μέ στοργή καὶ γνώση ἀπό τά δικά του χέρια. Ζωντανός καὶ εὐαίσθητος μεράκλωνε καὶ μεθοῦσε στίς χαρές, στά γλέντια καὶ στά ὄραμάτα μας. Ὁ λόγος του στάθηκε αἰχμῆρός καὶ πανάκριβος σέ ούσια. Τό ΑΡΜΟΛΟΪ ράγισε χάνοντας ἔνα κομμάτι ἀπ' τήν καρδιά του. Λίγοι ἐφυγαν ἀπό τὸν κόσμο αὐτό τόσο ἀγαπημένοι.

Μονάκριθε φίλε καληγύχτα. Ἄς ἀλαφράνουν τὸν ὑπνο σου τά λουλούδια καὶ τά πετούμενα τοῦ Τραχελάρη.

B. Τζ.

Τό ξενοδοχεῖο - ἐστιατόριο τῆς Πυρσόγιαννης



Διεύθυνση: Θεοφάνης Εύθυμιου τηλ. 0655 - 31297

Τό ξενοδοχεῖο τῆς Πυρσόγιαννης είναι τό καύχημα τῆς ἐπαρχίας μας! Ὁ-λοκαίνουργιο, μέ σλες τίς σύγχρονες προδιαγραφές, δεσπόζει στήν κεντρική πλατεία τοῦ χωριοῦ, κυριολεκτικά πνιγμένο ἀπό τά κλωνάρια τοῦ αιωνόβιου πλάτανου.

“Οπως ξέρουμε χτίστηκε μέ κόπους καὶ οικονομικές ἐνισχύσεις ὅλων τῶν Πυρσογιαννιτῶν, ντόπων καὶ ξενητεμένων.

Ἡ σημασία του σήμερα είναι ιδιαίτερα καθοριστική γιά τή ζωή τοῦ χωριοῦ μας. Ὁ Σύλλογος τῆς Προοδευτικής Ενώσεως

σέ συνεργασία μέ τόν καινούργιο ἐνοικαστή πρέπει νά ἀξιοποιήσουν τίς δυνατότητες πού ἔχασφαλίζει ἡ μεγάλη κίνηση τοῦ ἐθνικοῦ δρόμου καὶ τό ἀναπτυσσόμενο ἐνδιαφέρον τῆς περιοχῆς.

Προτείνουμε νά βοηθήσουμε κι ἐμεῖς σέ μά πισ συστηματική καὶ ἐκτεταμένη διαφήμιση μέσα ἀπό ταξιδιωτικά πρακτορεῖα καὶ ἐφημερίδες.

Οι ἐπαγγελματίες πού ζοῦν στό χωριό ἔχουν ἀνάγκη, δόσο ποτέ ἄλλοτε, τήν ἐμπρακτη βοήθειά μας.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ

“Εργα πού ἐκτελέστηκαν ἀπό τήν Προοδευτική Ενώση (περίοδος 1980)

Ἐπισκευή ὑπονόμων ἀπό τό ξενοδοχεῖο ἔως τά ΤΕΑ	δρχ.	25.000
Ἐπισκευή ἀστυνομικοῦ τμήματος. Ἀντικαταστάθηκαν παράθυρα, γρίλιες, πόρτες καὶ κατασκευάστηκε πειθαρχεῖο	δρχ.	85.000
Συντήρηση ιατρείου	δρχ.	15.000
Συντήρηση ταχιδρομικοῦ γραφείου καὶ ἐπισκευή ὑπογείου ..	δρχ.	23.500
Ἐπισκευή τοίχων ἀντιστρίξεως καὶ καλντερίμια	δρχ.	14.500
Συντήρηση ὑδρευτικοῦ δικτύου	δρχ.	8.500
Καθαρισμός κοινοτικῶν δρόμων	δρχ.	10.000
Κοινοτικός φωτισμός	δρχ.	16.000
Διάφορα βοηθήματα	δρχ.	5.000

Ὁ Σύλλογος μέσα στό φινόπωρο προγραμμάτισε τήν πλακόστρωση τῆς πλατείας τοῦ ξενοδοχείου μέ παλιά πλάκα σέ βουτηχτό ταινέντο καθώς καὶ τήν τοποθέτηση πέτρινης κουπάνας μέ ύδραυλική καὶ ἀποχετευτική ἐγκατάστα-

ση.

Ἴδιαίτερα πρέπει νά εὐχαριστήσουμε τόν πελεκάνο θύμιο Βαταικαλή πού προσφέρθηκε ἀφιλοκερδῶς νά πελεκήσει καὶ νά τοποθετήσει τζάκι στή μεγάλη αίθουσα τοῦ ξενοδοχείου.



Η Πυρσόγιαννη κινδυνεύει νά γίνει άγνωριστη από τήν άπρογραμμάτιστη ταιμεντόστρωση τῶν παλιών καλντεριμῶν. Οι διοικοῦντες τοῦ χωριοῦ μας, στό σύνολό τους μαστόροι, ξέχασαν τά μεράκια τῆς παλιᾶς τους τέχνης. Κανένας δέν σημάνει σεμνότερη χρήση τοῦ ταιμεντού, κανένας δέ σκεφτηκε νά διατηρηθοῦν μερικά παλιά καλντερίμα, έκπληκτικά δείγματα τῆς πυρσογιαννίτικης τέχνης.

Δέν γκρινιάζουμε χωρίς λόγο. Συμφωνήσαμε καὶ ἐπικράτησαμε τήν ταιμεντόστρωση καὶ διαπλάτυνση τῶν βασικῶν δρόμων ἔστω κι ἄν καταστρέψονται τά καλντερίμα. Ἐτοι ἀξιώθηκε κάθε σπίτι νά ἔχει μπροστά στήν πόρτα του τό φορτηγό με τά ύλικά ἐπισκευής, ξύλα, ἐμπορεύματα καὶ ὅτι ἀλλο χρειάζεται. Τό χωριό κυριολεκτικά μεταμορφώθηκε ἀπό τίς καινούριες κατασκευές κι ἀπό τίς ἐπισκευές τῶν παλιών σπιτῶν. Οι γερόντοι ἀνάκουφιστηκαν γιατί ἔχασαν τη δυνατότητα νά χουν τό γιατρό στό σπίτι τους μέ ἔνα τηλέφωνο στά ταξι τῆς Κόνιτσας.

Τί νόμημα δῆμως είχε νά καταστραφοῦν τά καλντερίμα τοῦ Μήτου Τσέμπα, τοῦ Μπλούση καὶ τοῦ Παπαχρήστου ἀπό τή μεριά τοῦ Λίνα;

Πρός θεοῦ, βάλτε λίγο φρένο. Ἀντισταθεῖτε στήν ύπερβολική χρήση τοῦ ταιμέντου καὶ ἔκει μάλιστα πού δέν ὑπηρετεῖ κανέναν. Σήμερα τό ταιμεντό, τό γυαλί, τά ταιμεντόλιμα εἴτε τό θέλουμε, εἴτε δχι είναι ἀπαραίτητα ύλικά γιά τίς



Ἄς το προσέξουμε

νονται στό χωριό μας. Μπράβο μας καὶ μέ το παραπάνω. Ἀλλά οι καταστροφές πού προκαλέσαμε στά μνημεῖ μας είναι ἀνεπανόρθωτες. Πλακοστρώσαμε μέ ἄσπρες βιομηχανικές πλάκες τόν αὐλόγυρο τοῦ "Αη-Νικόλα, περιφράξαμε μέ ταιμεντόλιθους τόν ίδιο αὐλόγυρο καὶ ἔται μετατρέψαμε μιά μοναδική ἐκκλησια σέ τόπο ἀποστροφῆς. Περιφράξαμε τόν αὐλόγυρο τοῦ Ἀγιάρη μέ ταιμεντόλιθους καὶ κυκλιδώματα, φορτωθήκαμε δυό ἀκαλαίσθητα μαρμάρινα μνημεῖα καὶ κάναμε φυλακή τό καλύτερο ἀγάντι τοῦ χωριοῦ μας.

Κάποτε πρέπει νά συνέλθουμε, νά βάλουμε μυαλό, νά νοιαστοῦμε γιά τήν ὁμοφιά τοῦ τόπου μας. Καὶ τότε νά ἀρχίσουμε νά ἔχαλωνομε τίς πλάκες τοῦ 'Αη-Νικόλα. Τά διοικητικά συμβούλια ἐπιβάλλεται νά προγραμματίζουν σωστά, νά ωρτανε, νά συζητήνε καὶ μέ κανέναν ἀρμοδιότερο. Δεκτές καὶ ἄγιες οι δωρεές γιά ἔργα ἀλλά τά σχέδια καὶ τά ύλικα καλό είναι νά προσαρμόζονται στήν αἰσθητική τοῦ τόπου. Ἐδώ η Προοδευτική Ενωση πρέπει νά κάνει ἀρχή καὶ καθηκον της τή διατήρηση. Είναι πρός τιμήν τοῦ προέδρου Χρήστου Παπανικολάου πού σκέφτηκε καὶ πρότεινε πλακόστρωση μέ παλιές πλάκες στόν αὐλόγυρο τοῦ ξενοδοχείου. Νά μια ἐνέργεια πού πρέπει νά ἐκτιμηθεῖ σέ βάθος ἀπό ὅλους μας. Μακάρι τό παράδειγμά του νά ἀποτελέσει - ἔστω καὶ ἀργά - ξεκίνημα γιά τήν ἀλλαγή.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ

"Ἐργα μέ πιστώσεις τῆς Νομαρχίας 'Ιωαννίνων

Ταιμεντόστρωση δρόμων ἀξίας 1.500.000 δρχ.

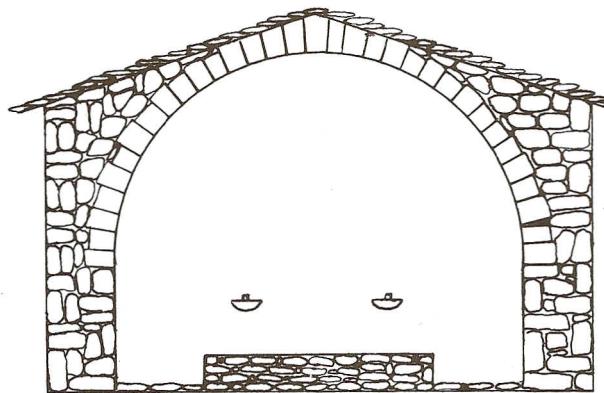
'Από Φ. Περώνη μέχρι Δ. Ματαρά	40 μέτρα
'Από Ξενοδοχείο μέχρι Κ. Κουλούρη	600 μέτρα
'Από Δ. Τσέμπα μέχρι πλατεία «Γκουουπέ»	50 μέτρα
'Από Ξουραμένου μέχρι Γ. Δουύκα	400 μέτρα
'Από Ξουραμένου μέχρι Ράχη Ράγιου	400 μέτρα
'Από Θ. Γκάστου μέχρι Ράχη-δέντρο Βαλτᾶ	400 μέτρα
'Από Σωτήρη Βλάχου μέχρι Καλινέικα	200 μέτρα
'Από Καλύβη Σ. Βαλτᾶ μέχρι Ράχη	300 μέτρα
Τοίχος ἀντιστρηγμέως στή Βρύση τοῦ Γκασιάδικου	
Τοίχος ἀντιστρηγμέως στή γωνία Λαζέικου καὶ Κοντοζήση ἀπέναντι ἀπό τά ΤΕΑ.	
'Από τήν ίδια πίστωση, ἔάν περισσέων χρήματα, δύο γίνεται ὡς τοίχος ἀντιστρηγμέως στό πεζούλι πρός τήν ἀστυνομία.	



Νέος πρόεδρος τῆς Κοινότητας

Ἐκλέχηκε νέος πρόεδρος τῆς κοινότητας ὁ Σοφοκλῆς Ζαφείρης. Τό Αρμόλοϊ εὐχεται ἐπιτυχία στό ἔργο του.

Οφείλουμε νά εὐχαριστήσουμε ὀλόψυχα τόν ἀπερχόμενο πρόεδρο Διονύσιο Περώνη πού στής δύο τετραετίες τῆς προεδρίας του κατανόησε καὶ ἀξιολόγησε σωστά τήν παρουσία τῶν νέων καὶ συνεργάστηκε ἀρμονικότητα μέ τό Αρμόλοϊ.



ΜΠΡΑΒΟ ΤΟΥΣ

Οι περαμαχαλίτες, ντόπιοι και παροικούντες, πήραν την ώραια πρωτοβουλία νά ξαναφκιάξουν τή βρύση τοῦ Γκασιάδικου. Μάζεψαν μερικά λεφτά (χρειάζονται κι ἄλλα), ἀγκυνάρια, πέτρες καί σύντομα ἡ ὅμορφη αὐτῆ γωνιά τοῦ χωριοῦ μας θά γίνει ἀγνώριστη. Ο θανάσης Παπαγεωργίου καὶ ὁ λεωνίδας Ντόβας ἔκαναν τό αχεδίο, πού δένει λειτουργικότατα μέ τήν παραδοσιακή ἀρχιτεκτονική τοῦ τόπου μας.

Μπράβο στούς περαμαχαλίτες.

Οι δρόμοι γιά τά ἀκριτικά χωριά
(ἀναδημοσίευση επιστολῆς τοῦ Δ/ντῆ Τεχν. 'Υπηρεσιῶν τῆς Νομαρχίας Ιωαννίνων κ. Κ. ΒΗΧΑ στήν ἐφημερίδα ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ).

'Απαντώντας σε ἐπιστολή πού δημοσιεύτηκε στό ύπ' ἀρ. 328/10-5/1980 φύλλο τῆς Ἐφημερίδας σας μέ τίτλο «Πῶς νά κρατηθοῦν τά ἀκριτικά χωριά» σᾶς πληροφοροῦμε τά κατωτέρω πρός ἐνημέρωση τοῦ ἐπιστολογράφου σας καὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ σας κοινοῦ σε ὅτι ἀφορά τήν ύπτρεσία μας, δηλαδὴ γιά τήν κατάσταση τοῦ ὁδικοῦ δικτύου τῆς περιοχῆς.

'Η 38η ἑπαρχ. ὁδός πού ἀρχίζει ἀπό τήν ἔθνική ὁδό Κονίτσης - Νεαπόλεως καὶ ἔξυπηρτετεί τίς Κοινόπτερες Πυρσόγιαννης - Βούρυμπανης - Ασημοχωρίου - Γοργοπατάμου καὶ Πληκατίου είναι ἀμμοχαλικόστρωτος, ἔχει ίκανοποιητική βατότητα καὶ ή συγκοινωνία γίνεται μέ λεωφορεῖα τοῦ ΚΤΕΛ Ιωαννίνων καθ' ὅλη τήν διάρκεια τοῦ ἑτού.

Κατά τό παρελθόν ἔτος διατέθηκε πίστωση 2.000.000 δρ. γιά τή συντήρηση καὶ βελτίωση τῆς ὁδοῦ καὶ ἀνάλογη πίστωση θά διατεθεῖ καὶ κατά τό τρέχον ἔτος, ἔτοις νά βελτιώνεται συνεχῶς ἡ βατότητα αὐτῆς, γιά τήν ἀνετη καὶ ἀσφαλή συγκοινωνιακή ἔξυπηρτηση τῶν κατοίκων. Γιά τήν πλήρη κατασκευή αὐτῆς μετ' ἀσφαλτικῆς ὁδοστρωσίας, ἡ δαπάνη είναι τῆς τάξεως τῶν δεκάδων ἔκατον μυρίων καὶ δέν είναι δυνατόν ἐπί τοῦ παρόντος νά ἀντιμετωπισθεῖ ἀπό τά

ἔχει ίκανοποιητική βατότητα.

Δυό πράγματα μπορεῖ νά συμβαίνουν: Ἡ ἐρμηνεύετε διαφορετικά ἀπό ἐμας τή λέξη βατότητα η ἐμεῖς διαπράξαμε τεράστιο σφάλμα πού γίνεται γομάρια (γιατί μόνο τά γομάρια είναι σε θέση περνοῦν ἀπ' αὐτό τό δρόμο).

Κι ἂν γιά ὅλα αὐτά δέν εύθυνεται κανένας, νομίζουμε ὅτι ή νομαρχία εύθυνεται γιά μία καὶ μόνο παράλειψη. Θά ἐπρεπε νά πάσει ἀπό τά ἀφτιά αὐτόν τόν κύριο ἐργολάβο πού τόσο ἀσύδοτα κατασκεύασε καὶ τόσο ἀδιάντροπα παράδωσε (μόνιμη συνήθεια) στήν κυκλοφορία τό ἀσφαλτοστρωμένο (ό θεός νά τό κάνει) τμῆμα τοῦ δρόμου ἀπό τήν ἔθνική ὁδό μέχρι τήν Πυρσόγιαννη.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ



Ο Ε.Ο.Τ διατηρει την παραδοση

Οι ιστορικοί παραδοσιακοί οίκισμοι του έλληνικού χώρου, είτε όχυρωμένοι μεσαιωνικοί, όπως στή Χίο, στή Μάνη, στά νησιά, είτε άρχιτεκτονικοί τύποι ένός συνταιριασμού βυζαντινής παραδόσεως και δυτικοευρωπαϊκών έπιδράσεων του 17ου και 18ου αιώνα, παρουσιάζουν μιά ξεχωριστή ποικιλία στούς τύπους και στή σημασία τους.

‘Ο ΕΟΤ, στήν προσπάθειά του νά διατηρήσει τήν παράδοση, άναβιώνει τούς οίκισμούς αύτούς, νοικιάζει και άναστηλώνει τά σπίτια μετατρέποντάς τα σέ ξενώνες, σέ χώρους φιλόξενους, πού διατηροῦν ὅλη τήν όμορφιά τού παρελθόντος, και παρέχουν τή δυνατότητα γνωριμίας μέ τήν άρχιτεκτονική μας κληρονομιά.

ΠΗΛΙΟ - Μακρινίτσα



Οία Σαντορίνης, Μακρινίτσα Πηλίου, Βυζίτσα Πηλίου, Βάθεια Μάνης, Φισκάρδο Κεφαλληνίας, Μεστά Χίου.

ελληνικος οργανισμος τουρισμου
αμερικης 2 3223111 αθηνα ττ 133

